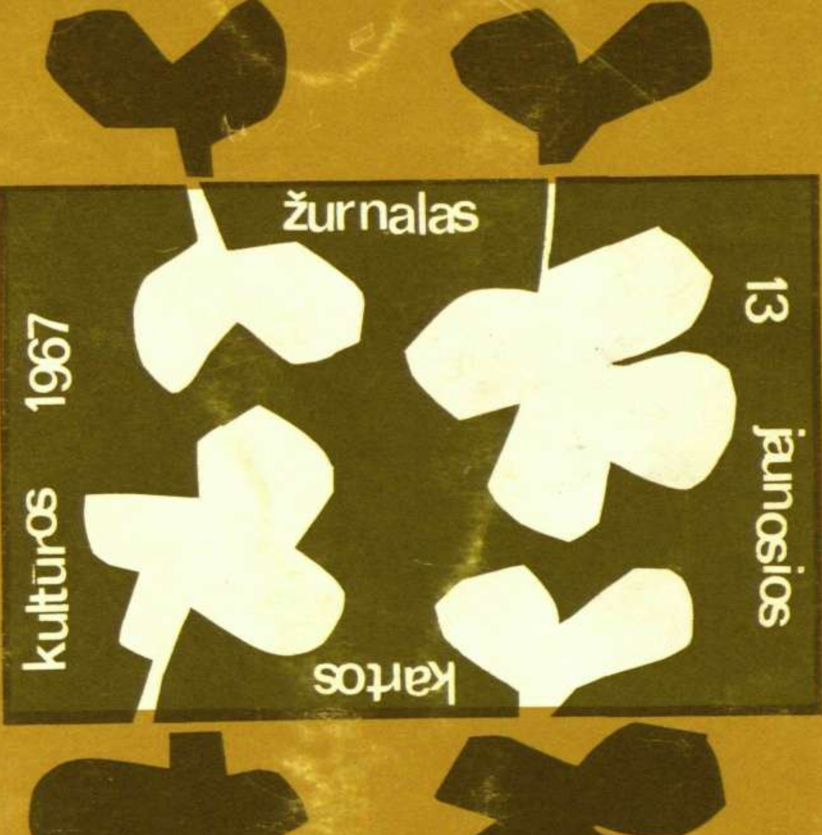

metmenys metmenys metmenys

Pu 27 - 198

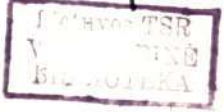

metmenys

Henrikas Radauskas, Velnias skaito knygą, 3 Vaidinimas parke, 4 Iškeliavimas, Rožė, 5 * *Mykolas Drunga*, Apie Dievo mirties teologiją, 6 * *Liūnė Sutema*, Niekeno žemė, 21 * *Johannes Bobrowski*, Jūra, 34 * *Viačeslav Ivanov*, Čiurlionis ir menų sintezės problema, 36 * *Antanas Gustaitis*, Dienoraštis, 47 Ruduo, 49 Viktoras Vizgirda, 50 * *Zigmas Papečkys*, Justinas Marcinkevičius, 51 * *Rimas Vėžys*, Atostogos, 83 Skundas, 84 *

Vincas Trumpa, Dr. Kazys Grinius ir tautinis atgimimas, 85 * *Zigmas Dailidka*, Apie Institut Litteraire ir Kultūros žurnalą, 90 * *Titas Guopis, Algirdas Kurauskas*, Du Poezijos Pavasariai, 95 * *Romas J. Misiūnas*, Šiaurės Amerikos pristatymas Lietuvos spaudoje, 113 * *R. Šilbajoris*, Gyvenimas persunktas jėgos spinduliais, 134 * *Liūtas Mockūnas*, Didžiausias pralaimėjimas — žmoniškumo praradimas, 138 * *Ilona Gražytė*, Keletas minčių apie vertimus, 143 * *Kęstas Reikalas*, Apie šešiasdešimt šeštųjų metų literatūrą, 151 * *A. Zubras*, Atramos beieškant, 169 * *Skirmantė Makaitytė, Antanas Saulaitis, SJ*, Žodžiai į tautą 184 *

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

Dailės darbai: *Kazio Varnelio* — 28-33, *Arūno Tarabildos* — 108, 168.

VELNIAS SKAITO KNYGĄ

HENRIKAS RADAUSKAS

Jis sėdėjo prie pat bedugnės.
Ties jo galva kabėjo sniegas.
Ant juodos uolos pasirėmęs,
Velnias skaitė didelę knygą.

Kas toj knygoje parašyta,
Matė vien tik ožiai ir vėjai,
Vien tik eglės ir sniego griūtys
Ir nuo kalno lekiantis ledas.

Paukščiai gėrė iš jo kepurės,
Dievas saugojo nuo lavinų,
Ir žaibai, mušdami į uolą,
Niekuomet į jį nepataikė.

Jis žiūrėjo į tuščią, juodą
Akmeninį sprogusį lapą,
Ir plyšiai senovinėj knygoj
Panėšėjo į raidę aleph.

Velnias skaitė tūkstantį metų,
Nors norėjo juoktis kaip medis,
Nors norėjo žvengti kaip vėjas,
Kaip upelis pult į bedugnę.

VAIDINIMAS PARKE

Sodininko šmėkla nugrimzdusiame parke grėbstė rūką ir dūmus pūvančių lapų spalvos. Miglotos figūros vaikėsi tarp medžių, skubėdamos baigti vaidinimą.

Pneumatiškas kūjis ėmė kalti, užtrenkdamas smaugiamos Desdemonos džiaugsmingą žviegimą. Ji virto krūmu, lizdu, paukščiu, — sučirpė, dingo. Ofelija laikė po vandeniu akmeninę Hamleto galvą. Galva ėmė grimzti, įtraukė ją į dumblą, — sukvatojo, nutiško, dingo.

Persmeigęs rūką, spindulys nubėgo per parką, nudūrė grėbstytoją, geležinis volas įpresavo kūną į pragaro smalą, juodas takelis sužvilgo saulėj. Katedros laikrodis išmušė dvylika, dūžiai sugulė tvarkingai žolėj, gėlės pradėjo maitinti išalkusius savo vaikus.

IŠKELIAVIMAS

Per dangų lėkė rausvos dėmės,
Auksinis veidas jūroj temo.
Tu, auksą skęstantį susėmęs,
Grįžai, bet nebebuvo namo.

Naktis sugriovė baltą namą,
Ir liko debesy degėsiai.
Klausyk, ką šaltos bangos šlama
Žemei nurimusiai ir vėsiai.

Tau ledo veidrodis parodė:
Erdvė bevardė ir tuščia
Virš jūros klojas kaip paklodė, —
Paėmęs Žemę, eik iš čia.

ROŽĖ

Kiek darbo chemijai, kol rožę padarys,
Kol joj susimaišys azotas ir deguonis
Ir liūdinti liepsna, — pro pumpuro duris
Ji galvą apskritą iškiš tarytum ruonis.

APIE DIEVO MIRTIES TEOLOGIJĄ

MYKOLAS DRUNGA

1

Žmogaus bedievėjimo procesas šiuo metu įžengė į naują — bedieviškojo krikščionio formavimosi — etapą. Ligi šiol krikščionybė tematė nenugalimą priešingybę tarp Dievo mirties doktrinos ir savo pačios esminių tiesų; gi pastarojo dešimtmečio tėkmėje pavieniai teologai jau pradėjo formuluoti tezę, jog **mūsų laikų krikščioniui bedieviu būti ne tik galima, bet ir reikia.** Savaime suprantama, ne vienam šis posūkis teologijoj pasirodė grįstas absurdu ir todėl nevertas rimtesnio dėmesio. Tačiau šitoks nusistatymas būtų labai apgailėtinas, jei prie jo prieita nepaskaičius pačių Dievo mirties teologų (Thomas J. J. Altizerio, Paul van Bureno ir William Hamiltono) originaliųjų raštų, o remiantis tik masinių susižinojimo priemonių nusviestomis pabiromis. Tiesa, prie kaltinimų absurdiškumu ir panašiais nusižengimais modernioji (protestantų) teologija turėtų būti pripratusi, nes tiek naujausioj, tiek ir ankstyvesnėse savo formose jinai įkūnydavo vienas iš gyviausių ir provokatyviausių dvidešimtojo amžiaus žmogaus mintijimo apraiškų. Kaip tik dėl to asmenys, kurie rimtai brangina vieną ar kitą ortodoksinę tradiciją, ar kurie, net nepriklausydami

kokiai organizuotai religijai, gyvenimo patirtyje tebeįžiūri Dievo pėdsakus, ar pagaliau asmenys, kurie iš esmės vertina tai, ką sukuria esamojo laiko dvasia, nei į moderniąją teologiją aplamai, nei į Dievo mirties teologiją specifiškai neturėtų numoti ranka.

2

Kokią būtybę prasminga laikyti Dievu? Atsakymo į šį klausimą prašosi kiekvienos ilgesnės diskusijos apie Dievą ir „Dievo mirtį". Iš negatyvios pusės mano atsakymas būtų šitoks: neprasminga Dievu laikyti materiją ar energiją (ar kurį nors jos pavidalų); kurį nors žmogų ar jo sąmonės stovį (jausmą, idėją); ar kažką tai „virš ir už pažinimo bei patirties". Atmetus šias Dievo identiteto galimybes, lieka, atrodo, neapibrėžta sąvoka būtybės, kurios negalima pilnai suvesti į žemiškas kategorijas, bet kuri tuo pačiu reikšmingai atsiskleidžia pažinimui ar patirčiai. Ši plati definicija daugiau ar mažiau atitinka visoms tradicinėms Vakarų kultūros Dievo sampratoms.

Tačiau kokius specifinius santykius tos sampratos implikuodavo tarp Dievo ir žmogaus? Vakarų istorijoje Dievo ir žmogaus santykiai buvo apytikriai dvejopo pobūdžio: vienu atveju žmogus suvokdavo Dievą **objektu**, kitu — išgyvendavo jį **prezencija**.[1]) Šių fenomenologijon Gabriel Marcelio įvestų sąvokų reikšmę iliustruoja gerai pažįstami pavyzdžiai. Žmogus, su kuriuo mane jungia meilės ryšys, man atsiskleidžia prezencija, gi žmogus, su kuriuo dalinuosi tik ta pačia sėdyne autobuse, mano atžvilgiu paprastai tėra objektas. Pirmuoju atveju man atsiveria esminė žmogaus realybė, tuo pačiu tapdama man begaliniai artima ir tiesiog įsišaknydama manyje pačiame, antruoju atveju aš santykiauju tik su žmogaus išore ir pats esu tik

1) Neturint tinkamo lietuviško žodžio, teko, kad ir nelabai sėkmingai, sulietuvinti svetimą.

išoriškai šio santykio tepaliestas. Prezencijos — objekto išsiskyrimas galioja visose plotmėse — tiek žemesnėse (plg. rožę poezijoj su rože gėlininko kataloge), tiek ir pačioje aukščiausioje.

Vakarų filosofijoje ir teologijoje objektu Dievas darydavosi ten, kur jo egzistencija būdavo bandoma įrodyti grynai logine argumentacija. Kadangi loginė argumentacija siekia visuotinio galiojimo, o visuotinio galiojimo siekimas remiasi prielaida, jog kas teisinga, teisinga **visiems**, tai ir loginiai Dievo buvimo įrodymai remdavosi tuo, kas buvo laikoma esant visų protams lygiai pažįstama ir suprantama. Tačiau tie dalykai, kuriuos pažinti gali kiekvienas ir kurie todėl nepriklauso nuo paskiro individo asmeniškų išgyvenimų ir sunkiai išreiškiamų patirčių, nėra dalykai, kurie žmogui kaip žmogui reikšmingiausi ir kurių pagalba žmogus įprasmina savo gyvenimą. Tuo būdu asmeninką patirtį ir loginėn formulacijon nesuvedamą pažinimą ignoravusios argumentacijos išvadoje pasiektas Dievas negalėjo būti žmogiškai arba egzistenciškai reikšmingas. Tai liudija žvilgsnis į kelis žinomus tokius nuskurdusios argumentacijos pavyzdžius. Šv. Tomas Akvinietis bandė įrodyti „pirmosios priežasties", „pirminio nejudinamo judintojo" egzstenciją, tačiau, jei ir sutiktume jo įrodymus laikyti pasisekusiais, turime teisės klausti: į kokius žmogaus rūpesčius savimi pačiu ir savo artimaisiais atsako ta „pirminė priežastis", ką iš viso ji žmogui reiškia? Panašiai ir su už Akviniečio įrodymus žymiai logiškesniu XVIII a. filosofo George Berkeley argumentu, kurį galima susumuoti šitaip: a) materialinis pasaulis egzistuoja tik su sąlyga, kad jį suvokia (lot. percipit) protas, b) materialinis pasaulis gali egzistuoti ir to nesuvokiant žmogiškajam protui, todėl c) materialinis pasaulis turi būti suvokiamas begalinio proto. Tačiau ką sako žmogui „begalinis protas", kuo apsireiškia jis, Mackaus žodžiais,

„kasdienybės konkretume"? Tai tik filosofų objektas, o ne žmogiškosios egzistencijos pareikalavimas, ne tiesiogis žmogaus kelionės per gyvenimą bendrininkas. Dievas, kurį žmogus mylėjo, kurio troško ir kuriam aukojo savo gyvenimą, tegalėjo būti tik tas Dievas, kurį liudijo tikriausia ir artimiausia patirtis: meilė, kančia, džiaugsmas, viltis, desperacija, baimė, kaltė ir t. t. Todėl tikėjimo amžiuje už objektyvaus ir abstraktaus filosofų Dievo stovėjo prezencinis Dievas, Gyvasis Dievas, konkrečiuose, egzistenciškai reikšminguose Dieviškojo Tėvo, Dievo Avinėlio, Kalvarijos Nukryžiuotojo ir daugelyje panašių įvaizdžių.

Sakau — tikėjimo amžiuje, nes šiandien „Dievas miręs". O tai reiškia kaip tik tai, kad Dievas iš Vakarų kultūros pasitraukė tiek kaip objektas, tiek ir kaip prezencija. Kaip objektą Dievą diskreditavo įvairios idealistinės, materialistinės, pozityvistinės, analitinės ir egzistencialistinės filosofijos kryptys: jų atakų pasėkoje Dievo hipotezė pasirodė tik viena (ir nebūtinai pati išmintingiausia) iš visos eilės galimybių išaiškinti žmogaus ir pasaulio fenomenams. Gi Dievą kaip integralų žmogiškosios realybės ir sąmoningumo elementą išblėsino modernizacijos procesas, kuriąs technologinę, daugialypę, pasaulietinę civilizaciją. Šiandien nebėra prasmės ginčyti fakto, kad dauguma mūsų bendraamžių gyvena be atsikreipimo į antgamtinę būtybę, nors ir neaišku, kokiu laipsniu istoriniai — kultūriniai procesai kaip dekristianizacija gali paveikti **kiekvieno** sąmoningo žmogaus identitetą. Tačiau, bendrai imant, savybė, kuri mūsų amžių skiria nuo praėjusiųjų, yra kaip tik ta, kad šiandien žmogus lengviau ir natūraliau savo problemas sprendžia, reikalavimus pasitenkina ir gyvenimą įprasmina **be Dievo**. Tai, aišku, nereiškia, jog šiandienis žmogus prarado pajėgumą visiems išgyvenimams, kuriuos turėjo jo protėviai. Prarado jis tik tuos išgyvenimus, kuriuos iš-

trynė moderniojo mokslo ir technologijos įsigalėjimas. Pvz. užuot gamtoje matęs Visagalio didybę ir savo paties bejėgiškumą liudijančią paslaptį, dabartinis žmogus jaučiasi gamtos demistifikatoriumi ir jos „savininku" matematinių formulių, laboratorijos eksperimentų ir erdvėlaivių kelionių dėka. Tačiau artimo meilė, kaltės išgyvenimas nusižengimo atveju ir kita yra patirtys, kurias modernus žmogus turi lygiai kaip ir jo protėviai. Skirtumas tik tas, kad juose nebeišskaito Dievo liudijimo, o mato tik žmogaus būklės apsireiškimą, jų nebestato į sąryšį su antgamčiu, o vadina ir aiškina žmogiškais terminais. (Apie tai praėjusiame **Metmenų** numeryje kalbėjo Vytautas Doniela, recenzuodamas Juozo Girniaus **Žmogų be Dievo.**) Galutinėj analizėj Dievo mirties fenomeną galime suvokti kaip kai kurių patirčių visišką praradimą ir kai kurių perkrikštijimą grynai žmogiškais vardais.

Dievo išvietinimą moderniame pasaulyje yra pergyvenę visi jautrūs dvidešimtojo amžiaus piliečiai, įskaitant ir teologus. Galima net tvirtinti, jog visa su Kierkegaardu prasidėjusi protestantų teologija yra ištisos grumtynės su Dievo mirties realybe. Tačiau radikalieji teologai (Altizeris, Hamiltonas ir van Burenas) nuo kitų Dievo mirtį dėmesin priėmusių teologų skiriasi tuo, jog jie nemato Dievo mirtyje laikino žmogaus ar Dievo nusigręžimo ir neieško „moderniškesnės", „autentiškesnės" Dievo sampratos, bet sutinka su ateistais, jog tikrasis Dievas miręs vieną kartą visiems laikams. „Tai tikros transcendencijos tikras netekimas",[2]) įsakmiai pabrėžia Hamiltonas, kitur tardamas, kad jo protestanto tipas „neturi Dievo, neturi tikėjimo į Dievą ir teigia tiek Dievo mirtį, tiek ir vi-

---

2) Thomas W. Ogletree, *The Death of God Controversy* (Nashville, 1966), psl. 23.

sų teizmo formų mirtį“.[3]) Lygiai toks pat kategoriškas ir Altizeris: mirė „ne stabmeldystės ir ne davatkų Dievas, bet iš tikrųjų istorinės krikščionių bažnyčios Dievas, o už bažnyčios, krikščionybės Dievas“.[4])

Nors jie atmeta transcendenciją, Dievą ir tikėjimą, radikalieji teologai vis dėlto neatsisako teisės vadintis krikščionimis. Priešingai, jie teigia, kad atsakingas mūsų amžiaus krikščionis ir negali nebūti ateistu. Kadangi krikščionybė negali neigti istorinės realybės (sena protestantų teologijos idėja), ir kadangi istorinė realybė šiandien yra Dievo mirtis, krikščionybė ir negali toliau teigti Dievą, pati neišduodama savęs. Šia doktrina radikalieji teologai sąmoningai atsiriboja nuo ankstesniųjų teologų, kurie ieškojo kompromiso tarp atvirumo esamajam laikui ir tradicinio tikėjimo išpažinimo. Radikalieji teologai skelbia tokio kompromiso negalimumą ir kviečia angažuotis ateistinei krikščionybei. Į klausimą, ar toks dalykas bėra įmanomas, jie visi trys atsako — taip, nors kiekvienas jų turi individualią nuomonę apie tokios krikščionybes specifinį pobūdį.

3

Įdomiausią ir turtingiausią Dievo mirties teologijos koncepciją yra išvystęs Thomas J. J. Altizeris. Tiesa, tai dar kol kas galutinai nesusistematizuota minčių konsteliacija su dideliu tolimesnio vystymo potencialu. Todėl šioje vietoje ir neįmanoma pilna Altizerio įnašo apžvalga. Teks pasitenkinti vienos jo pagrindinių minčių iškėlimu. Turiu galvoje įžvalgą, kad Dievo mirtis dialektiškai kyla iš pačios krikščionybės esmės.

Altizeriui krikščionybės esmė atsiskleidžia šią religiją palyginus su orientalinėmis. Rytų misticizmas,

3) Thomas J. J. Altizer ir William Hamilton, *Radical theology and the Death of God* (Bobbs-Merrill, 1966), psl. 37.
4) *The Death of God Controversy*, psl. 23.

pagal Altizerį, yra radikali pasaulio neigimo forma, kurioje visa, kas konkretu ir individualu, yra laikoma iliuziška ir be realybės. Tikroji realybė yra pirmapradė totali Būtis, amžina, nejudanti ir neaktyvi, už ir virš pasaulio bei istorijos. Ši Totalybė pasiekiama dialektiškai paneigiant profanųjį pasaulį ir jį tuo būdu panaikinant kaip elementą, skirtingą nuo pirmapradės, nediferenciuotos Būties. Todėl profanaus pasaulio neigimas orientalinėse religijose yra pozityvus aktas, kuriuo laimima pirmykštė šventoji Realybė. Krikščionybė šia prasme visai priešinga Rytų religijoms. Užuot kvietusi žmogų neigti pasaulį ir patraukti, anot Mackaus, į „belaikę valandą", krikščionybė yra dinamiškas nėrimasis į pasaulį ir istoriją, ją atperkant ir tuo būdu teigiant. Užuot orientavusi žmogų į pirmapradę Niekybę, krikščionybė orientuoja žmogų į istoriją ir žemiško pasaulio teigimą. Krikščionybėje **žodis tapo Kūnu** — transcendencija įsiliejo į imanenciją. Kai orientaliniame misticizme šventoji Realybė atsiekiama per profanaus prado paneigimą, tai krikščionybėje profanus pradas yra teigiamas ir papildomas ankstyvesnių transcendentinių pradų neigimu. Įsikūnijimo terminologijoje, kai Žodis tampa kūnu, prieš-inkarnacinės Žodžio formos tampa paneigiamos. Tuo būdu įsikūnijimas yra centrinis krikščionybės aktas, simbolizuojąs esminį nuo istorijos ir laiko atsitraukusios Būties judėjimą į istoriją, kūną ir laiką. Krikščionybė todėl yra nuolatinė transcendencijos imanentizacija, o Dievo mirtis — kulminacinis šio aktyvaus proceso taškas, kuriame transcendentinė Būtis radikaliai paneigiama ir profani egzistencija — egzistencija be Dievo — radikaliai teigiama. Tačiau šis radikalus pasaulio teigimas, kuriam tik vakarietiškoji krikščionybė, o ne orientalinis misticizmas, tėra pajėgi, savo ruožtu įgalina ir naują radikaliai šventos Būties gimimą. Įžvalgą šion galimybėn Altizeriui teikia natūrali dialektinio proceso kulmina-

cija **in coincidentia oppositorum** — priešingybių susitikime. Jo žodžiais, „pati ta profani egzistencija, kurią mums atskleidė mūsų likimas, dar gali tapti keliu į visuotinę tikėjimo formą" ir „pats faktas, jog dabartis taip radikaliai atskilusi nuo praeities, nuo krikščionybės, ir faktas, jog dabarties priėmimas reikalauja krikščionybės ir krikščioniškojo Dievo paneigimo, gali reikšti, jog dabarties horizontas atsivers būsimai tikėjimo epifanijai, kuri visa sutrauks į save". „Atsiskleisdami radikaliai profaniai dabartinės egzistencijos formai, mes galime pasiruošti naujai Įsikūnijimo realybei, Įsikūnijimo, kuris sujungs tai, kas radikaliai šventa ir tai, kas radikaliai profanu, Įsikūnijimo, kuris bus galutinis priešingybių susitikimas".[5])

Altizerio į priešingybių susitikimą orientuota dialektinė teologija sąmoningai atsiriboja nuo ankstyvesnių bandymų rasti kompromisą tarp profaninės egzistencijos teigimo ir tradicinio, biblinio tikėjimo išpažinimo. Tokiais bandymais Altizeris kaltina ypatingai Bultmanną ir Tillichą, kurie, atsisakydami tiek radikalios transcendencijos (biblinis arba eschatologinis tikėjimas), tiek ir radikalios imanencijos (dabartinė ateistinė egzistencija), buvo privesti prie **pseudo-dialektinės** sintezės tarp dalinės transcendencijos (Bultmanno „tikėjimo Žodis" ir Tillicho „Besąlyginis") ir dalinės imanencijos (egzistencija, kurios baimė randa „atsakymą" bibliniame Kristuje). Tačiau atsakymą mūsų egzistencijos siaubui, tvirtina Altizeris, tegali duoti pilnai įsikūnijęs Žodis, priešingybių susitikime dialektiškai jungiąs radikalų profanaus pasaulio teigimą (ir tuo pačiu radikalų transcendencijos neigimą) ir jos įgalinamą visuotinę Dievybės epifaniją. Bet jei, Bultmanno ir Tillicho pavyzdžiu, profani egzistencija tik iš dalies teigiama (manant, kad praeities biblinis

5) *Radical Theology*, psl. 20.

tikėjimas joje dar galimas), krikščionybė ne tik išduoda savo atsakomybę laikui (kuris šiuo atveju yra absoliučiai profanus), bet taip pat užsikerta kelią ir į naują, pilną, visuotinį po-teistinio Dievo išvydimą.[6])

Visai kitokia yra Paul van Bureno Dievo mirties samprata. Užuot akcentavęs prezencinį Dievo išnykimą, van Burenas esminės reikšmės priduoda mūsų amžiaus analitinių filosofų Dievo sąvokos kritikai. Anot jų ir van Bureno, „Dievo" sąvoka yra bereikšmė ir todėl bet kokia kalba apie Dievą ir transcendenciją neprasminga. Tačiau Dievui nuprasmėjus, lieka Kristus — pilnas žmogus, savas bei artimas dabartinio, bedieviškojo krikščionio apsprendėjas. Analizuodamas istorinę Kristaus asmenybę, van Burenas randa, kad tai būta „nuostabiai laisvo žmogaus, laisvo nuo pasaulių sprendimų bei reikalavimų, laisvo nuo religinių tradicijų bei ceremonijų, laisvo nuo krimtimosi ir baimės ir, svarbiausia, laisvo atsiduoti savo artimajam".[7]) Užsiangažavimas krikščionybei šiandien reiškia užsiangažavimą susikurti šitokią asmenybę, taigi, iš esmės etinį įsipareigojimą. Nes ir krikščionybė, anot van Bureno, galų gale yra etika: „... Aš norėčiau teigti, jog krikščionybė iš tikrųjų sukasi apie tam tikrą gyvenimo formą — žmogiškosios egzistencijos modelius, žmogiškų nusiteikimų normas ir dorą elgseną".[8]) Ši etika remiasi meile; ir net toliau nespecifikuojant van Bureno pozicijų, tur būt, maždaug aišku, koks jos pobūdis.

Panašiai etinės orientacijos sampratą skelbia ir William Hamiltonas. Dievo mirtyje jis pirmiausia įžiū-

---

6) Ši nauja Dievybės epifanija nėra grįžimas į praeitį, o paties Altizerio žodžiais, „dabarties ir ateities susiliejimas". Remdamasis vis į ateitį progresuojančiu dialektiniu procesu, Altizeris „Dievo laukia" visai kita (nors ir nelabai aiškia) prasme negu „Dievo užtemimo" skelbėjai (Buber ir kt.).

7) *The Death of God Controversy*, psl. 65.

8) *Ten pat*, psl. 63.

ri žmogaus subrendimą (Bonhoeffer) ir Dievo, „reikalavimų tenkintojo" bei „problemų sprendėjo", nebeaktualumą. Už savo veiksmus ir gyvenimą subrendęs žmogus atsakingas tik sau ir artimui. O būti krikščioniu jam nereiškia nieko kito, kaip tik dalyvauti žmonijos kovoje už teisingumą ir Kristuje rasti savo rolės toje kovoje definiciją. Moderni krikščionybė savo paradigmatinį modelį turi Reformacijoj, reprezentavusioj judėjimą „nuo vienuolyno į pasaulį, nuo Bažnyčios saugumo, tvarkos ir grožio į buržujų, princų ir žemdirbių pasaulį".[9]) Pagal tai krikščionio vieta šiandien nebėra celės izoliacijoj ar šventoriaus pavėsy, o civilinių teisių judėjime ir „kovoje prieš skurdą". Hamiltono noras — išdirbti krikščionybės kaip humanistinės akcijos sampratą ir ją sujungti su kristologine samprata. Žengdamas ton kryptin, Hamiltonas jau yra definavęs Jėzų ne kaip tikėjimo pagrindą, o kaip „vietą būti" arba užimtą poziciją. Šia prasme užimti poziciją reiškia užimti ją šalia artimo, reaguoti į artimą kaip žmogų ir būti jo atžvilgiu **disponible** (Gabriel Marcel). Krikščionio įsipareigojimas taip pat reikalauja pasaulyje pasislėpusio Kristaus „demaskavimo" ir paties krikščionio „tapimo Kristumi" pasaulio labui. Kristaus „demaskavimas" reiškia atradimą pasaulyje vietų, kuriose ištikimybė Kristui mums reikalauja būti, gi „tapti Jėzumi" reiškia tų vietų prisiėmimą, į jas atsistojimą.[10])

Būdingiausia dabartinio krikščionio savybė turėtų būti identifikacija su savo artimojo siekimais ir vargais. Todėl Hamiltonas savo teologiją vaizdžiai vadina „orestine" teologija, kuriai pirmiausia rūpi „kiti" ir aplamai socialiniai santykiai ir kuri tuo būdu atsiribo-

---

9) *Radical Theology*, psl. 36.

10) William Hamilton, „The Death of God Theology", *The Christian Scholar* (1965 Pavasario Nr.), psl. 47.

ja nuo ankstyvesnės, „edipinės" teologijos, pasižymėjusios egzistenciniu netikrumu bei kalte persunktu rūpesčiu savimi pačiu. Užuot su Edipu skausmingai klaususi: Kas mano Tėvas? Ar galiu sukilti prieš Tėvą, ar turiu jam nusileisti? Ar iš viso yra Tėvas, kurį galiu mylėti? — radikalioji teologija, kaip ir Orestas, aiškiai suvokia savo pareigą ir todėl grįžta iš egzilės į miestą, kurį apšvarina nuo motinos (simbolizuojančios patrauklų, bet nedorą religijos saugumą bei šilumą) ir kuriame tvirtai užsiangažuoja princo ir valdovo rolei, visu dėmesiu atsiduodamas savo valstybės ir piliečių reikalams. Kiek moderniškesnės paradigmatinės figūros — Hamletas ir Prospero: modernioji teologija pamažu atsikrato neurotinio savęs kankinimosi bei kvotinėjimo, piktos obsesijos žmonijos sugedimu ir, magiką su burtais nuvertusi, grįžta į žemiškąją kunigaikštystę ir realų gyvenimą, kur užsiima prozaiškais žmonių reikalais ir nebėra jaudinama keršto reikalaujančių šmėklų.[11]) Bendrinė Hamiltono išvada tad yra, kad šiandieninis krikščionis faktinąja savo veikimo arena turėtų pasirinkti **politiką**.

4

Kadangi šia radikaliosios teologijos apžvalga nebuvo pretenduojama į išsamumą, ir kritinės pastabos bus proporcingai ribotos. Tepabandysime identifikuoti ir prabėgomis apsvarstyti kelis sunkumus, su kuriais, gal būt, susiduria Dievo mirties krikščioniškieji skelbėjai.

Žvelgiant ortodoksinės krikščionybės požiūriu, rimtą sunkumą radikaliųjų teologų pozicijai sudaro jų kristologija. Iš vienos pusės, Hamiltonas ir van Burenas besąlyginiai neigia Kristaus dievybę, iš kitos — neatsisako Kristui ir tik Kristui teikti centrinę vietą gyvenime ir skirti jam nelygstamą ištikimybę. Tačiau

11) *Radical Theology*, psl. 42-45.

jei paprastas žmogus, nors ir didžiai kilnus bei išmintingas, vertas nelygstamos ištikimybės, kodėl jos neverti ir visi kiti didžiai kilnūs bei išmintingi istorijos žmonės? Hamiltonas ir van Burenas nėra pakankamai paaiškinę, kokiu būdu jie skiria nelygstamą reikšmę Jėzui, paneigę jo ontologinį nelygstamumą. Jei jie nėra pasiruošę grįžti prie tradicinio Kristaus dievybės išpažinimo, sunku suprasti, kaip ankščiau ar vėliau jie neturės prieiti prie Kristaus reikšmės reliatyvizacijos ir išvados, jog pasaulietinio krikščionio modeliai yra visi istorijos didžiadvasiai. Tiesa, žmogiškojo Jėzaus nelygstamumo teigimas yra kaina už teisę iš viso vadintis teologais ir krikščionimis. Bet ar tokios kainos mokėjimas suderinamas su sąžiningumu — yra klausimas, būtinai reikalaująs atsakymo.

Kitokio pobūdžio priekaištams atviras Altizeris. Keisčiausia jame tai, kad jis krikščioniškąją transcendenciją sutapatina su „transcendencija" orientalinėse religijose, t. y. niekybe. Jei taip suprastos transcendencijos priešingybė yra žemiškasis pasaulis, iš viso netenka suprasti, kur Altizerio sistemoje telpa Gyvasis Dievas. Nes neprasminga Dievu laikyti nei kažką tai „virš pažinimo ir patirties" ir tuo būdu virš istorijos (t. y., Altizerio „transcendencija", niekybe), nei tai, kas sutampa su pasauliu ar kuriuo jame esančiu reiškiniu. Todėl ir šių priešingybių — niekybės ir profanaus pasaulio — susitikime, tur būt, nėra galimybės atsiskleisti universalios Dievybes epifanijai. Ironišku būdu, tokia galimybė greičiausiai egzistuoja Altizerio kritikuojamų Bultmanno ir Tillicho sampratose kaip tik dėl jų (Altizerio taikliai identifikuoto) pseudo-dialektiškumo, kuris įgalina juos išlaikyti balansą tarp Dievo transcendencijos ir imanencijos, t. y., neleidžia Dievui nei išblėsti į niekybę ir ireleventiškumą, nei susilieti su materialine ir žemiškąja, kultūrine realybe.

Toliau norisi klausti, ar Altizerio griežtai ir dog-

Lietuvos TSR VALSTYBINĖ BIBLIOTEKA
Pu 27-198

matiškai teigiamas modernaus pasaulio radikalus bedieviškumas tikrai atitinka realybei. Nors ir jausdamas masinės kultūros nudievėjimą, sąmoningas ir į „socialinius faktus" su nepasitikėjimu žiūrįs modernusis žmogus, ypač jaunasis, savo širdyje ne tiek linkęs teigti, **kad** Dievas miręs, kiek klausti, **ar** taip yra. Užuot užtikrintai teigęs visišką Dievo mirtį, neaiškusis žmogus greičiau randa save besiblaškantį tarp Dievo ir transcendencijos ieškojimo, gyvenimo prasmės klausimo iššūkio ir svarbos suvokimo ir priešingo jausmo, kad Dievo ir gyvenimo prasmės klausimai beprasmiški ir kad reikia gyventi be atsakymo į jų, gyventi pragmatiškai, dieną iš dienos naujai apsisprendžiant iškylančių problemų atžvilgiu. Šis blaškymasis, lydimas kartaus tuštumos ir neaiškumo išgyvenimo, tačiau nesutampa su Altizerio postuluojama dialektika, judančia tarp visai kitokių polių. Todėl ar nebūtų teisinga sakyti, jog, nežiūrint Altizerio vizijos šviežumo ir drąsos, bendraamžiams artimesnė ir reikšmingesnė Hamiltono ir van Bureno krikščionybės kaip įsipareigojimo kovoti už moralines vertybes samprata.

Moralinis jautrumas, tur būt, yra viena iš nedaugelio patirčių, kurios neaiškiajam, tuštumą savy atradusiam žmogui tebeteikia tikrumo, kurių jis laukia ir kurias būtinai nori išsaugoti.[12]) Tačiau kaip tik moralėje atsiskleidžia žmogaus tikėjimas į Dievą, nes moralė stato žmogui jo paties pastangomis neįvykdomus uždavinius, kurie vis dėlto žmogaus išgyvenami būtinai įvykdytinais.[13]) Kiek iš vienos pusės per savo moralinę sąmonę žmogus žino, kad jis atsakingas už visą pasaulį, kad visos pasaulio nelaimės jį angažuoja jų

12) Plg. Vytauto Kavolio str. „Neaiškusis žmogus ir istorijos dviprasmybė," *Metmenų* 12 Nr.

13) Nuo šios vietos turiu pripažinti tiesioginę Immanuel Kanto ir Gabriel Marcelio įtaką mano samprotavimams.

pašalinimo pastangoms, kiek jaučia, kad turi pareigą sukurti meilės ir teisingumo stovį nuo pačios intymiausios bendruomenės ligi plačiausios ir kad apskritai nėra žmogiškųjų vertybių, kurios šalia visų kitų žmonių nešauktų ir jo paties, tiek iš kitos pusės savo visaip apribotame gyvenime žmogus tegali prisidėti tik prie mažos dalelės visų nelaimių palengvinimo ir paklusti tik kai kurių vertybių kvietimui. Jei kas skiria gyvenimą laimingos šeimos sukūrimui, jis tuo pačiu tikriausiai turi atsisakyti nuo didesnio angažamento savo krašto socialinių negerovių pašalinimui, nors tiek šeimos laimės, tiek ir piliečių gerovės sukūrimas yra lygiai į jautraus žmogaus sąžinę apeliuojančios vertybės. Panašiai žmogus, atsidavęs kovai prieš ligą Afrikoje, tuo pačiu negali tapti kankiniu už komunistinių kraštų laisvę, nors tiek vienur, tiek ir kitur į jį, anot Greimo, kaltinančias akis turi įbedę lavonai. O pati nuožmiausia aplinkybė, nutraukianti žmogaus tarnybą sąžinei, yra mirtis, kai ji pvz. liepia motinai apleisti bejėgius kūdikius. Visuose šiuose atvejuose žmogui neleidžia būti pilnai moraliu pasaulio sąranga, kurioje paskutinį žodį turi atsitiktinybė ir beatodairiška destrukcija. Tačiau dėl to, kad pasaulis nuolat kompromituoja jo vertybines pastangas, žmogus dar nepraranda kompromituojamųjų vertybių vertybiškumo ir jų realizavimo būtinumo jausmo. Priešingai, kompromituojamų vertybių vardan jo moralinė sąmonė atsikreipia prieš patį pasaulį ir reikalauja, kad tai, ką padorumo jausmas liepia įvykdyti, ir būtų įvykdyta. Kitaip pasakius, morališkai jautraus asmens vertybinė sąmonė neleidžia jam sutikti su tuo, kad šis moralinių vertybių kompromitacija paženklintas pasaulis turi paskutinį žodį. Todėl moralinė sąmonė ir verčia žmogų **tikėti**, kad jei ne šiame, tai kitame pasaulyje, kitoje sąrangoje realizuosis tai, kas šioje sąrangoje negalėjo, bet turėjo realizuotis. Kad moraliniame akte iš tik-

rųjų slypi protestas prieš žemišką sąrangą ir tikėjimas jos negalutinumu liudija, man atrodo, didžiadvasių asmenybių laikysena didelių sunkumų ir galimos mirties akivaizdoje.

Būdinga iliustracija — knygnešio Jurgio Bielinio pasisakymas: „Nemirsiu, kol maskoliai iš Lietuvos neišeis". Šiuose žodžiuose išryški artimas ryšys morališkai užsiangažavusiojo sąmonėje tarp jo asmeniško likimo ir jo siekiamojo tikslo išsipildymo, o taip pat ir tikėjimas bei viltis, jog dėl gerojo tikslo išsipildymo negali būti jokios abejonės. „Nemirsiu, kol maskoliai iš Lietuvos neišeis". Šiais žodžiais nėra neigiama mirties galimybė (tai būtų tik kvailas aklumas), ar reiškiamas aiškiaregiškas ateities išpranašavimas (pretenzijų aiškiaregystėn ar šiaip mokėjimo nuspėti ateitį Bielinis tikriausiai neturėjo), bet paprasčiausiai liudijamas savo šventą įsipareigojimą pildančio asmens atsisakymas mirtyje įžiūrėti galutinę kliūtį savo įsipareigojimo pilnai realizacijai. Didžiai neprasminga ir net juokinga neigti fizinės mirties realybę, bet moraliniame akte natūraliai tikima, kad ta fizinė mirtis manęs neatplėš nuo mano neatliktų darbų.

Tikėjimas nėra objektyvus žinojimas. Tačiau Dievo, nemirtingumo ir panašiuose klausimuose objektyvus žinojimas iš viso nepasiekiamas. Teigti Dievo buvimą ir nemirtingumo tikrumą kaip objektyvius faktus yra lygiai neprasminga kaip ir teigti jų priešingybes. Ar tai jau reiškia, kad vienintelė išeitis yra „didžiosios Nežinomybės" pripažinimas ir laukimo nusiteikimas? Jei laukimas pasireikštų atvirumu visiems ir viskam, ir jei laukiąs asmuo visa širdim stengtųsi išpildyti doro gyvenimo reikalavimus, vienintelė išeitis iš tikrųjų tokia ir būtų. Nes besąlyginis atvirumas yra, tur būt, neišvengiama Dievo apsireiškimo žmogui sąlyga, o moralinis angažamentas — vienintelė žmogaus egzistencijos tikrybė, paskutinis aiškumas, kurio žmo-

gus pasiryžęs į nieką neiškeisti, kuriuo jis save definuoja be baimės ir su savigarba. Bet jei aukščiau pateiktoji moralės analizė bent kiek teisinga ir moraliniame įsipareigojime iš tikrųjų slypi tikėjimas į galutinį žmogiškų vertybių laimėjimą, tai kiekvienas žmogus, kuris kultivuoja sąžinę ir jai paklusta, nešiojasi Dievą savo širdy. Ir Dievą ne objektą, ne grynojo proto konstrukciją, o Dievą gyvą realybę, artimą prezenciją. Todėl stipriausiai tiki tas, kuris visose situacijose jautriausias moraliniam impulsui, o silpniausiai — kuris sąžinės kvietimo paklusimui statosi daugiausia kliūčių. Tokias kliūtis galima pasistatyti visose plotmėse, jų tarpe ir pasaulėžiūrinėj, kur jausmai ir nuomonės nuolatos ir neteisėtai paverčiamos „objektyviomis" tiesomis ir nepajudinamais įsitikinimais. Nė nereikia, tur būt, aiškinti, kiek ta prasme gali nusikalsti ir teizmas, ir ateizmas: teizmas, kai skelbiamasi, jog tikima, nesant moraliam; ateizmas, kai dogmatišku „Dievo nėra" teigimu užsisklendžiama įvairiems vertingiems dvasiniams ir moraliniams išgyvenimams, sąmonėj ir pasąmonėj tradicijos jėga siejamiems su Dievu ir transcendencija. Savo sąmoningu nusistatymu krikščionybę atkurti humanistine morale, „Dievo mirties" teologai Hamiltonas ir van Burenas nuo dvasios uždarumo pavojaus bando išsisaugoti ir tuo pačiu pagal mūsų koncepciją kvalifikuojasi tikinčiaisiais. Tačiau ar ši aplinkybė moralinės tikėjimo sampratos per daug nesuparadoksina — tebėra atviras klausimas.

NIEKENO ŽEMĖ

LIŪNĖ SUTEMA

Mes kalbam išgelbėtais žodžiais
Merdinčios mūsų kalbos —
Algimantas Mackus

Išaugau austinį atsiminimų rūbą —
šalta ir nejauku.
Sudėvėjau medines klumpaites —
skaudžiai aštru ir skurdu.
Suklijavau visus praeities vaizdelius,
lyg spalvingus atsišaukimus,
ant vėjo plačios kaktos —
teišpusto, teiššarsto juos —
smagu, kaip niekad smagu.
Ir aš išeinu.

Nusekusioj upės vagoj,
žydi akmenys žmogaus akių spalva —
nuskendę peiliai žvejų žydi rūdim.
Atėjau basa ir klausaus
atlyjant lietaus —
tylu —

Saulė, lyg žiotys plėšrios žuvies,
prarijo debesį
ir žiūri į mane —
amžina ugnim rusendama,
anglėja krūmuos ir medžiuos sausra —

METAS DEGINTI. METAS DEGINTI
DEŠIMTMEČIUS SKURDUSĮ BERŽĄ
ATSIMINIMŲ NEDERLINGUOS LAUKUOS —
BERŽĄ BELAPĮ, BETOŠĮ IR BE SULOS, —
METAS LEIST JAM GYVENTI.
IR METAS DEGINTI DAIKTUS,
IŠDĖLIOTUS SAVY, LYG SENIENŲ KRAUTUVĖJ,
KURIEMS NET ŽODYNUOSE ŽODŽIŲ NĖRA —
METAS LEISTI JIEMS GRĮŽTI —

Atėjau į Niekeno Žemę —
Žemę tarp Jūsų ir Anų —
Žemę be vėliavų, be valstybės ženklų —
Atėjau į stirnos šuolio platumo žemę,
Jūs šaukiat mane —
neatsiliepiu.
Anie šaukia mane —
neatsiliepiu.
Noriu būti gyventoja
Niekeno Žemės,
noriu būt išjuokta
Jūsų ir Anų,
kad gyvenu be vėliavų,
be valstybės ženklų,
be žodžių augintų šiltadaržy,
be muziejinių daiktų —
Ir noriu pati išmokti juoktis,
būdama tarp Jūsų ir Anų.

METAS DEGTI. METAS DEGTI,
KUORŲ UGNIM, DEGLAIS, ĮSPĖJIMO RAKETOM —
METAS ĮSPĖTI SAVE.

Stirnos šuolio platumo žemė
skiria Jus ir Anuos —
Partizanas ir Banditas
skiria mus iškasta praraja —
Ugnimi sausoje žolėje
Niekeno Žemė išrašė sprendimą —
metalinė kruša įvykdė jį.
Ir palaidojau juos abu
Niekeno Žemėj, po kadugiu,
lyg dvynius —
O! kaip apkarto kadugio uogos,
nuo Anų ir Jūsų piktų šauksmų —

Tada suraikiau pilnatį,
didelėm, sultingom riekėm,
(netrukus ir vėl prinoks kita),
ir valgėm sėdėdami po kadugiu ją,
žiūrėdami į tuščius šalmus —
ir šypsojomės: ar ne gera,
kad Niekeno Žemėj
amžinai ugniai rusenant,
net akyse sausra?

NIEKENO ŽEMĖ SAUJOM DALINA
AMŽINĄ UGNĮ,
LYG ŠEŠTOJI DIENA, PRIEŠ PRISIKĖLIMĄ,
DALINA RUSENANČIAS ANGLIS.

Esu Niekeno Žemėje —
tik stirnos šuolis skiria mus —,
bet žodžiai, žodžiai Anų ir Jūsų
augą, lyg javai, lyg piktžolės
s a v o j e ž e m ė j e,
lyg kūdikiai motinų įsčiuose,
atskiria mus —

Mano atsineštiniai žodžiai
nebeturi daiktų,
todėl tik Tau ir Tau,
nebe Jums ir Aniems kalbu,
suanglėjusia medžio šaka
ženklus, lyg nebylė brėždama
tarp Jūsų ir Anų —

METAS SUDEGINTI. METAS SUDEGINTI
ŽODŽIUS, KURIEMS DAIKTŲ NEBĖRA —,
LYG RIEŠUTŲ KEVALUS IŠKRITUS BRANDUO-
LIUI,
LYG GĖLIŲ IR MEDŽIŲ ANKŠTIS,
KAI IŠBYRA SĖKLA,
LYG KAUTYNIŲ ŽIRGUS BE RAITELIŲ,
LYG APLEISTUS DEŠIMTMEČIAIS
NAMUS BE ŽMONIŲ —

Mano atsineštiniai žodžiai
nebeturi daiktų,
mano atsineštiniai daiktai
nebeturi vardų —
Noriu likti Niekeno Žemėje,
kad nebūtų namų,
kad nereiktų palikti ir išduoti jų,
kad nereiktų ilgėtis namų.

Į skliautą apverčiau šalmus,
tuščius, be galvų,
ir prilijo jie mėnulio šviesa —
tik tada ir vėl pamačiau
Tave, save ir Tave —
kaip pasikeitė mūsų veidai!
juoko raukšlės daugėja juose,
juoko raukšlės gilėja juose —

Stirnos šuolio platumo žemėj,
žydi akmenys žmogaus akių spalva,
pikti peiliai žvejų žydi rūdim.
Niekeno Žemė rašo meilės prisipažinimą
sausoj žolėj ugnim,
Tau ir Tau ir Tau —
Aš priglaudžiu savo veidą,
besimokantį juoktis ir džiaugtis,
lyg antspaudą išrašytą anglim —

METAS SUSIDEGINTI. METAS SUSIDEGINTI,
KAIP PILĖNAMS PRIEŠ VERGIJĄ,
KAIP KOVOJANČIAM GETUI PRIEŠ MIRTĮ,
KAIP BUDOS VIENUOLIAMS PRIEŠ NETEISYBĘ—
METAS SUSIDEGINTI IR IŠLIKT.

Lieku Niekeno Žemėje,
kad nebūtų daiktų,
kuriems žodžių nebėra —
Lieku Niekeno Žemėje,
kad nebūtų žodžių,
kuriems daiktų nebėra —
Lieku Niekeno Žemėje,
kad nebūtų
nei Jūsų, nei Anų —

Tik Tu ir aš ir Tu
ir mūsų kalba,
pakilusi paukščiu
iš pelenų —

Palikau išaugtinį atsiminimų rūbą
išeidama, lyg išnarą,
ir alsuoja kūnas
gyvenimu dar nepažintu —
be daiktų atsineštinių,
be žodžių atsineštinių,
be vėliavų, be valstybės ženklų —
mano kūnas trokšta tapti
panašus į Žmogaus,
kuris degė ir susidegino,
kad būtume: Tu ir aš ir Tu —

Paleidau išdegintą paukštį
nuo sudėvėtų klumpaičių —
ir skardena jis Niekeno Žemėje
tarp Jūsų ir Anų,
pakilęs iš pelenų,
Tavo ir mano ir Tavo
kalba —

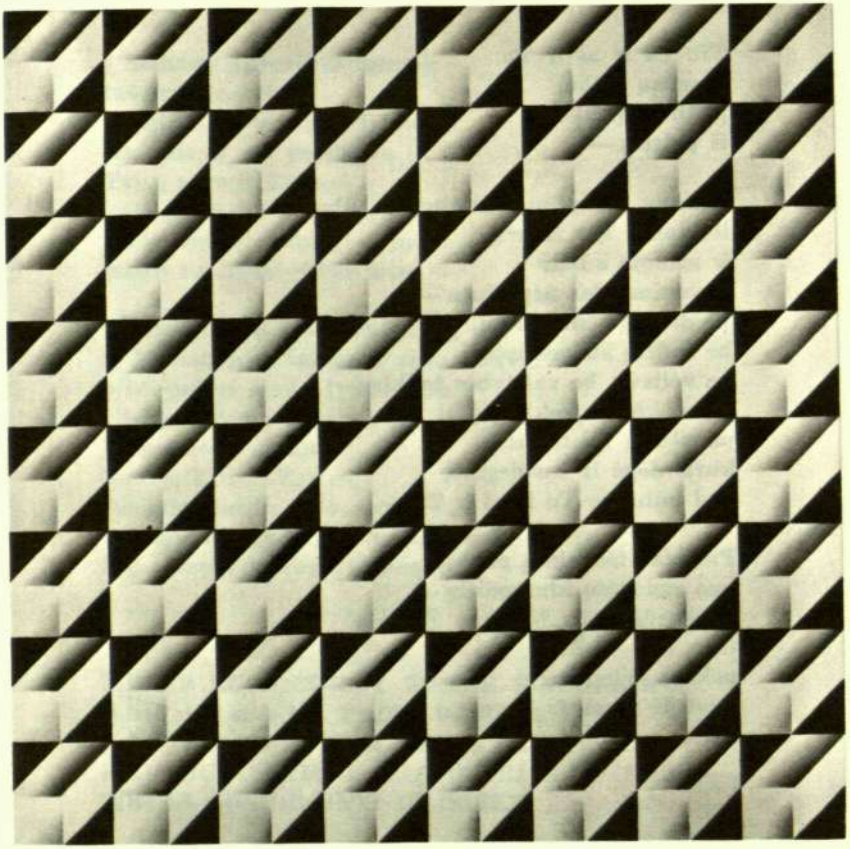

↑ *Kubo apoteozė (acrylic)*

Plius-minus (acrylic) →

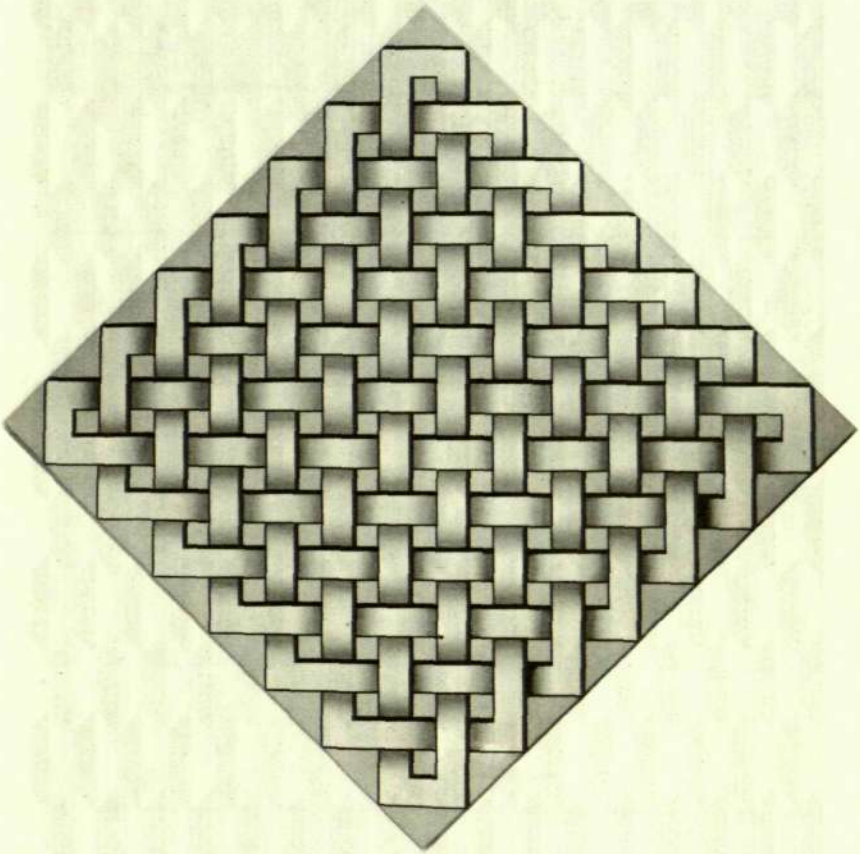

KAZYS VARNELIS

„Studijuota ir šen ir ten: Kauno Taikomosios Dailės Institute, Vienos Dailės Akademijoje. Bet argi diplomai padaro dailininką? Besitrankant po platų pasaulį, nuo Alsėdžių iki Čikagos, via Kaunas, Viena, buvau muziejininku, mokytoju, pagaliau dirbau vitražus ir interjerus, bet vis kaž kur šalia tikrojo kelio. Džiaugiuosi dabar grįžęs prie kūrybos, kuriai taip ilgai rengiausi.

Kam įdomu detalės: LE XXXIII tom., o parodos — tuo tarpu — Čikagos Dailės Instituto 70-toji metinė paroda 1967 metais.“

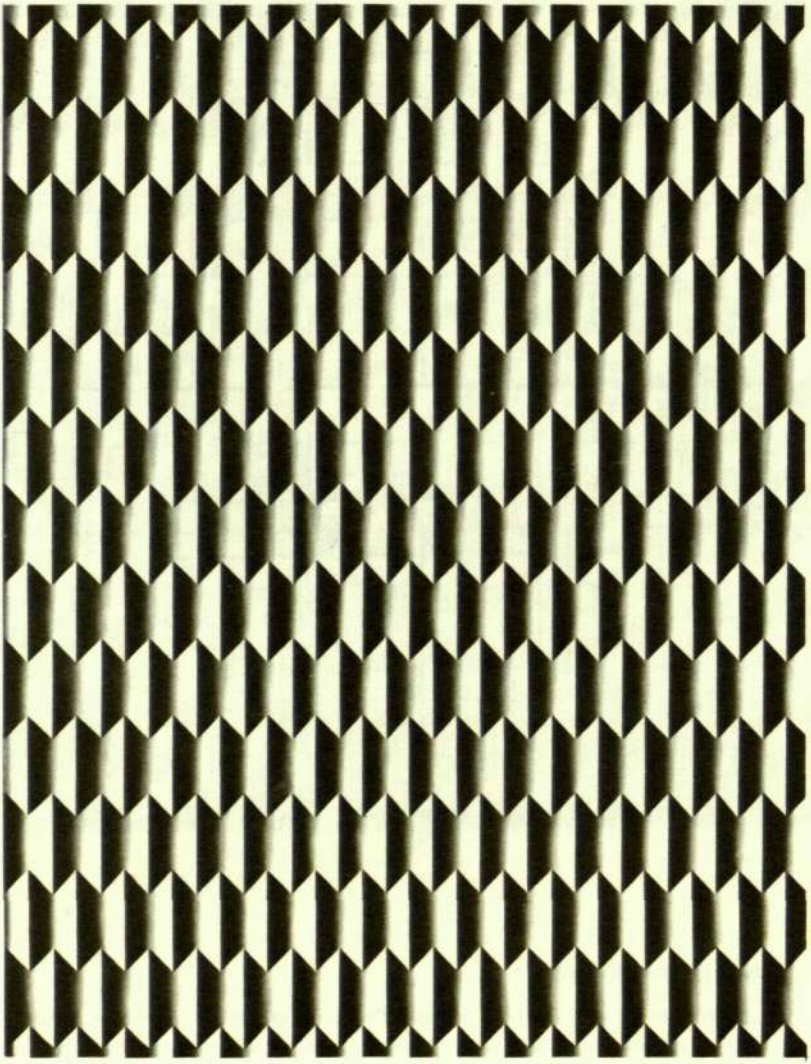

Komp. X3 (acrylic)

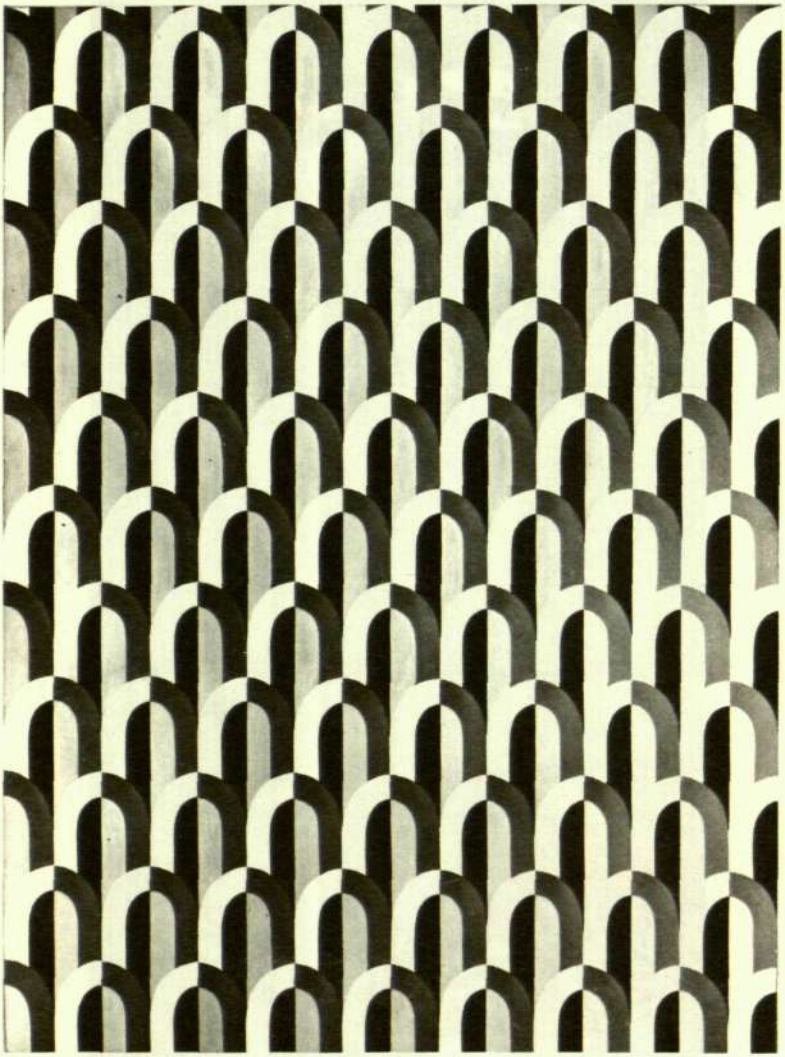

Damasko motyvai (acrylic)

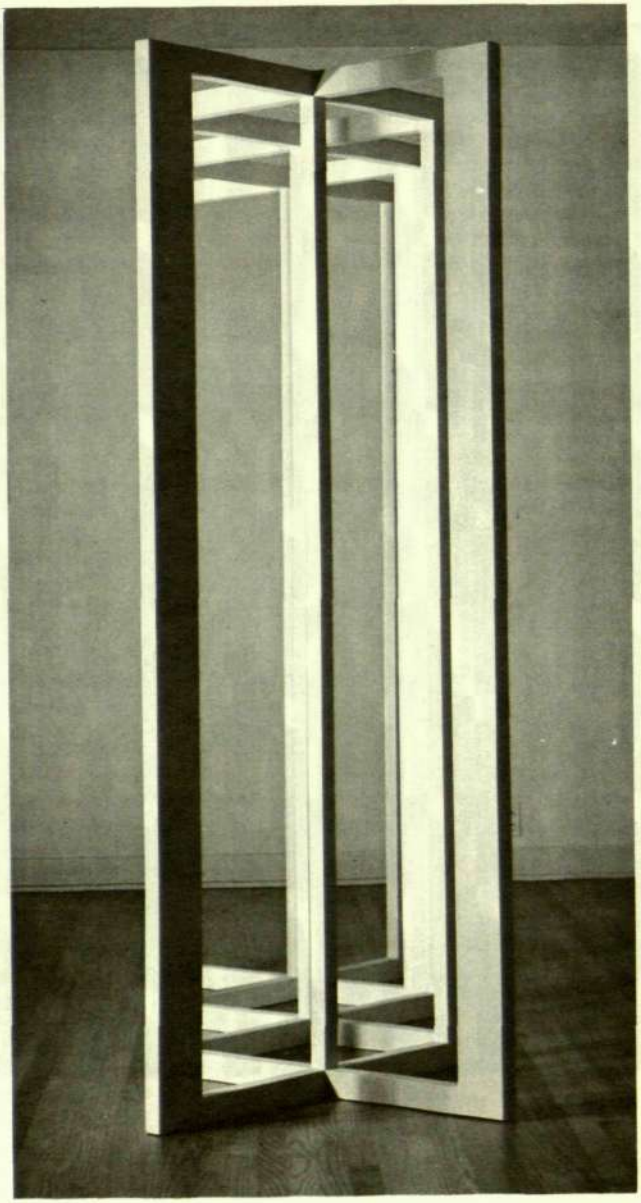

Minimalinės formos (medis)

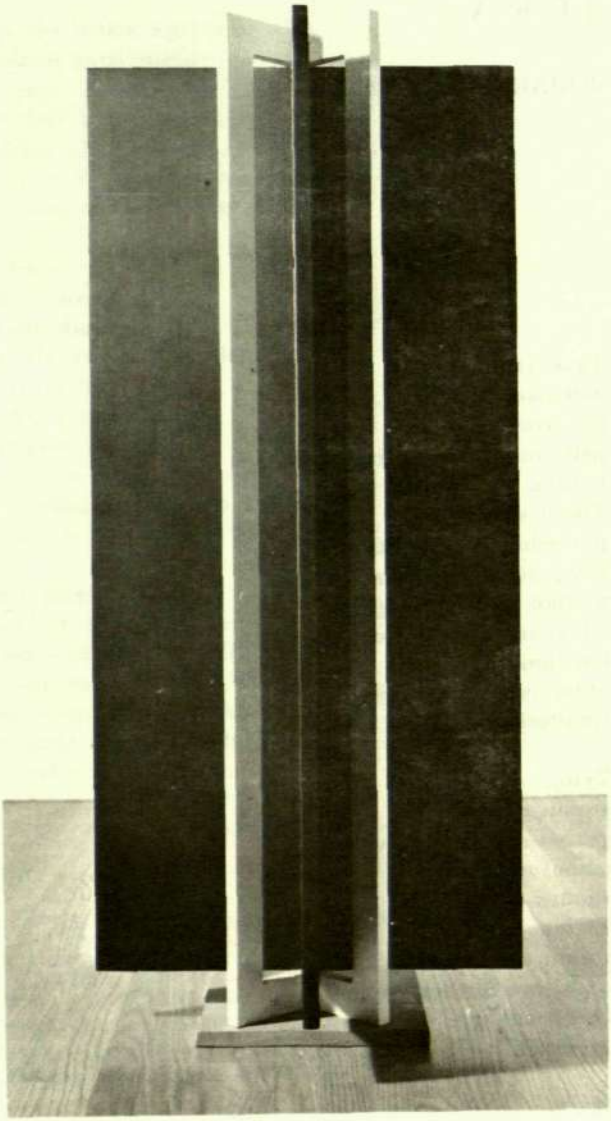

Minimalinės formos (medis)

JŪRA

JOHANNES BOBROWSKI

Tavo vandenys
pamiške,
kur srovė gilumoj
pritvinus baltų šaltinių šalčio
vasarą.
Tiktai vidudienį
paviršiun tykiai iškyla
blizgančiais pelėkais žuvis,
plėšikė sena. Ji sugrįžta
kai mėnuo. Ir neskuba
kol tamsoj
giliai šakų raizginyj
trankosi pikta ūdra.

Tyloj
ateinu pas tave,
gražus miškų ir kalvų broli,
mano upe.
Jaunos dienos tyloj
uogienojais
ateinu smėlio taku. Mano luotas
seka tavo širdies garsus,
staigų vandens ošimą
pavėsiais.

Paupės lanka, kartus kvapas,
žaluma tarsi miglų.
Ir rasa. Apaugusiam krante
priešais kaimą, krūmuose
kiūkso žilaplaukis; sugrubusiais
pirštais išrašo tavo raudonį, tavo žalią,
svetimą mėlį, sidabro garsą:

Kadais
didis, kietanąsris
laukų dievas
pakėlė veidą. Virš girių
stovėjo jis,
aukuro juodume,
blizgėjo taukais,
matė pievose rusvą rūdį
ir tryško šaltiniai, jo žvilgsnių
smėlėtos žymės.

Kas įskelia vėlyvas
ugnis rudens, ten kur
Nemunas plaukia, giliu
kvapu šaukia dar prieš ledus,
jau krintančius? Iš atsivėrusio
dangaus teka jis, gelsvi
iš srovės kyla dūmai.

Iš rinkinio Sarmatische Zeit vertė J. J.

* JŪRA — upė Žemaitijoj, Nemuno intakas.

Johannes Bobrowski, 1917-1965, gimęs Tilžėje, buvo žymus rytinės Vokietijos poetas. Lietuva jam buvo vienas iš pagrindinių įkvėpimo ir temų šaltinių. Už vieną iš savo lietuviškųjų veikalų — poezijos rinkinį *Sarmatische Zeit* yra gavęs vakarų Vokietijos leidėjų premiją Preis der Gruppe 47.

ČIURLIONIS IR MENŲ SINTEZĖS PROBLEMA

VIAČESLAV IVANOV

Vertėjo pastaba. Viačeslav Ivanov (gimęs 1866 m. Maskvoj, miręs 1949 m. Romoj) — rusų poetas simbolistas, literatūros ir meno kritikas. Studijavo klasinę filologiją ir archeologiją Maskvoj ir Berlyne. 1924 m. išsiųstas mokslo reikalais į Italiją, kur ir pasiliko, nebegrįždamas į Sov. Sąjungą ir priimdamas katalikybę. Jo poezija (rinkiniai: *Karmčije zviozdy* — 1903 m., *Cor Ardens* — 1911 m. ir kt.) pasižymi iškilmingumu, palinkimu į mistiką, kuri tačiau eina paraleliai su sensualumu, retų ir bažnytinės slavų kalbos žodžių vartojimu, nepaprastu spalvingumu, turtinga metaforika ir ritminiu įvairumu. Tai labai savotiškas klasicizmo ir modernizmo, o taip pat bizantiškų ir aleksandriniškų elementų derinys.

Savo straipsniuose Ivanovas meno kūrybą sieja su mistika, mėgindamas suderinti platonizmą, krikščionybę, nietzscheanizmą, o taip pat graikų ir Oriento mitus. Čia pateikiamos ištraukos iš 1914 m. paskelbto Ivanovo straipsnio apie Čiurlionį. Vertime praleisti ne tik gerokai migloti samprotavimai apie meną apskritai, bet ir dalis patetiškai mistiškų teigimų apie Čiurlionį, ypač apie jo atskirus paveikslus. Čia duodamose ištraukose skaitytojas dar ras kai kurių keistokų idėjų: kad ir apie Čiurlionį, mokantį „valandėlei tapti impresionistu“ (skaitant tą sakinį, geriau neprisiminti Pissarro ar Monet paveikslų).

Straipsnyje rasime eilę įdomių minčių apie Čiurlionį, apie bandymą tapybą suderinti su muzika, apie „kultūros tremtinio“ tipą moderniame pasaulyje. Ivanovo preciziško galvojimo pavyzdžiu gali būti jo Nietzschės charakteristika, kur vienu sakiniu duotas jo dvasinis portretas.

Norėčiau priminti, kad Ivanovo idėjos apie meno subordinaciją nemeniškiems dalykams gali džiuginti nebent primityvaus galvojimo skaitytoją kataliką (ar net dienraščio redaktorių). Žymiausio šių dienų kataliko filosofo Maritaino, kuris savo estetiką dažnai remia šv. Tomu Akviniečiu, pažiūra tuo klausimu yra visai kitokia[1]).

H. R.

I

...Čiurlionio kūryboj paslaptinga ir tai, ką matė jis, nematomo pasaulio aiškiaregys, ir tai, kaip jis matė, — akylas matomo stebėtojas. Tačiau, norint priartėti prie jo suvokimo, reikia, manytume, susikaupti visų pirma ties antrąja iš šių dviejų mįslių, — kiek tik tatai įmanoma, aiškiau suvokti charakteringas jam paprasčiausių regimų įspūdžių savotiško psichiško perdirbimo ypatybes. Nes jo tapybos išeinamasis taškas, kaip tai liudija jo paveikslų studijavimas, yra matomoji realybė. Nuo jos jisai veržiasi į tai, kas yra anapus jos, ką jis regi už jos ribų; a realibus ad realiora ascendit, nuo realaus į realiausia kyla jisai ir mėgsta pažymėti tuos mažus ir nuolankius daiktus (trobą ir medelį), lyg kokį mastą to didelio ir kosmiškai iškilmingo, kuris išaugs iš jos, kai serafimas palies jo „pranašiškus vyzdžius".

---

1) "Art operates for the good of the work done, *ad bonum operis*, and everything which diverts it from that end adulterates and diminishes it". — „Art by itself tends to the good of the work, not to the good of the man. The first responsibility of the artist is toward his work". — "Yet thus does art avail itself of anything, even of sin. It behaves like a god; it thinks only of its own glory. The painter may damn himself, painting does not care a straw, if the fire where he burns bakes a beautiful piece of pottery". — Pirmoji citata: Jacques Maritain, *Art and Scholasticism*.Translated by J. F. Scanlan. New York, 1930 (14 psl.). Antroji ir trečioji citatos: Jacques Maritain, *The Responsibility of the Artist*, New York, 1960 (24 ir 29 psl.).

Kuriuo gi būdu ir pagal kuriuos dėsnius iš to artimiausio ir mažo dalyko išauga tas tolimas ir didelis? Atsakyti į tą klausimą reiškia aprašyti Čiurlionio metodą; Čiurlionio meniškas savitumas ir yra visų pirma savotiškas metodo naujumas. Regimos kontempliacijos elementų tapybinis apdirbimas pagal principą, pasiskolintą iš muzikos, — štai, mūsų nuomone, jo metodas.

Šito aptarimo teisingumui patikrinti paklauskim save: kokiom ypatybėm, apskritai, turi pasižymėti kūryba, naudojanti tokį metodą, kokias savybes jis logiškai predeterminuoja? Iš mūsų teigimo privalomai išplaukia trys išvados: 1) pakartotinis reprodukavimas pradinės tapybinės formos, paimtos iš tikrovės, bus laipsniškas nutolimas nuo pastarosios į idealių arba fantastiškų formų sritį; 2) muzikinės — išvestinės formos, nustodamos materialumo, prisisunks psichinio elemento; 3) jos tačiau pasiliks ištikimos pirminei formai, kurią davė stebėjimas, bet sieks apibendrinti ją iki abstrakcijos, atskleisdamos joje šito abstrahavimo keliu pagrindinį, nesikeičiantį, pastovų tipą, jos pirmavaizdį. Visos trys nurodytosios ypatybės yra charakteringos Čiurlionio kūrybai.

Tad šita kūryba tam tikra prasme yra tapybos ir muzikos sintezės bandymas: mėginimas, be abejo, nepremedituotas, naivus ir vis dėlto pravestas su tuo pusiau nesąmoningu dėsningumu, kuris sudaro nuolatinę tikro talento savybę. Jeigu šitas bandymas būtų apskaičiuotas veiksmas, teoretinių ieškojimų padiktuotas, jis vargu ar būtų pavykęs. Nė vienas menas neturi veržtis išeiti į svetimą sritį iš savo natūralių ribų; bent sąmoningai menininkai neturi trokšti savo menui tokio ribų peržengimo ir metamorfozės: šitas troškimas rodo refleksiją ir nuopuolio psichologiją.

Atitrūkdama nuo to ketvirto matavimo, kurį vadiname „laiku", tapyba suponuoja daiktus esant statiškai nejudrius, ir patsai judesys jos Gorgonos žvilgs-

nyje sustingsta į amžinai trunkančią akimirką. Kinetiška muzikos prigimtis mums atsiveria laike ir verčia mus užmiršti apie erdvę. Taip abi seserys viena kitai priešingos: Tapyba, pažįstanti vien tik erdvę, ir Muzika, draugaujanti vien tik su laiku. Abiejų sintezė metafiziškai mąstoma kaip protu suvokiama sferų harmonija, kaip darnus judėjimas pasaulių, giedančių spalvom ir švytinčių garsais, bet mene jos neįmanoma realizuoti.

Čiurlionis nė nemėgino jos įkūnyti, bet pačią problemą iškelti mokėjo. Regimasis įspūdis jam yra muzikinės temos ekvivalentas ir yra jo vystomas pagal jos vystymosi analogiją. Mes liekame formų pasaulyje, bet jos vystomos prieš mus panašiai kaip muzikinės serijos. Vaizdas kartojasi ir dauginasi, čia gimdydamas iš savęs savo paties lygmenų serijas, čia transformuodamasis ir išaugdamas iki grynos projekcijos savo pagrindinės (pasakyčiau: melodiškos) formos nedaiktiškuose bekūnės idėjos veidrodžiuose. Taip pirmapradė tapybinio vaizdo melodija yra tematiškai vystoma pagal muzikos dėsnius, harmonizuojama ir varijuojama, veržiasi į didžiausią įtampą ir paskutinį savo energijos apreiškimą, pagaliau pinasi su kitom temom-vaizdais, kurie savo ruožtu juda savo muzikinėm orbitom.

Tačiau muzika ir tapyba ne tik priešingi menai, bet ir antinomiški. Čiurlionis išvengė pavojų nevykusiai sujungti ir suniveliuoti abu menus, bet atsistojo akis į akį prieš estetinę antinomiją. Jis turėjo kontempliuoti laiką ir erdvę kaip susiliejusius į viena. Ir, kadangi antinomijos iš tikrųjų yra pažinimo durys, — dailininkas tampa „pažįstančiu". Mene jis vėl gi apsiriboja tik tokios kontempliacijos parodymu: jis verčia mus pasijusti esant kitoj erdvėj, kurioj dingo laikas ir judesys, — erdvėj kaip žaidžiančių spalvomis formų gryname substrate.

II

Judesio pradžia kūrybiniame Čiurlionio veiksme, matyt, bus grynas lyrizmas; ir kada tas veiksmas yra visai betarpiškas, dailininkas stengiasi parodyti mums spalvomis, kaip duotąją akimirką jo sieloje susiderino išorinio pasaulio reiškinys su jo trumpalaikiu džiaugsmu ar liūdesiu, nuojauta ar prisiminimu. Tada jisai moka valandėlei tapti impresionistu ir sukurti tiesiog peizažą, dvelkiantį muzikine nuotaika. Lyg ir nusilpęs mėlynuojantis sparnas, lyg ir palinkusi tamsi burė pakibo ties miesto griuvėsiais tolumoj, tuo tarpu kai apniukusiam danguje ilgu lūžiu liūdesingai šmėkšo nuskrendantis rudens paukščių pulkas: tai jo „Liūdesys". Tačiau ir čia jis dažniau nesiriboja vien muzikine nuotaika, o naudoja savo muzikinį metodą. Tada prieš gimtąjį lietuvišką kaimą ir mišką, pirmame plane, išauga kita pamiškė, fantastiškų spygliuotų augalų gyvatvorė, ir mes vienu metu matom išorinį pasaulį, kuris veržiasi į dailininko lyriko širdį, ir vidines kliūtis, kurios skiria jį nuo to gimtojo pasaulio, nelyginant sielos spyglius arba širdies žaizdų skausmą.

Arba štai mėlynos jūros įlankos ir jas apstojusios uolų keteros; o dailininko lyriko sieloj ties tuo regimu išorinio pasaulio vaizdu iš jo himniško teigimo saulės jėgos, užplūdusios tą mėlynę ir tas uoluotas viršūnes, išauga kita permatoma ketera, — sudaryta iš eterinių plaušų, vos pridengusi ir tą jūrą ir tas uolas ir pražydusi vidudienio danguje baltais žiedais — žvaigždėmis. Arba štai muzikinis pavasario regėjimas: visa erdvė nusėta baltais, puriais, kaip pavasario sniegas tirpstančiais debesimis, ir apvaliuose tarp debesų pratirpusiuose plotuose, nelyginant ežerėliuose, visur, viršuj ir apačioj, lieknų medžių ir medžių grupių siluetai, tarytum pavasaris, keldamas nuo pasaulio baltą uždangą, parodo pasislėpusias po ja, jau gatavas kitos, vasarinės gamtos formas. Šiam pastarajam pa-

vyzdy matom, kaip kartais Čiurlionis gali atitrūkti nuo pačios perspektyvos, kuri yra erdvės elementas ir tuo pačiu svetimas muzikai.

Tačiau metodas yra kelias, ir geniali kūrybinė jėga negali jo nužeminti iki manieros, t. y. pajungti išimtinai techniškam tikslui. Jai forma ir turinys — viena, ir meno metodas pasirodo esąs sielos apipavidalinimo priemonė. O naūjos sielos ribos yra naujos įžvalgos. Ir muzikinis metodas Čiurlioniui buvo sezamas, atidaręs jam priėjimą prie uždraustų pasaulio paslapties lobynų.

Čiurlionio pavyzdys dar kartą patvirtino, kad iš muzikos gimsta mitas. Muzikinio pasikartojimo principas virto jam apreiškimu, kad greta išorinio pasaulio egzistuoja kiti pasauliai, kurių nematomos energijos ir pirminiai vaizdai tarytum nusėda apčiuopiamo daiktiškumo formose.

III

... Dailininką visą persmelkia kosminiai jutimai, kuriems apibrėžti mes nerasim geresnių žodžių už tuos, kuriuos mokėjo įspausti žmogaus kalboj didysis Pasaulio Sielos aiškiaregis — Goethe.

Šitas pasaulių harmonijos atskambis Čiurlioniui buvo neatskiriamas nuo formos ir spalvos kontempliacijos. Kaip ir elfai Goethės poemos antrosios dalies pradžioj, jisai girdi saulės artėjime galingą ūžesį, nepagaunamą žmogiškajai ausiai.

IV

„Kiekvienas, savo atskirume, norėtų išnykti, idant vėl galėtų atrasti save beribėje", sako Goethe, ir, be abejo, Čiurlionis priklausė prie tų, kurie taip galvoja. Bet žmogus vis dėlto neįstengia nugalėti savo

atskirumo, bent kol tebėra gyvas, ir tasai, kuris susižavėjimo ir ekstazės pagautas regėjo Makrokosmo ženklą, tuojau pat sušunka: „Koksai reginys! Tačiau, deja, tiktai reginys! Kaip apimsiu aš tave, beribė gamta? Kur surasiu jus, dievíškosios krūtys, jus, visos gyvybės šaltinius? Prie jūsų prisiglaudė dangus ir žemė, prie jūsų trokšta prisiglausti ir ši vystanti žmogaus krūtinė. Iš jūsų srovena gyvybė, ir jūs girdote visą pasaulį, o aš vienas veltui jūsų ilgiuos". Joks regėjimas, jokia aiškiaregystė negali patys savaime pasotinti žmogaus širdies alkio. „Kam man visos paslaptys ir visas pažinimas, jeigu aš neturiu meilės?" klausia apaštalas. Kiekvienas pažinimas ir kontempliavimas lieka vien idealus ir idealistinis, jeigu jo neįkvėpė vienintelis tikras realizmas — meilės realizmas.

Meilė leido Čiurlioniui be baimės kontempliuoti patį chaosą nesudrumsta, harmoninga siela. Tačiau kontempliuojamojo objekto milžiniškumas vis dėlto buvo per didelis, jisai artėjo prie sielos grėsminga stichija, kurios neįstengia praskrosti ir pragiedrinti visų akyliausioji dvasia. Atrodė, kad jisai gali kiekvieną akimirką užgriūti, ir jau griuvo ant sielos jo atplaišos, nelyginant sunkios bangos arba luitai ledo uolų. Kilo juodos saulės; audringos miglos debesyse varpo smūgiai skelbė pavojų ties dūkstančiom gelmėm. Visas kosminės klausos ir regėjimo pasaulis grėsė užgriūti sielą jį pažadinusio drąsuolio ir palaidoti ją beprotybės griuvėsiuose.

Kosminio realizmo ieškojimai, viso pasaulio meilės troškimas ir džiaugsmingas laukimas, tos meilės reikalavimai, o ne kontempliacijos postulatai sudaro religiją. Jeigu Čiurlionis nebūtų religingas, visa jo kūryba būtų skambantis varis ir žvangantys cimbolai. Nebūtų nė pačios kūrybos, pačios aiškiaregystės, viską iš pat pradžių užtvindytų ir užtemdytų valdingai

pažadintas chaosas. Ir iš atskirų tos kūrybos momentų mes matom religinį dailininko kelią. Mes matom jo „Te Deum" tame išaustam iš saulės spindulių „Himne", kuris visas tartum gieda auksu. Matom niaurius jo skaistyklos slėnius, priaugusius kažkokios pragariškos augmenijos, bet virš jų ir tolimą mistišką šventovę, pastatytą ant siaubingos galvos infernalinės uolos-žvėries. Mes išgirstam jo klyksmą de profundis: „Tikiu, Viešpatie, padėki mano netikėjimui": pavidale dviejų maldingai ir bėjėgiškai iškeltų rankų-šešėlių blausaus, naktinio, tuščio dangaus šaltyje.

Tačiau pagrindinis visų Čiurlionio religinio jausmo apraiškų motyvas yra kilimo motyvas. Nepavargstanti dvasia perveria uolų ir piramidžių smaigaliais, perpiauna laiptais, orinėmis galerijomis, varpinių viršūnėmis uždangą po uždangos, — paklusni skambančiam širdy amžinajam „Sursum". Ir jo „Mieste" aš matau šitos širdies nenutrūkstančios maldos lyg ir baigiamąjį akordą. Juk tai ne miestas, o veikiau kažkoks Montsalvage'as; o jeigu miestas, tai jau Dievo Miestas, Civitas Dei; tik argi tiek maža tebus išrinktų, kad jie visi sutilptų tame vienuolyne smailais kupolais, kuris vainikuoja aštrų viršukalnės kūgį, už žiedų tų neprieinamų mūrų, kurių išoriniai vartai, jeigu atsidarytų, pakibtų ties stačiu skardžiu į nematomą bedugnę? Tačiau dailininkas rado kelią ir per bedugnę. Ar tik ne muzikos gulbiniai sparnai pernešė jį į šventąjį kalną?

V

Čiurlionis, manyčiau, visų pirma — vienišas žmogus. Vienišas — ne išorine, biografine prasme ir netgi ne vien psichologine, bet ir gilesne ir esmingesne: jis vienišas savo padėtimi šių dienų kultūroj, kaip vėlgi ir savo tarpine ir tarytum neutralia padėtimi tarp atskirų meno sričių.

Čiurlionis neabejotinai muzikas, ir ne tiek dėl sa-

vo specialių muzikinių darbų, kuriuos vargu ar apvainikavo tikrai nauji ir reikšmingi kūriniai, kiek dėl bendro vyravimo muzikinės stichijos, lyg ir užtvinusios visą jo dvasios sąstatą ir daugiausia susikoncentravusios, — kad ir kaip tai keista, — psichiniuose regimųjų pojūčių centruose.

Bet ar Čiurlionis tikrai buvo tapytojas? Teptuko menininkai, greičiausiai, sustotų prieš jį, negalėdami susigaudyti. Kai kurie pagirtų jį kaip pusėtiną koloristą; dažnai rastų jį esant „gražų", — kartais subtilų peizažistą, kartais nepaprastų dekoratyvių motyvų išradėją; įvertintų jo savitą priėjimą prie masių, orinio lengvumo, erdvės santykių traktavimo — ir galutinėj sumoj, jo skonio kažkokio nepastovumo ir stilistinio eklektizmo paveikti, pareikštų, kad tapybai griežta to žodžio prasme jis neužkariavo nieko naujo ir solidaus. Kai kurie, jo pasistatytų uždavinių naujumo nustebinti (kad ir bandymo suderinti erdvės matavimus su laiko matavimu arba apginti piešinį, kaip nudaiktintų daiktų eterinę schemą), imtų energingiau teigti jo reikšmę tapybai, neįstengdami tačiau įrodyti, kad jo pėdomis galima eiti toliau, kad jo darbams galima priskirti normatyvinę vertę, apsprendžiančią tolimesnius ieškojimus. Dar kiti, priešingai, imtų ginčytis, kad tie priskirti jam technikos naujumai tėra išdavos siekimo panaudoti tapybą užfiksavimui jam besivaidenančių fantasmagorijų ir kad jo problematiškos drobės tėra „literatūra".

... Dailininkas, neradęs sau vietos menuose, drauge pasirodytų besąs ir kultūros tremtinys: tas pastogės neturėjimas aukščiau ir buvo pavadintas kultūrine vienatve.

Tačiau tokių vienišųjų atsiranda vis daugiau ir daugiau. Toks buvo ne kas kitas, kaip didysis Nietzsche:

filosofas — ne filosofas, poetas — ne poetas, filologas renegatas, muzikas be muzikos ir įkūrėjas religijos be religijos, prisiglaudęs civitas litterarum pastogėje „aforisto" teisėmis, t. y. mąstytojo, „nepamenančio nei tėvo, nei motinos" ir nepatikimo dėl savo anarchiškos mąstysenos. Tai — žmonės, kurių atėjimą pas mus skelbė Tiutčevas; į juos kreipiasi jisai žodžiais: „tavo sieloj yra ištisas pasaulis paslaptingų burtininkiškų minčių" [2]) ir pataria: „tik savyje gyvent mokėk".

...Visa, ką jie mums skelbia, tėra fragmentai, atsitiktinės idėjos, apie kurias jie *nenorom* prasitaria. Nedasakymai negali būti logiškai nuoseklūs; kultūros sferom mes įpratę laikyti tai, kas, nudievintam pasaulyje dingus bet kokiems ryšiams, pavyko surišti, sudarant vietoj vieno pamesto didelio ryšio — religio, — daugybę privačių quasi-religijų, dvasingiausios iš kurių vadinamos menais ir mokslais. Vienišieji, apie kuriuos kalbu, tie šių dienų kultūros dvasiniai anarchistai, yra giliai irreligingi, nes jie ne tik bedieviškai įžeidžia kiekvieną iš mūsų mažų quasi-religijų, bet tuo pat metu nustojo ir didžiojo ryšio drauge su savo amžininkais. Tiesa, jie neabejotinai nori jį atstatyti, bet pavieniėm ir nesuderintom pastangom ir, kiekvienu atveju, be kontakto su amžininkais ir be jų žinios. O mažų quasi-religijų atžvilgiu jie tokie šventvagiški, kad nė viena iš jų neatleis jiems jų atviro ar užmaskuoto atskalūniškumo: nes jie kėsinasi kiekvieną panaudoti ir nė vienai nenori ištikimai tarnauti.

VII

...Tapytojas pasiliks ištikimas savo menui, kuriam skirta iššaukti prieš mus neapčiuopiamai-regima, jei

---

2) Ivanovo tekste paskutinis šios citatos žodis duodamas klaidingai: „duš"; turi būti „dum". Tai patvirtina visa eilė Tiutčevo leidimų, — nuo 1854 iki 1965 m. (Vertėjo past.).

perkels į drobę visa, ką pats patiria, kaip neapčiuopiama ir kartu matoma. Ir jeigu muzikinis elementas nutolina Čiurlionį nuo tapybos stichijos, tai vizijinis elementas, kiek jisai įžiūrimas jo kūryboj gryname pavidale, be jokių priemaišų, pavidale paprastos medžiagos, kuri nebuvo išoriniai-estetiškai apdirbta, — daro jį nepaprastai reikalingą ir vertingą ir tapybai kaip tokiai, kuri neužmirš šito jo nuopelno.

Mums belieka padaryti paskutinę išvadą. Tie menų sintezės bandymai, kurių pavyzdį matom Čiurlionio kūryboj, išplaukia iš siekimo paversti derinamus menus tarnybinėm priemonėm pasiekti tikslui, esančiam už jų ribų. Kadangi tokiu atveju pažeidžiama kiekvieno iš tų menų prigimtis ir menininko santykis su jais pasidaro nebeintegralus, šitie bandymai negali būti pripažinti teisėtais. Bet, jeigu menui tarnaujama giliai ir ištikimai, ar leistina, apskritai, subordinuoti jo vientisą ir vidujiniai neliečiamą organizmą bet kam, pastatytam aukščiau už jį? Mūsų laikais, vyraujant paviršutiniškam estetizmui, daugelis į tai atsakys: „Ne, jokiu būdu". Bet visi tūkstančiai metų menų istorijos žemėje teigė ir vykdė tokią subordinaciją.

Amžinas meno uždavinys — Žmogus, ir ne žmogaus nauda, o jo paslaptis. Ir tik tiek tai, kuo žmogus tapo, kiek tatai tarnauja keliu į tai, kuo žmogus bus. Ir visas matomas pasaulis menui tėra Žmogaus dalis. Žmogus savo vertikalėje, savo augime į gelmę ir į aukštį — štai meno turinys.

Išvertė **Henrikas Radauskas**

DIENORAŠTIS

ANTANAS GUSTAITIS

PIRMADIENIS

Ant lieso žirgo joja Don Kichotas,
Vanoja ietim galvas avinų...
Ir džiaugsmas, lyg išganymas ieškotas,
Užlieja sielą, tartumei vynu:
***Esu dievų sutvertas be ragų,* —**
Smagu.

ANTRADIENIS

Rituos turtan, tarsi akmuo Puntuko,
Ir parketu, straksėdamas „Cha-Cha",
O elgeta, pakėlęs dešimtuką,
Kurs jam pačiam išslydo nejučia,
Įspraudė man tarp degančių delnų...
Kilnu!

TREČIADIENIS

Gudrus Lucullus lobių prisivilko,
Kai aš kuždu su jo pačia rugiuos.
Jau valanda suėst ėriukui vilką!
Jau valanda, kurios seniai ilgiuos,
Nes turi būt pasaulyje visų
Teisu!

KETVIRTADIENIS

Ilgai brandintos mintys, tarsi burės,
Aukštyn dauson plazdeno mėlyne,
O žvirblis ant suglostytos kepurės
Šlykščiu veiksmu suniekino mane,
Ir vėl regiu tik šypseną veidų, —
Skaudu.

PENKTADIENIS

Gaivi diena gyvenimo laimingo!
Tuščia galva — pilna taurė erdvi.
Kreolas šoka „Mirštantį Flamingo",
Į grindį byra ašaros po dvi,
O kekšė karias mylimo diržu...
Gražu!

ŠEŠTADIENIS

Naktis. Mėnulis nurengė merginą
Ir guldo prie senos šaltos mirties,
O mane laimės valandos baugina,
Kai tu, širdie, aukštielninka verties.
Oi, nesakyk dar meilės alkana:
Gana!

SEKMADIENIS

Kelius maldoj ir pasninke surietęs,
Kenčiu už tautą, žūstančias gentis.
Nenoriu blogio šlovinti, nei rietis
Ir girtas broliui išmušiau dantis,
Kad būtų, klausant arfų angelų,
Tylu.

RUDUO

Be skribliaus, lietpalčio ir turto
Drebu po verkiančia šaka,
O vėjas rojaus medį purto,
Skudučiais švilpdamas kažką,
Skundu dejuodamas ausy, —
O liūdesy!

Aistroj apnuogę degėm baisiai
Ir širdį kaitinom rūsty,
O purvuose sukritę vaisiai,
Takeliai kiaulių suknisti,
Ir stovim baloje basi, —
O liūdesy!

Pagelto barzdos generolų,
Vualiai nuotakų brandžių,
Palaimos angelas nutolo,
Pavirtęs juodu balandžiu,
Ir savo ašaras lesi,
O liūdesy!

Gana. Kiti džiaugsmų alėjom
Vėl krykštaus, bučinius uogaus,
O mes, kiek nemigoj galėjom,
Atlikom prievolę žmogaus, —
Ir tu mūs atpildas esi,
O liūdesy!

Kančias ir meilę išmėginom,
Pripylėm gerkles kropines,
Vaikus išskirstėme merginom,
Grąžinom vyram jų ponias,
Ir baigės vasara šviesi,
O liūdesy!

VIKTORAS VIZGIRDA

(PORTRETAS)

Teka laikas per plaukus ir skruostu,
Krinta ašarom metų lašai,
O tu vis dar, kad širdį paguostų,
Mums tą bėgantį laiką paišai.

Vis dar jauną — raudoną ir žalią,
Ir vėl žydrą, kaip Neries vanduo,
Kartais baltą, kaip stuobrį berželio,
Ir geltoną, kaip damos ruduo.

O kai rodai jau Viešpaties vilą,
Laukiam — angelas ranką išties, —
Tavo juodas teptukas prisvyla
Vėl prie degančios nudo krūties...

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

ZIGMAS PAPEČKYS

Paskutiniojo dešimtmečio būvyje jaunųjų poetų Lietuvoj iškyloms po lyrikos plotus vadovauja du M — Eduardas Mieželaitis ir Justinas Marcinkevičius. Jų pavardės nuolatos cituojamos periodikoje. Recenzijas apie jų knygas rašo rimti kritikai — Vyt. Kubilius, J. Lankutis, D. Judelevičius ir kt. Grigorijus Kanovičius užkabina J. Marcinkevičių savo „Parodijose"[1]) nekaltais ketureiliais:

Nuo stalo eilutes renku
Ir knygeles po svietą sėju.
Anei, kaip sakoma, tunku,
Anei, kaip sakoma, liesėju.

Mane pažįsta Salantai,
Maskva, Berlynas ir Perloja.
Jei kartais kritikai aploja,
Tai jau aploja nepiktai.

Šių poetų veikalai ir paskiri eilėraščiai verčiami į daug svetimų kalbų. Taip, sakysim, **Kraujas ir pelenai**, poema apie Pirčiupio tragediją, prieinama didžiųjų kalbų grupių (slavų, lotynų, germanų, anglosaksų) skaitytojams.[2]) Gal mes širdyje ir geistumėme, kad

1) *Poezijos pavasaris* (Vilnius: Vaga, 1966), 104 psl.
2) *Ibid.*, 197-198 psl.

lietuvių lyriką reprezentuotų pasaulio masėse kiti poetai, bet... taip yra. Pagaliau jiedviem senokai jau buvo suteiktos progos pasisvečiuoti sušvinkusiam kapitalistiniam pasaulyj — Prancūzijoj, Amerikoj ir kitur. Žinant, kokiu smalsumu gaudomi Lietuvoj įspūdžiai iš šios „terra incognita", savaime aišku, kad jų atvaizdavimai atlieka indoktrinacinį vaidmenį.

Jei viešnagė, sakysim, Amerikoj, skirtingai atsispindi jų posmuose, tai sunku nepastebėti abiejų kūryboj tam tikro teminio ir nuotaikų panašumo. Tai yra pabrėžę ir vietiniai recenzentai tvirtindami, kad „vyrbrolio" E. Mieželaičio utilitaristinius siekius remiąs petim Just. Marcinkevičius.[3]) Abiem rašytojam būdingas nuolankumas atlikti pyliavą — epinės poemos, ar šiaip platesnės apimties kūrinio pavidalu. Asmeninių motyvų eilėraščiai jiems, jei patikėti Marcinkevičiaus interview[4]) žodžiais — smulki grąža, variokai nukalami laisvalaikio atvangoj.

O vis dėlto jiems pasitaiko pakelti akis dangop, užsisvajoti beplušant marksizmo Augijaus tvartuose. Ir tokio užsisvajojimo, už kurį akiniuotis, taisąs poetų rašomuosius, prirašo penketukui minuso uodegą, Marcinkevičiaus lyrikoj nepalyginamai daugiau. Iš visų jaunųjų poetų Lietuvoj, J. Marcinkevičius yra tasai, kuris išeivį skaitytoją nesiliauja stebinęs. Nežiūrint jo ideologinio užangažuotumo, sunku jam nepripažinti poeto talento.

Aptardamas lietuvių tarybinės literatūros uždavinius, LTSR rašytojų draugijos sekretorius, Kazys Ambrasas prabyla tokiu verstiniu žargonu:[5])

---

3) V. Kubilius, „Poemos keliai", *Pergalė*, 1961 m. balandis, Nr. 4.

4) J. Marcinkevičius, „Poemos likimai", *Literatūra ir menas*, 1966 m. lapkričio 12 d., Nr. 46 (1044).

5) K. Ambrasas, „TSKP XXII suvažiavimas ir lietuvių tarybinės literatūros uždaviniai", *Pergalė*, 1962 m. kovas, Nr. 3.

Naujosios E. Mieželaičio lyrikos knygos *moko* mūsų poeziją poetinio mastymo, šiuolaikiškumo, maštabiškumo, dėmesingumo kardinaliems epochos klausimams, atidumo ir komunistinio *suinteresuotumo žmogaus likimu.*

Kitaip, savaime aišku, jis ir negalėjo išsireikšti, prisiminęs, kad plakatinis Mieželaičio **Žmogus** buvo apdovanotas leninine premija. Tikrai ten be „makabiškumo", „dėmesingumo", tesama vien platoniško suinteresuotumo žmogumi. Nedaugiau.

Iš kitos pusės, kaip tendencingai Marcinkevičius beinterpretuotų istorinius įvykius, kaip grubiai bekaišaliotų savo „idee fixe", jog lietuvis nemokėjęs būti savo laimės kalviu, jo posmuose tvyro nebe scholastiko išprotavimas, bet **reali meilė ir užuojauta žmogui.** Tokių posmų itin gausu **Kraujo ir pelenų** poemoje, kur jų gaida primena Borutos-Nagio-Bradūno žodžių rūstį. Jų ištikimybę mistinei realybei, kuri vienu atveju gali būti Revoliucijos, kitu — Žemės bei Tautos Nemarumo kultas, o dažniausiai visi trys ir daugiau, drauge.

Jei šio, užaugusio ir subrendusio paskutiniojo Lietuvos padalinimo gūdumoj, poeto kūryba neprimena išsikreivaliojusių, anemiškų, tamsoj sudygusių bulviadaigių, kaip kad daugelio jo darbo kolegų eilės, tai todėl, kad jai būdingas religinis pradas. Justino Marcinkevičiaus poezijos medžio gyvoji šerdis yra absoliutus tikėjimas komunistinės doktrinos tiesa ir jos pergale pasaulyje. Dėl to, kaip visų egzaltuotų neofitų, jo giesmė ir patetiška, ir retoriška, ir naivi, ir suvedžiojanti, klaidinanti, bet kartu ir kažkur pasiutusiai tikra.

Kalbėdamas per antrąjį tarybų rašytojų suvažiavimą 1954 m. M. Šolochovas[6]) yra išsitaręs:

Piktdžiugos užsienio priešai teigia, kad sovietų rašytojai rašą pagal partijos diktuotę. Visumoj situacija šiek

6) Vadim Medish, „The Soviet Literary Scene", *The Russian Review*, Vol. 25, No. 2 (April, 1966), psl. 150-159.

tiek kitokia: visi mes rašom tai, ką mums diktuoja širdis, bet *mūsų širdys priklauso Partijai.*

Šito atviro perspėjimo netektų užmiršti girdint spaudoj tauškalus apie sovietų rašytojų skilimą į liberalinį ir į konservatorių bloką. Kaip teisingai pabrėžia toliau Vadim Medish, nesą pagrindo džiūgauti ir pranašauti komunizmo išnykimo. Tam tikra prasme Stalinas ir jo linija buvę dangaus palaima todėl, kad jie atskleidę šlykščiausią komunizmo pusę. Tuo pačiu primityvi Stalino laikotarpio sovietų literatūra buvusi impotentiška ir neefektyvi, kaip komunistinės propagandos priemonė. Jevtušenko pats vienas esąs kur kas efektingesniu komunizmo apaštalu negu visi Stalino premijų laureatai sudėti krūvon.

Šito perspėjimo nederėtų užmiršti ir kalbant apie Marcinkevičių, Mieželaitį ir kitus jaunosios kartos poetus bei rašytojus, užaugusius Lietuvoj.

Tačiau jų, o ypač emocingųjų, kaip Marcinkevičiaus, lyrikos kardiograma gali parodyti, kaip keitėsi paskutiniųjų dešimtmečių būvyje turinys, suteikiamas žodžiams, kaip kito jų sąmonėj „socialistinės lietuvių nacijos" samprata. Optimistinė Marcinkevičiaus poezija yra neretai ir „nereikalingo žmogaus" nevilties sulaikyti Laiką išsakymu. Jis irgi yra „nepakartojamo liudininku", kaip bebūtų mums slogu jam tą titulą suteikti.

Jam buvo dešimt metų, kai, griežda*mi* visais sąnariais, baksnojos priekin, birželio dulkėse, rusų tankai. Galima laikyti propaganda (kodėl ne?) šiuos ketureilius, bet ar negalėjo tai būti autentiško išgyvenimo prisiminimu:

Kalbėjo jie sustoję:
— Doroga... per siaura.
Mūsiškiai jiems kartojo:
— Nėra plataus. Nėra.

Dulkėti, sunkūs batai
Nuėjo, kur tiesiau:
Pramynė kelią platų,
Pramynė *mums* ne sau.[7])

Po ketverių metų pro tuos pačius strateginius Prienus vėl riaumojo, šiuokart kitoniškesniais tankais bei sunkvežimiais, šiuokart Prūsų link, raudonarmiečių voros. Tarpuvaldžių sambrėšką pakeitė dar beviltiškesnė sauvalės ir reakcijos naktis.

Lietuvių Enciklopedijos tome, išleistam 1959 m., apie Marcinkevičių sužinom tik tiek: „mokėsi Prienų gmn. ir Vilniaus univ., kurį baigė 1954". Nenuostabu. Autobiografinio elemento gausu poetizuotoj formoj autoriaus knygose, bet kažkaip sunku užtikti biografinių duomenų net ir apologetinėse knygų aplankų anotacijose. O žinomajam autobiografijų rinkinyje **Tarybų Lietuvos Rašytojuose**[8]) randam vien pusiau humoristinį eilėraštuką „Dalgį".

Nežinia, kas paskatino Marcinkevičių taip pasielgti. Ar kuklumas? Pasakojama, kad gyvenime Marcinkevičius esąs stačiai „prošempaniškai" mandagus. Ar per greit pripažinto, užtikrinto savo padėtimi Olimpe ir neslepiančio savo paniekos drebančių kinkų kompanijai poeto arogancija? Kaip atsimename, daugelis dalyvavusių toje antologijoj, išleistoj 1957 „atodrėkio" metais, rašė savo „curriculum vitae" kuone ant prašyminio lapo, ilgai aiškindamiesi savo genealoginį medį ir praeities nuopelnus. Įdomiau yra tai, kad ši išdaiga „Dalgis" pateko rinkinin tik 1963 m. Atseit, knygų ir eilių pasirodymo tvarka nebūtinai reprezentuoja poeto raidos tarpsnius. Taip, sakysim, poe-

---

7) J. Marcinkevičius, *Dvidešimtas pavasaris*, poema. (Vilnius: Valstybinės Grožinės Literatūros Leidykla, 1960).
8) *Tarybų Lietuvos rašytojai* (Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1957).

to tvirtinimu, **Publicistinė poema** buvusi sukurta prieš **Kraują ir Pelenus.**

Kiekvienu atveju, tik 1966 m. atspausdintuos fragmentuos iš ciklo „1946 tieji“[9]) patiriam vieną reikšmingą, autobiografinę, mūsų nuomone, detalę:

Sargyboje

.....

Man jau nereikia aiškinti: toks metas.
Tamsoj sugrabalioju duoną, sviestą,
ir vėl, tą patį maišą užsimetęs,
sargyboj stoviu. Saugau miestą.

Tegu jisai — toks varganas, sulytas,
suspėja bent autus pasidžiovinti.
Nejaugi aš tik vienas pastatytas
stebėt, mąstyt ir viską atsiminti.

Šešiolikmečiai

Šešiolikmečiai, šešiolikmečiai,
trisdešimtųjų metų gimimo,
jauni ir gražūs, liekni, kaip medžiai,
vaikiškom rankom šautuvus ima.

Laikas atėjo. Taip buvo lemta.
Grįžom į klasę draugą užkasę.
Laikas per pusę, lyg juodą lentą
perbraukė brūkšniu širdis ir klasę.

.....

Laikas vis eina. Jis reikalauja
tiksliai sudėti širdį ir mintį.
Šešiolikmečiai braido po kraują,
apsikabinę vaikiškai mirtį.

Prie lentos

Dabar aš apeinu kapus lyg suolus,
tarsi visų jūs rašomuosius rinkdamas,
prieš juodą klasės lentą suklumpu, parpuolu,
daužau ją kumštimis, bučiuoju rėkdamas:

---

9) *Poezijos pavasaris*, 1966 m.

— Tu niekados neprivalai būt padalinta,
tėvyne mūsų, meile ir likime.
Žiūriu į Lietuvą tarsi į lentą — šitiek trintą
ir vis matau joje to seno brūkšnio žymę.

Užmiršti — dar anksti. Dar nesukurtas tiltas,
kuris sujungtų mus ir mūsų mirtį.
Nejaugi aš tik vienas pastatytas
stovėt, mąstyti ir viską atsiminti.

Sąmoningai išskyrėme du posmus iš eilėraščio „Sargyboje", kad išryškintumėm pasikartojantį leitmotyvą, užbaigiantį „Prie lentos".

Menas, tvirtina André Malraux,[10]) nesikuria iš vaikystės prisiminimų, bet gimsta konflikte su kitų, subrendusių menininkų laimėjimais. Jis neatsiranda iš beformio „savojo pasaulio", bet išauga grumtynėse su formomis, kuriomis kiti antspaudavo gyvenimą. Gal tai dviguba tiesa stipriai angažuoto poeto kaip Marcinkevičius atveju.

Iš visų jaunų Lietuvos poetų Marcinkevičiaus žodis išeiviui skaitytojui yra pats **apgaulingiausias** ir pats prasmingiausias, jei jo mintį, kategorinius imperatyvus statomus sau, pratęsia šie posmai:

Ir eina su mumis,
Kas niekam dar nežinoma;
Ir seka paskui mus,
Ko jau seniai nėra.
Mes kartais praeitį
Atgal susigrąžiname,
Atsiremiam į ją —
Tenai, kur ji gera.

Ir tampam jaukesni,
Ir tampam šiltesni,
Pavargę nuo klaidų
Ir klaidomis protingi.

---

10) A. Malraux, *Les voix du silence* (Paris: Galérie de la Pléiade, 1951).

Kaip aidas kalnuose
Atsiliepia many
Kiekvienas
iškentėtas
kelio vingis.

Nors nieko nėr tiesaus
Ir nieko nėr be skausmo,
Bet mintį, kaip sparnus
Mėginame ištiest.
Atsikeliam anksti,
Į amžių įsiklausom,
Užsimetame dieną —
Kaip dalgį —
ant peties.
(„Bandymas susikaupti")[11])

.....

Privalom praeitį praeit
kaip sunkų lažą.
Privalom ją mylėt ir neapkęsti.
Iš dabarties viršūnių ji —
Siaubinga praraja.
Privalom iš savęs
kažką išmesti,
Kad Donelaitis
tilptų širdyje.

Privalome save
nuimt nuo pjedestalų
(Ne pjedestalais ji, poezija, gyva)
Ir Donelaitį pasodint
prie savo darbo stalo.
Tebūna darbo stalas — Lietuva.[12])

Marcinkevičius — produktyvus rašytojas. Jis pradėjo savo karjerą debiutiniu rinkiniu **Prašau žodžio** (1955) ir literatūra vaikams: **Daina prie laužo** (1955), **Grybų karas** (1958). Pasižymėjo taip pat vertimais: A. Mickevičiaus **Vėlinės, Gražina,** Lermontovo **Demonas,**

11) *Poezijos pavasaris* (Vilnius: Vaga, 1965).
12) J. Marcinkevičius, *Donelaitis*, poema (Vilnius: Vaga, 1964).

Puškino **Bachčisarajaus fontanas.**Tai vis romantinio laikotarpio kūriniai. Savoj kūryboj autoriui būdingas aktualios tematikos ieškojimas, grumtynės su formomis, kuriomis mėgino paženklint gyvenimą grubios, nemokšiškos rankos.

Nuo **Dvidešimtojo pavasario** poemos kiekviena jo knyga būdavo raketa, plyštanti bengalinės ugnies kaspinais. Po to poezijos skliautas tėvynėje pasirodydavo, tiesa, dar tamsesniu, bet, kažkaip ugnies puokščių trajektorija grąžindavo skaitytojui tikėjimą lyriškos lietuvio sielos galia. Gal tik paskutinioji Marcinkevičiaus poema **Siena**[13]) pabiro iškrečiamos tamsoj pypkės žarijų mirgesiu. Nenustebtume, jei jai atitektų leninine premija, kurios negalėjo laimėti autoriui **Kraujas ir pelenai.**[14]) (Nors ir **Sienoj** esama išjaustų, didele emocine jėga parašytų posmų, išduodančių nuolatinį autoriaus poetinės realybės ieškojimą).

Visą laiką ieškau vieno taško
Iš kurio išeina visos tiesės

rašė J. Marcinkevičius rinkinyje **Duoną raikančios rankos**[15])

Visą laiką ieškau vieno lašo
Iš kurio išbėga visos upės.

Visą laiką ieškau vieno uosto
Iš kurio visi laivai išplaukia.

Visą laiką ieškau vieno žodžio
Nors žinau, kad niekados nerasiu

Gal ir nesusumuoja šis eilėraštis visos, neretai traškios ir sausokos Marcinkevičiaus kūrybos, bet ne-

13) J. Marcinkevičius, *Siena*, miesto poema (Vilnius: Vaga, 1965).
14) J. Marcinkevičius, *Kraujas ir pelenai*, herojinė poema (Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1960).
15) J. Marcinkevičius, *Duoną raikančios rankos*, eilėraščiai (Vilnius, 1963).

abejotina, kad šalia tribūno, agitatoriaus, esama Marcinkevičiaus asmenyje ir kitos, kūrybingos, šiltos, lyriko asmenybės.

Ir — tegu sau skamba paradoksu! — Marcinkevičiaus kūrybos brangakmeniu laikytumėme ne vieną kurį eilėraštį, ne vieną poemą, bet šiuos žodžius, įrašytus knygos **Duoną raikančios rankos** aplanke:

> Ryškiausias vaikystės prisiminimas — sunkios tėvo rankos, raikančios duoną prie stalo. Šis vaizdas persekioja mane visą laiką ir dabar aš galvoju, kad jame sukaupta visa žmogaus gyvenimo prasmė: išdalinti save, atiduoti šilimą, džiaugsmą, meilę, mintis ir visą, ką turi savyje — atiduoti visiems.
>
> Tokiu yra kiekvieno žmogaus pašaukimas.
>
> Visą laiką prieš mano akis — duoną raikančios rankos.
>
> Justinas Marcinkevičius

Skaitant šį poetinį „credo" sunku atsispirti pagundai padaryti vieną sugretinimą. Jis gali pasirodyti per toli siekiančiu ir net užgauliu. Bet, jei poeto teisė apeliuoti į skaitytojo pasąmonę, ar ne skaitytojo teisė atskleisti, ką paberia krantan užlūžtanti asociacijų banga — A. Nykos-Niliūno „Septintosios elegijos" [16]) finalą:

> Žvarbus rudens lietus mane, kaip žemę, perlijo,
> Pasotindamas gyslas nepalaužiama jėga.
> Ir apėmė mane sunkus patriotizmas žemei,
> Sunkus patriotizmas gamtai,
> Kurs skiria mus nuo amžinybės vandenų karčių;
> Ir apėmė mane bežodis troškulys pačiam žeme pavirsti
> Ir ant krūtinės jausti rudenėjantį vaikystės miestą
> Ir bėgančius su kuprinukėmis vaikus;
> Arba galingu žiburiu jų kambarių tamsoj spindėti
> Ir jiems tamsos apakinton širdin, kaip išsilaisvinimo
> /grūdas kristi
> *Ir taip išnykti su džiaugsmu, kad atnešiau šviesos.*

---

16) Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Orfėjaus medis* (Chicago: Vytautas Saulius, 1953).

Kaip bebūtų menka tauraus poezijos metalo praba Marcinkevičiaus lyrikoj, palyginus su Niliūno kūryba, poetinė siekiamybė ir sunkus patriotizmas žemei ir gamtai giminiški abiems.

Dvidešimtas pavasaris — knyga, ženklinanti Marcinkevičiaus atėjimą lietuvių poezijon, yra naivus, mokyklinis darbas. Poema — kompotas.[17]) Ko ten tik nėra: ir gimnazistiško sentimentalumo, trečios rūšies kinofilmų charakterių, ir eiliuoto feljetono, ir tautosakiniu stilium pavarytų baladžių apie Ievą, ir visiškai gabiai sukurtos sienlaikraštinės propagandos apie vaiką, išėjusį partizanaut:

Kliedėjo, paistė kažin ką,
Vis rausėsi už ančio —
Ištraukė drebančia ranka
Jos kaulinį rožančių.

— Tai čia *jos* rankų šilima, —
Žmogus po beržu tarė.
Ir kanonada tolima
Rūstesne pasidarė.

Dokumentinės apybraižos prasme, poema pateikia medžiagos apie studentų gyvenimą pokary. Ta tematika tuojau pasinaudojo V. Rimkevičius (**Studentai**) ir J. Bieliauskas (**Rožės žydi raudonai**).

Aiškiai atsekamos nusirašiusiųjų T. Tilvyčio ir K. Binkio (**Tamošiaus Bekepurio**) įtakos, nekalbant apie galimus prototipus ano meto sovietinėj literatūroj. Bet, nežiūrint šio epigoniškumo, nežiūrint pasirinkimo rašyti liaudiškai (kažkodėl kolegos rašytojai neperkalbėjo autoriaus išbraukt skyrių paaiškinimų), tai **jaunatviškas** ir, svarbiausia, nuoširdus **darbas**. Kaip kažkada Demjan Biedny eilės — dzinguliukai, ši poema iki šiol yra stipriu emociniu patiekalu mažaraščių ma-

17) „Poezija iš okupuotos Lietuvos", *Literatūros lankai*, Nr. 8, 1959 m.

sėms. „Man netgi pačiam tenka susitikimų su skaitytojais metu kritikuoti ‚Dvidešimtą pavasarį' kitų savo poemų labui", sako Marcinkevičius anksčiau minėtam interview.

Dovana laisvai eiliuoti, sugebėjimas piešti lakius gamtos vaizdus, pakenčiamai individualizuoti šabloninių veikėjų kalbą, galėjo paskatint Marcinkevičių įsijungti į didžiosios rusų mokyklos, žinomos „Čevo izvoliajete" („Ko ponai pageidautumėt") vardu, puoselėtojų eiles.

Sekančiam savo kūriniui Marcinkevičius pasirenka ypatingai ambicingą uždavinį — atvaizduoti Pirčiupio tragediją. Tokia tema gali lengvai parklupdyti kiekvieną rašytoją. Nenuostabu, jei indoktrinuotas „aktyvizuoti nacionalinį charakterį" autorius prasilenkė su istorine tiesa, nors jo aiškiai dėta pastangų niuansuočiau nupiešti laikmečio foną. Užuot pasitenkinęs fragmentine mozaika, kad ir kietesniu piešiniu atliktom vinjetėmis (kaip kad žada preliudija), autorius įvedė nereikalingą fabulą, schematiškus personažus (išskyrus Motiną), melodramatiškas situacijas (Pyrago nužudymas) ir antireliginį kamšalą. Humanistinė veikalo idėja: „Dek, širdie, kad nebūtų deginami žmonės" dėl to nerealizuota.

Nežiūrint šio pralaimėjimo, eilėj **Kraujo ir pelenų** poemos vietų Marcinkevičiaus talentas iškyla visu ryškumu. Pamainom kaitaliodamas tradicinę eilėdarą ir laisvas eiles, autorius visumoj atkūrė tragediją, ištikusią vieną iš „tiek kartų degintos ir nesudegintos Lietuvos" kaimų.

Žmogus tą dieną dirvą arė.
Sustabdė jį vidur vagos
Ir vienmarškinį nusivarė.

Žmogus šienavo pamerky
Ir pradalgį teįpusėjo
Kai vokietis jam tarė: einam!

Rasota, kvepiančia žole
Žmogus lėtai nuvalė dalgį,
Paskui įsmeigęs jį į žemę,
Pustyklę numetė šalia...

.....

Apsupęs kaimą, žiedas vis mažėjo,
Ir Pamerkiai tylėdami sustingo.
Nekurstomi užgeso židiniai,
Pro kaminus nerūko gyvas dūmas,
Artojas nebešūkavo: vaga!
Ir po prikyštėm slėpdamos rankas —
Nes rankos buvo juodos ir suskilę,
Kiekvieno namo tarpdury stovėjo
Lyg pakelio smūtkelis moteris.
Viena ranka sijono įsikirtę,
Ir čiulpdami žemėtus pirštelius,
Vaikai tylom žiūrėjo į tą pusę,
Iš kur turėjo pasirodyt J i e

.....

Ką jūs dabar galvojat, motinos,
Stovėdamos ant savo namo slenksčio?
Taip kitados, užstoję savo kūnu,
Nuo kryžiaus gynė šventą ugnį prūsės —
Pirma užgeso jų išdidžios širdys
O tik paskui išblėso židiniai,

Pravesdamas lygiagretę su Prūsija —

O Prūsija.
Tu viską padarei, ką padaryt galėjai,
Todėl nūnai tavęs ir nebėra

— Marcinkevičius sukuria „pilnų pagiežos fašistiškiems skerdikams“ posmų, iššaukiančių gausybę ataidžių skaitytojo širdyje.

Aš nežinau, gal ir yra mirtis
Skaudesnė už visos tėvynės mirtį;
Tačiau nėra agonijos, kuri
Baisesnė būtų už tautos agoniją.

.....

Prasideda tautos konvulsijos —
Jos priešmirtiniai sukilimai.

Tik nesiklaupk, o Prūsija, ant kelių,
Nes ąžuolai stovėdami numiršta.
Geriau pakelk dar sykį savo kardą
Ir atsigerk lig soties priešų kraujo,
Kad jau po to, kada tavęs nebus,
Jie negalėtų spiaudyt tau į veidą.
Į savo kraujo klaną neprispiovę.

.....

Ar dar yra pasaulyje ir meilė?
Ar dar yra pasauly teisingumas?
O kur jie buvo — meilė, teisingumas —
Kai Prūsija, iškėlus galvą, mirė.
Kai karštos širdys uždegė Pilėnus?
Yra tik vienas žodis: neapykanta.

Iki šiol tenykščių literatų būreliuose yra populiarios diskusijos, kiek Salomėjos Nėries įtaka buvo reikšminga lyrikos prieauglio brendimui. Sunku užginčyti poetės įtaką tokiai, sakysim, J. Degutytei, bet Marcinkevičiaus, atrodo, neilgai būta įsikibusio į Saliūtės sijoną. **Kraujuj ir pelenuos** greičiau įžiūrėtumėme populiarių anuomet rusų rašytojų, kaip K. Simonovo, Iljos Ehrenburgo (to „hate literature" meistro par excellence), Surkovo, Tvardovskio ir kitų įtaką. Rusija karo metu pergyveno ultranacionalizmo orgijas,[18]) ir jų eilės, atrodo, bus iššaukusios jauno Marcinkevičiaus sieloj savotišką rikošetą.

Bet Marcinkevičius sugebėjo pasisavint iš rusų lyrikos daug kas tikra, giliai žmogiška. Be Tvardovskio didžiausios įtakos jam, atrodo, bus turėjęs Vl. Majakovskis, paskatinęs jį rašyti laisvomis eilėmis, verlibru. Iš jo poetas bus perėmęs ir estradinį, deklamacinį stilių. Kas svarbiau — optimizmą. Kai Marcinkevičius rašys vėliau įspūdžiuos iš Amerikos: „Mėgstu laikyti ant rankų vaikus / Jauties, tartum ateitį būtum pa-

18) Alexander Werth, *Russia at War 1941-1945* (London: Barrie and Rockliff, 1964).

lietęs“, jo lūpomis praskamba nuoširdi majakovskiška tikėjimo ateitim gaida. Kalbėdamas **Publicistinėj poemoj** apie abstraktybes — darbą, revoliuciją, taiką, Marcinkevičius, tiesa, nevisada išvengs lėkštos partinės frazeologijos, pusinteligenčio filosofavimo, bet neretai jo vaizduotė sukurs giliai sudvasintus, persunktus mistika vaizdus. Asociacijas, kurių autorius gal ir nesitikėjo sukelti, bet kurias sukūrė egzaltuota lyriko plunksna.

Nieko nuostabaus, jei mūsų amžiaus parabole gali pasimatyti Paskutinės Vakarienės įvaizdis — sunkios tėvo rankos, raikančios duoną.

Ironiškiau tai, kad **Kraują ir pelenus**, poemą, kurioj daugelyje vietų autorius nusipigina pasiutbobės spygavimu prieš religiją, užbaigia Georges de La Tour tikrumu skambanti Šventosios Nakties scena. Gotika. Nėra joje tradicinių atributų: prakartėlės, Betliejaus, karalių su dovanom. Vieta — sudegintas Pirčiupio kaimas, kurin priešaušry atklydęs elgeta Dzidorius randa išlikusią gyvą Rasiuką su naujagimiu:

Ilgai jis tūpčiojo aplink,
Pakol šiaip taip apglobstė vaiką,
Pakinkė sartį, ir žolės
Pripiovė gerą galą briko.

.....

Jis paėmė už brizgilų
Miegustą sartį, ėmė vesti
Pritaikydamas, kur lygiau.
Žara jau baigė užsimerkti...
Sartukas suprunkštė smagiau
Nubudęs vaikas ėmė verkti.

Užliejo senį šilima.
Ir, lyg atspėdamas jo mintį,
Arklys sustojo, kad mama
Galėtų vaiką pamaitinti.
Kada čiulpsėjimas godus
Vėl pasigirdo po sermėga,

Dzidorius mąstė išdidus
Apie žmogaus ir meilės jėgą,
Kuri pasaulyj visa ką,
Lyg pats didžiausias dievas kuria.
Ir jis nusiėmė kepurę...

Tada pajuto Rasiuka,
Jog ši maža, silpna būtybė
Sujungė ją su žvaigždėmis,
Kad ji kaip visata — beribė
Ir šviečia žemei akimis.
Viena ranka ji prituréjo
Galvelę kūdikio, kursai,
Šalia gulėdamas, čiulpsėjo.
Visi kiti nakties garsai
Prieš jį bejėgiškai nutilo.
O jis skambėjo, kaip daina
Ir tarsi ryto saulė kilo.
Ir *žemė buvo jo pilna.*

Sutikim, kad Marcinkevičių galėjo būt paveikę žinomieji M. Gorkio „Žmogaus gimimo" puslapiai, kad socialistinio humanizmo trafaretas reikalavo triumfalinės pabaigos. Visvien lyrinis Marcinkevičiaus gaivalas nesiliauja mus stebinęs, nes **šiuose posmuose gyva dievdirbio, liaudies tapytojo dvasia.**

Publicistinė poema[19]) ženklina svarbų tarpsnį Marcinkevičiaus kūrybiniame kelyje. K. Ambrasas ją aptarė dvejaip:

> Tai yra poeto-komunisto, savo epochos sūnaus, filosofinė išpažintis ir *politinė agitacija*...

kas, mūsų manymu, nėra visiškai teisu. Ir:

> Tai *nėra* publicistikos žanro kūrinys. Tai — filosofinė mūsų kartos, mūsų tėvų ir mūsų vaikų, dabarties ir ateities epochų, mūsų planetos — Žemės Autobiografija...

kas, mūsų manymu, arčiau tiesos.

---

19) J. Marcinkevičius, *Publicistinė poema* (Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1961).

Pats autorius sako apie ją štai ką:

> Atskirai nuo kitų stovi mano „Publicistinė poema" tiek savo probleminėmis, tiek formalinėmis savybėmis. Parašyta 1957-1961 metais, ši poema, kaip man atrodo, yra visuomeninės sąmonės, besiformavusios po partijos XX suvažiavimo, savotiška išraiška, ar atgarsis. Pagrindinis poemos patosas — *grąžinti žodžiams jų pirmykštį turinį ir prasmę* (poema pradžioje taip ir vadinosi — „Poema apie žodžius") *tuo metu*, man rodos, atitiko *tam tikrą* dvasinio gyvenimo tikslą ir uždavinį. *Nė vienos poemos idėja man nebuvo tokia aiški, kaip šios.* Yra programinė muzika. Mano biografijoje „Publicistinė poema" irgi programinė. Kitas reikalas, kaip aš įgyvendinau savo idėją.

Šiame santūriame pasisakyme (pabraukimai, tarp kitko, mūsų) įskaitom eilę dalykų, leidžiančių nuspėti politinio klimato permainas. Bene svarbiausias yra tas, kad poema impulsyvi, spontaniška, kilusi iš reikalo prabilti dideliais ir **švariais** žodžiais.

Sutikdami, kad poema programinė, ir tai labai plačia žmogiškąja prasme, esam priversti poeto intencijos nuoširdumą atsekti palygindami šį kūrinį su tais pačiais 1961 m. pasirodžiusiu romanu **Pušis, kuri juokiasi.**[20])

Parašytam „aus einem Guss", šiame prozos veikale pernelyg stipriau atsimuša suvažiavimo nutarimų atgarsis.[21]) Pradžiugindamas Nikitos širdelę abstraktinio meno pasmerkimu, drausmindamas jaunimą, primindamas jiems, kad jų gerovė laimėta per aukas ir pasišventimą, pritardamas naujoms sovietų švietimo reformoms, autorius tikrai parašė, K. Ambraso žodžiais, „aštrų, principingą, partinį kūrinį, kuriame

---

20) J. Marcinkevičius, *Pušis, kuri juokiasi*, apysaka (Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1961).

21) Université de Strasbourg. Centre de Recherches sur l'U. R. S. S. et les pays de l'Est. *L'U. R. S. S.: droit, économie, sociologie, politique, culture.* Tome I (Paris: Sirey, 1962).

nėra lengvabūdiško atlaidumo skeptiškai-nihilistinei jaunystei". Šį romaną neužilgo išvertė į rusų kalbą, ir, kiek galima spręsti, jis vienu metu buvo pasidaręs „bestseller'iu". Net išeivijos spaudoje **Pušis, kuri juokiasi** susilaukė palankių atsiliepimų. Taip tėvų-vaikų konfliktas, paternalizmo konfirmacija rado savo atbalsį.

Tiesa, pažiūrų ortodoksiškumą švelnino lyrinis romano stilius, itin šiltai sukurtas Julės charakteris, subtiliai pagautas slydimo moralinin purvan ir vėl atgaunančio pasaulio harmonijos pagavą jaunuolio portretas.

> Lietus vis lijo, nuplaudamas nuo gatvių purvą, netikrų aistrų dulkes ir šiukšles. Dabar aš tikrai žinojau, kad netoli teka didelė upė, kuri priims viską, bet vis tiek bus švari.
>
> O žemė buvo tokia protinga, kad nesipriešino.

Tokiais žodžiais užbaigia J. Marcinkevičius savo apysaką, vėl užkliudydamas tą patį vidinės švaros akordą, kuris nesiliauja kartojęsis **Publicistinėj Poemoj.**

Žodis „karta" (nesvetimas vienu metu ir žemininkams-lankininkams, vėliau išvirtęs barbarizmu „generacija") yra, gal būt, dažniausiai linksniuojamu žodžiu dabartinėj Lietuvos poezijoj. Šio termino emocinį turį, gal būt, geriausiai išsakė Juozas Macevičius,[22]) kurio ilgo eilėraščio pacituosim tik pabaigą:

> Šiam didžiuliam kely
> Mes atidavėm viską
> Neieškodami sau
> Nei vardų, nei garbės.
> Gal už tai taip dažnai
> Kaip balti obeliskai
> Man sapnuojas beržai
> Prie kritusio draugo duobės.
> Gal už tai

22) *Manoji Lietuva*, Tarybinės poezijos rinktinė (Vilnius: Vaga, 1965 m.)

Taip giliai ir nelygiai
Nuvingiavo raukšlė
Vėtrų gairinta
Mano kakta.
Ir iš didelio kelio
Atėjo į knygą
Visas mano gyvenimas,
Mano skausmas ir laimė —
Mano karta.

Atsiremia į jį ir A. Maldonis, ir J. Marcinkevičius, ir eilė kitų.[23]) Kartais su defetistiniu savęs gailėjimusi. Istorijos ratų pervažiuoto žmogaus dejavimas (čia kalba net ne jų, bet vyresnės kartos žmogus) didaktinėj apysakoj **Pušis, kuri juokiasi** labai tiesiogiai išreikštas:

Aš pastebėjau, kad, kai mes didžiuodamiesi sakome „mūsų jaunimas", „mūsų jaunoji karta", mes įsivaizduojame ją, tą naują kartą, tarytum kažkokį vienalytį organizmą, kuriuo džiaugiamės ir kuriam atiduodame visa, kas dar mumyse likę. Tai suprantama, tai natūralu. Bet aš išsigandau, kad šitame sveikame, galingame ir jauname organizme yra lastelių, kurios jau pradeda pūti. Lygiai kaip ir kalboje yra žodžių, kurie teršia ją.

. . . . . .

Kada mūsų karta atvirai ir ne taip atvirai primena tiems jaunuoliams tikrą vertybių kainą, geriausiu atveju, jie kukliai išklauso, o labiau įžūlūs pasako:

---

23) *1966 m. Poezijos pavasary* mokytoja Laima Abraitytė rašo:

„. . . . Dar noriu, kad poezija būtų nuoširdi ir paprasta. (Tik ne prasta). Poetas turi nesidrovėdamas tikruoju savo balsu kalbėti.

Tegul Baltakis, Marcinkevičius ir Maldonis godoja ne visai linksmą savo kartos godą. Ir drauge su jais mums, jų bendraamžiams, lengva ir sunku bus kai ką prisiminti, kai ką perkainoti, pamąstyti, kiek kartų mes arais kilom ir kiek kartų sparnus nusvilom, kiek kartų į atvirą širdį mums prispiaudė, kiek kartų darėm ne tai, ką norėjom, ir kiek kartų mūsų — negudrių ir atviraširdžių — rankomis kiti žarijas žarstė. . . . "

— Mes norime gyventi

Tarsi mes nenorėtumėm gyventi. Įsivaizduoji, mes jau nevienodai suprantame šitą žodį, ir aš pradedu galvoti, kad kiekviena karta turi savo kalbą. Tėvai ir vaikai. Taip, taip, ir vargas tiems tėvams, kurie neišmoko vaikų savo kalbos.

Betgi mes mokome. Mes visą laiką mokome. Iš kur tada atsiranda to abejingumo visam, kas neliečia manęs, to *persisotinimo, to visuomeninio tingulio* — pagaliau, aš net nežinau, kokiu vardu pavadinti šį reiškinį.

.....

Tačiau man labai skaudu, man iki ašarų gaila gabių žmonių, kurių veidai tarsi užantspauduoti totalinio nihilizmo, pasaulinio liūdesio, neigimo, visuotinio nepasitenkinimo, kažkokio mirties kulto antspaudais. Nėra idėjų, nėra tikėjimo, nėra tiesos, ir visa, kas turi tikslą, kryptį ir judėjimą, yra tiktai beprotybė; vienintelė tiesa yra tiktai mirties tiesa. Gyvenimas — tai tiktai trumpas, kvapą užgniaužiantis šuolis iš nežinios į nežinią. Šie žmonės (aš su didelėm išlygom vadinu juos žmonėmis) yra seksualiniai, o ne visuomeniniai vienetai. Būtent vienetai. Ir būtent todėl, kad jie — seksualiniai vienetai, jie yra gimininga realijų seksualams, t. y. paprastiems miesčionims, užsidariusiems nedideliame daiktų pasaulėlyje. Nes kuo gi skiriasi hipertrofuota meilė daiktams nuo abstrakčios, betikslės ir beidėjinės intelektualinės ekvilibristikos?.. Tas pats dulkių šluostymas nuo senų, supuvusių, tariamai filosofinių sistemų, betikslis juodų idėjūkščių perstatinėjimas, ta pati gyvenimo ir skersvėjų baimė, tas pats užsidarymas savyje — kas gi tai, jeigu ne nauja miesčioniškumo atmaina, jeigu ne intelektualinis miesčionizmas.

Galima, žinoma, džiaugtis, kad jaunimas atmeta marksistinį auklėjimą (ir tai dažnai teorija tų, kurie tiki, kad komunizmas gali būti sunaikintas liuksusinių prekių ir džiazo pagalba), bet mums ne tai svarbu.

Pasipiktinimas visuomenės miesčionėjimu, materialėjimu, nėra naujovė mūsų literatūroj. Jo būta su kaupu Nepriklausomos Lietuvos raštijoj. Įdomu tai, kad ir anuomet išstojo kovoti „visa skambančia lyros galia" irgi **oficialus poetas** — Antanas Miškinis —**Keturiuose miestuose.** Taip pat primindamas, kad:

... Ant rankų nešėm, iš pančių kalėm,
Ne dėl manieros ir etiketo.

taip pat piršdamas jaunimui tikėjimą didelíais dalykais:

Mes nemokam perdėm prisitaikint
Savo žemės kelius atrasme,
Mes dar matome didelius daiktus,
Ir tikime didelę prasmę
(cituota iš atminties)

taip pat siūlydamas ateities projekciją —„Anapilį, miestą menamą". **Publicistinė poema,** mūsų manymu, irgi tokia projekcija. Kaip teisingai pastebėjo recenzentai, jos sąranga, simfoninės suitos sąranga, veda į finalą, išreikštą eilėraščiu „Taika". Ne kažinkaip jis nusisekęs. Marcinkevičius buvo daug lyriškesnis savo **Kraujo ir pelenų** poemoj, kada tą pačią mintį išreiškė kur kas giliau:

O, kaip norėtųsi be galo,
Kad ir ant žemės, kaip ant stalo,
Kvepėtų *duona, ne mirtim.*
Kad kožną rytą, saulei tekant,
Visi girdėtų dalgį plakant
Ir patikėtų ateitim...

Čia gi jis tuščiai retoriškas:

Ir tegu visi žodžiai —
Motina, Žemė, Duona,
Saulė, Meilė, Tėvynė,
Revoliucija, Darbas
Ir dar daug kitų gerų žodžių —
tegu jie visi
Atsistoja vieno vienintelio žodžio sargyboj,
Kad galėtumėm gimti be skausmo
ir mirti be triukšmo.
Ir kad būtų dangus
kaip mėlynas, didelis varpas,
Kuriame ant aukščiausios žvaigždės
skambėdamas suptųsi žodis:
Taika.

Nevisada autoriui pavyksta iliustruoti tikroviškais vaizdais tas abstrakcijas. Neretai jo griebiamasi lėkštų aforizmų. Jo pozityvizmas gali skambėt sausoku moralu tenykštiems sibaritams, net kai jis kalba apie meilę, nežiūrint visų autoriaus pastangų būti nuoširdžiu ir paprastu:

O, kaip aš laukiau šio žodžio
Spindinčio, didelio ir visagalio.
Laukiau ilgai — nuo akimirkos,
Kai išgirdau, kad toks žodis yra.

Atsistok visu ūgiu, žodi.
Pasitempkite jūs,
kur norit praeiti pro jį,
Pro žodį — labiausiai apspiaudytą,
Pro žodį — pigiausiai parduotą,
Pro žodį — dažniausiai išduotą,
Ir vis dėlto — spindintį žodį.

Netektų ginčytis, kad pagrindiniu priekaištu autoriui būtų eilėraščių ištęsimas, perkrovimas žodiniu balastu, aforizmais, didaktinėmis sentencijomis. Grąžinti žodžiams pirmykščią prasmę, uždengti savimi „purviną melo ambrazūrą" netaip lengva.

Tegu niekas negalvoja (rašė J. Marcinkevičius), kad rašytojo ar poeto darbas kažkoks lengvesnis, negu kiti šioj žemėj esantys darbai. Priešingai, aš norėčiau pasakyti — sunkesnis. Sunkesnis todėl, kad jis labai individualus ir labai viešas.

Dabar aš tikrai žinau, kad tada, kai aš dirbau, kai dirbau užsispyręs ir sukandęs dantis, — mano darbą daugiau ar mažiau lydėjo sėkmė. O kai aš sėdėjau ir, svajingai žiūrėdamas į lubas, kaip šventos dvasios laukiau įkvėpimo — dažniausiai likdavo tuščias popieriaus lapas ir kažkoks kartumas burnoje.[24])

Eilė temų, kurių Marcinkevičiui nepavyko išspręsti vientisu kūriniu **Publicistinėj poemoj**, kartosis ir su-

24) *Poezijos pavasaris, 1965.* (Vilnius: Vaga, 1965).

silauks organinio integralumo vėlesniuos eilėraščiuos. Taip asmeninių, erotinių motyvų eilėraščiai sudarys mažą, bet nuostabų ciklą **Duoną raikančių rankų** rinkinyje. Maža poetų sugebėjo išreikšti neišreiškiamą santuokos ryšį, kaip kad pavyko Marcinkevičiui verhaerenišku dvasingumu skambančiuos eilėraščiuose: „Aš tave tokią įsivaizduoju", „Beveik rimtai", „Kaip laiškai", „Vis sunkiau ir sunkiau", „Tu tokia visur esanti" ir čia cituojamame:

Rudeniu kankinasi gamta —
Ji nemoka abejingai mirti.
Džiaugsmas budi. Jis čia pat, greta,
Tik sunku nuo skausmo jį atskirti.

Tik sunku atsisakyti to,
Ko, gal būt, iš viso neturėjai,
Pakartok, dar sykį pakartok,
Kaip mane mylėjai — nemylėjai.

Kaip arti buvai, labai arti,
Taip arti, kad net sunku tikėti.
Žmonės tampa viens kitam kiti
Ir be dulkių pradeda pilkėti.

Mes dar galim būti dideliais —
Taip, kaip rytas gali eit į dieną.
Tik nėra kam pasakyt: „Atleisk",
Nes a b u privalom būti v i e n a s

Tu mane nuprauski savimi,
Savo lūpom tu mane pagirdyk
Ir paverski laiką ugnimi,
Dangui matant, žemei viską girdint.

Tas pat atsitiko ir su Tėvynės tema, kuriai pilną orkestraciją Marcinkevičius suteikė eilėraštyje „Būti ugnimi" (**Duoną raikančiose rankose**):

I.
Kaip vandeniu ir duona
aš gyvas tavimi
Nuo tavo pievų rūką
geriu kaip saldų pieną.

Ir visa, ką tu duodi
ir visa, ką imi,
Tu paverti į pilną saulės
Dieną.

Tu ir pati dabar
diena virtai, —
Horizontus praplėtus,
paaukštinus zenitą,
Kaip motina vaikus
iškėlei mus aukštai
Ir saulės artumu,
lyg vynu
svaigini tu.

II.

O kas gi tu esi, Tėvyne,
jei ne mes,
Jei ne mūs rankos,
jei ne mūsų širdys?
Visas viliojančiai
nežinomas žemes
Mums reiks atrast,
apšviesti
ir sušildyt.

O kas gi esam mes, Tėvyne,
jei ne tu, —
Ar mes ne tavo amžių
sekundės ir minutės,
Ar mes ne upė,
glamonėjama krantų,
Kurios kiekvienas lašas —
tavo mintys?

III

Dabar aukšti pastoliai
ir kosminė trasa
Pačių aukščiausių žodžių
reikalauja.
Absoliuti
gyvenimo
tiesa
Planetos gyslom
varinėja kraują.

Tėvyne, ties tavim kaip ties versme skaidria
Pasilenkia žmogus —
protingas saulės lašas:
Ak, būti ugnimi
arba plienu žaizdre.
Kitoks gyvenimas —
beprasmiškas ir mažas.

Tokia yra Marcinkevičiaus pasaulio vizija, toks panavision ekranas, kuriame jis norėtų matyti, ir atskleidžia, žmogiškąją buitį, ir gal ne atsitiktinumas, jei esama giminiškumo su maritainiškąja Cité de Dieu ar Teilhard de Chardin pasaulio koncepcija.

Prašokdama partinės agitacijos rėmus, **Publicistinė poema** turi polėkio ir kupina itin pasisekusių žmogaus buities vaizdų. Nenuostabu, jei neužilgo Marcinkevičius parašys, tariamai proginį, kūrinį Donelaičio šlovei. Jo paties posmuos gyvas brandus, donelaitiškas mostas:

Nušvinta laukai, pievos, miestai ir kaimai,
Lovoj mieguistas žmogus
kasos plaukuotą krūtinę
Ir kaip didelį skanų kąsnį
Su žiovuliu miegą nuryja.
Paskui jis praplauna akis,
kad galėtų į saulę žiūrėti,
Ir švariai numazgoja rankas,
kad galėtų darbą apsikabinti.
O saulė jau languose,
Ir ant stalo garuojantis barščių dubuo
taip pat sklidinas saulės.
Žmogus prisėda ir neskubėdamas srebia ją,
Kad visą dieną jis pats
galėtų šildyt ir šviesti,
Nes jei žmonės nebūtų saulėmis,
Tai ką reikštų viena saulė aukštai danguje.

1964 metais pasirodo brandžiausia iki šiol Marcinkevičiaus poema **Donelaitis**.

Tai nedidelė lyrinė — filosofinė poema (sako jis), kurios prasmę sunku išreikšti viena mintimi. Gal būt taip:

tautos dalies fizinis išnykimas ir jos dvasinis amžinumas. Lietuvių tautos istorijoj tai labai skaudi problema (kaip, tur būt, ir daugelio mažų tautų istorijoje).

Iš visų mano poemų populiariausia, tur būt, „Kraujas ir pelenai". Mažiausiai populiari, kaip man atrodo, „Donelaitis". Kuo tai paaiškinti? Tam tikrą vaidmenį, matyt, suvaidino faktas, kad ši poema parašyta jubiliejiniais Donelaičio metais — skaitytojas, ko gero, išsigando jos „progiškumo", „šventiškumo". Žinoma, bendras literatūrinės minties orientavimas į Donelaitį, tur būt, paveikė ir mano poemą, tačiau joje iš tikrųjų juk ne vien apie Donelaitį kalbama. Gal man nepavyko pakankamai aiškiai pasakyti, ką norėjau, gal perdaug sunki pasirodė asociacijų kalba, o gal poemos problema pasirodė neaktuali kai kuriems skaitytojams. Kvaila, žinoma, būtų kaltinti skaitytoją.

Iš tikrųjų šiame „saliute žodžio genijui" maža hermetiškumo. Tai poetizuota Tolminkiemio klebono biografija, kurioj autorius nesigaili posmų skaudžiam Prūsijos likimui pavaizduoti. Geležis, iš kurios gimsta žmonės ir poetai, jam yra mistiškasis žemės kraujas, bet esama poemoj ir kitų simbolių, kurių potekstė skaitytojui daugiareikšmė:

Ir tapkite varpais.
Ir gauskit.
Pasikartokite
    kalnų viršūnėm.
Paskleiskite save
    plačiai ir garsiai
Ateikit į istoriją,
Kaip vandenys į šulinius.

Ak nieko nėr baisiau,
Kaip miręs šulinys.
Įkalkite save
Į sieną kaip vinis.

Tegu ilgai ant jūsų kabo
Ne kardas,
O lietuviška kepurė.
Jūs būkite
        duobė žarijų
        po slenksčiu,

Jūs būkit
Užrakintos durys.

Jūs būkit arklais
Į kiekvieną vagą
Įsmeikit žodį —
Spindintį noragą.

Ak, nieko nėr baisiau
Kaip tylintys dirvonai,
Kur veisias kolonistai,
Kur sukas gūžtą ponai.

Taip, sakysim, Marcinkevičius mėgina perteikti skaitytojui tai, kas galėjo būti Donelaičio pamokslų turiniu. Net jei poema **Donelaitis** ir yra literatūriniu manifestu, jei jos simboliai kabinetiniai, skaitytiniai, turinio ir formos sandara, mūsų nuomone, yra vykusi. Priešingai kitoms poemoms, joje nėra nukrypimo nuo temos, žongliravimo nereikalingais tautosakiniais įtarpais. Pagrindinė poemos mintis — tautos nemarumo idėja —

Ir taip iš žemės pasipriešinimo,
Ir taip iš žodžio pasipriešinimo
gimė
Donelaitis

išreiškiama pakiliai ir poetiškai.

Kitas klausimas, ar poema kaip literatūrinis žanras padeda poetui pilnai išsiskleisti. Jau esame kelis kartus citavę Marcinkevičiaus interview, perspaudintą **Literatūroj ir mene** ir pavadintą „Poemos likimais". Tame pasikalbėjime su rusu kritiku Vladimiru Ognevu ilgai kalbama apie poemą, kaip literatūrinį žanrą. Faktiškai Marcinkevičius pakartoja eilę minčių, kurios buvo pasakytos, gal net daug paprasčiau, prieš penketą metų V. Kubiliaus straipsnyj **Pergalėj**, pavadintam „Poemos keliais" (1961 m. balandis, Nr. 4). Mus domina ne tiek literatūrinės teorijos aiškinimas, kiek paties poeto pasisakymas apie savo lyriką:

Šiandien, aš su dideliu pasitenkinimu konstatuoju, kad visos mano poemos, nors jas ir sieja vidinis gimininguma s, vis dėl to nėra panašios viena į kitą. Tai, tur būt, vienintelis jų privalumas. Matyt, nuo pasikartojimų mane apsaugodavo tai, kad aš kiekvieną kartą, sukūręs poemą, kaip taisyklė, rašau eilėraščių knygą (kartais net prozą). Tai padeda man jausti lyrinių akimirkų aktualumą, taip sakant, griebti žarijas nuogomis rankomis.

Esam jau minėję, kad **Duoną raikančiose rankose** pasikartojimų netrūksta, kad poetas daug kondensuočiau ir meniškiau išreiškia motyvus, praskambėjusius savo poemose. Šiame rinkinyj autorius regimai praplečia savo poetinį žodyną, sukuria naujoviškų metaforų, parodo kur kas platesnę asmeniškų pergyvenimų skalę. Tenka sutikti su V. Kubiliaus teigimu,[25]) kad knygoj esama ramaus poetiškumo, pilno rimties ir nuoširdaus atvirumo. Nedaug galėtumėm pridėti ir prie šių eilučių, kurias parašė Kęst. Nastopka,[26] aptardamas rinkinį:

Lyrinį herojų traukia ne tiek skaidri jausmo ugnis, kiek „paprastas geras plienas, į visas armatūras tinkąs." Jis ieško gyvenime pastovaus ir tvirto, realių ryšių su kitais žmonėmis, semiasi jėgų iš paprastos kasdienybės. Idealas suima į save ir deginantį skausmą dėl to, „kas namais netapo, kam sutrupino širdis ir veidus", ir priešinimąsi viskam, kas kliudo atsiskleisti asmenybei. („Prie šulinio"). Vidinis asmenybės degimas čia neatskiriamas nuo to „jausmo prakeikto" (o iš tikrųjų „pačio svarbiausio, pačio gyviausio jausmo"), „kad už viską esi atsakingas", nuo nenuilstamo tiesos ieškojimo, nepasitikėjimo žodžiais, noro viską patikrinti savimi. Šitokiame kontekste didelės, degančios asmenybės „nekasdienybė" įgyja labai konkrečią ir labai aktualią reikšmę.

... J. Marcinkevičius kovoja už didelį, drąsios minties, plataus valstybinio mąstymo žmogų. *Žmogų, atmetantį bet kokį abstrakčių tiesų kultą, suprantantį, kad „žmonės —*

25) *Poezijos pavasaris*, 1966 m.

26) Kęst. Nastopka, „Lyrikos akiračiuose", *Literatūra ir menas*, 1964 m. vasario 15 d., Nr. 7 (901).

patys yra tiesa". Tik toks žmogus, laikydamas savo rankose istorijos svertus, atkakliai ir nenuilstamai kerta kelius į ateitį, kuria žmoniškiausią visuomenę.

Nebent, kad jaunuoliškas entuziazmas pastūmėjo recenzentą įžiūrėti Marcinkevičiaus rinkinėlyje, gal būt, daugiau pilietinio sąmoningumo ir humanizmo negu jų esama. (Tuo pačiu pertempimu prasikals ir J. Lankutis aptardamas **Sienos** filosofinį gylį.)

> Ir užgrius sunkiausias menas
> Ligi galo save atiduot

sako Marcinkevičius eilėraštyj, skiriamam A. Maldoniui. Paskutinioji poema **Siena** bus to naujojo etapo pradžia.

Pažymėkim tuoj pat, kad pasitinkam ją su dideliais rezervais. Grigorijaus Kanovičiaus parodijos ketureilis painiai dviprasmiškas:

> Protingai žemė sutverta
> Stebuklais linksmina kas dieną
> Kas trenkiasi kakta į sieną,
> Kas „Sieną" pramuša kakta.

Bet leiskim visų pirma pasisakyti autoriui:

Pasaulis šiandien lyg sumažėjo, bet dėl to jis nepasidarė mažiau sudėtingas. Greičiau — priešingai. Šiandien jau nebeįmanoma parašyti talentingos knygos, kuri, taip sakant, neprisiliestų prie bendražmogiško pulso.

Pavyzdžiui aš labai laukiu poemos, kurioje galėčiau pamatyti žmogų vieną akistatoje su pasauliu. Žmogų, kurio sąmonėje ir sieloje gyvena karas — kaip atmintis ir skausmas, karas, kaip grėsminga ateitis, kaip galimybė, kuri jau tapo psichologiniu šio žmogaus patyrimu. Ir ne tik karas. Žmogus pirmą kartą istorijoje gali sunaikinti pasaulį ir save. Mes dar, matyt, neturime meninių kriterijų įvertinti šių dienų žmogaus heroizmui ir neturime priemonių pavaizduoti jo prieštaravimams, vidinei kovai. Ir jei tokios poemos lig šiol nėra, tai, matyt, nepakankamą darbą atliko ir kiti literatūros žanrai. Aš jau minėjau, kad, mano nuomone, poema išauga iš kitų žanrų kaip filosofinė, epinė ir estetinė epochos sistema.

Pagaliau — paskutinė mano poema „Siena" (1965), kurioje aš norėčiau matyti naujas savo kūrybos tendencijas. Visų pirma tai savotiškas „visuotinio" charakterio siekimas, pastangos remtis „globaliniu" žmonijos patyrimu (atleiskite, kad tai skamba pernelyg garsiai; aš sąmoningai kaikuriuos žodžius imu į kabutes). Nepaprastai padidėjo ne tik žmonijos patirtis, bet ir katastrofos grėsmė. Dviejų pasaulinių karų sužalota moralė ir psichologija kankinamai ieško būdų nugalėti galimą tragediją. Tai — amžinas ir kol kas dar neišspręstas žmogaus konfliktas. Būtinai reikia prijaukinti pasaulį, padaryti jį žmogaus sąjungininku. Žmogus negali gyventi baimės ir netikrumo pasaulyje.

Justino Marcinkevičiaus ambicijos, atseit, nemažos. Sakytumėm, dantiškos. Reikalaujančios ne tik gilaus intelekto, bet ir plačios vizionieriškos galios. **Siena** pavadinta „miesto poema", bet per tą mikrokosmą (be visų devynių Dantės peklos ratų), autorius nori atskleisti amžinąją gėrio ir blogio kovą, Armageddon.

Jei vietomis susidaro įspūdis, kad autoriui pavyko perteikti slogutį, slegiantį žmoniją dėl karo grėsmės, jei lėtas poemos sruvenimas, žodžio disciplinos nepaisymas, suteikia jai panašumo į seną kino kroniką, tai visumoj atrodytų, kad Marcinkevičius bus nusibalnojęs kaktą. Kažkaip **Siena** scholastinės dvasios kūrinys, pilnas alegorinių vaizdų, simbolikos, knygiškumo, kuris daugių daugiausia gal ir stebina skaitytoją savo bergmaniškais efektėliais, bet jo nesukrečia. Pavadintumėme jį literatūriniu V8 Juice, išsunktu iš abejotinos vertės literatūrinių daržovių bei šakniagumbių. Jei kituose gabalėliuose autoriui pavykdavo skaitytoją įtikinti savo ateities vizijos platybe, tai šiuokart, nuoširdžiai tikint, kad autorius junta žmonijai gresiančius pavojus, nusiviliama jo siūlomu sprendimu. Vėliavos protektoratas pernelyg naivi, suprastinta išeitis.

Kaip kad **Kraują ir pelenus** sumenkino bereikalingai įvesta fabula, taip ir **Sieną**, kurios ekrane autorius norėjo reflektuoti tragiškas ir šviesias žmonijos

raidos scenas, pražudo siužetiniai rėmai — Marcelės istorija.

Stipriausios poemos vietos yra tos, kur Marcinkevičius kalba apie moterį-motiną, gyvybės nešėją, apie „meilę, visai žemei girdint", kur kalba apie miesto kasdienišką buitį, slidų pinigą darbininko delne. Deja, autorius nuslydo į intelektualizavimą, ir ši emocinė kastracija paverčia **Sieną** devyniolikto amžiaus pabaigos raugu dvelkiančia misterija.

Alegorijos ir simboliai nėra poeto stiprioji pusė. Tas pat dalgis, dažnai pasikartojąs J. Marcinkevičiaus eilėse, gali juk būti ir darbo, ir Giltinės įrankiu. **Sienoj** naudojami simboliai, kaip dinozauras, vėliava, žirgas, net ir nepasitikrinus Freudo sapnininke, skamba naiviai. Kone grafomaniškai.

Tenka vien stebėtis, kad šiaip jau pajėgus kritikas J. Lankutis[27]) galėjo parašyti, kad Marcinkevičius „nevengiąs sąlyčio su egzistencializmo filosofija, su mitų pasauliu, su antikinės kultūros dvasia, su tautosakiniu ir net krikščioniškuoju pasaulėvaizdžiu". Kaip būtų gera, kad visi tie laukai būtų išminuoti Lietuvos poetams. Bet **Siena** to neįrodo.

Esame teigę, kad Justinas Marcinkevičius esąs apgaulingiausiu išeivijos skaitytojui poetu. **Sienos** hermetiškumas tai patvirtintų. J. Lankutis, pripažindamas, kad poemos meninis audinys nelygiavertis, sako:

> Poemos tekste iš karto krinta į akis dvejopas šriftas. Grafiškai pabrėžiamos atskiros eilutės, frazės ir sąvokos, aktyvizuojamas mūsų dėmesys įsigilinti į kai kurių minčių ypatingą svarbą, jų gilesnę, sintetinę, apibendrinamąją reikšmę. Kartu ši išorinė priemonė veikia ne tik mūsų intelektą bei vaizduotę, bet tarnauja ir emocionaliniam poveikiui.

---

27) J. Lankutis, „Žmogus ir Dinozauras", *Pergalė*, 1966 m. Nr. 2.

Žinoma, mes pavargstam.
Žinoma, mes ir klystam.
Bet nenusigręžiam nuo Sienos,
O stengiamės ją suprasti.

Šios juodu šriftu pabrėžtos eilutės (autorinio monologo žodžiai) kelis kartus įvairiais variantais suskamba svarbiausiose poemos vietose, kaip savotiški ritminiai ir vedančios minties kirčiai, tarnauja kartu ir muzikinei poemos orkestruotei.

Toks šifro naudojimas nėra kokia nors nepaprastai nauja maniera, ir būtų paprasčiau, jei visą Justino Marcinkevičiaus kūrybą galėtumėm susumuoti žodžiais, kuriuos jis parašė kalbėdamas apie Julių Janonį:[28])

Jis — vientisas, jaunas ir puikus, kaip liepsnojantis deglas. Jaunas, nes ugnis niekuomet nesensta.

Savo gyvenimu jis neišbraukė nė vienos eilutės, ir ne viena savo poezijos eilute neperbraukė nė vienos savo šviesaus gyvenimo dienos.

1967 m. sausio 30 d.

28) *Poezijos pavasaris*, 1966 (Vilnius: Vaga, 1966). 1966 m. sausio 30 d.

ATOSTOGOS

RIMAS VĖŽYS

Vasarom
Išvažiuoju
Tolimuosna
Miškuosna
Prisigeriu
Pušų kvapo
Tyro ir šalto
Ežero vandens
Šiaurės prošvaistės spalvų
Ir mėlyno dangaus.
Grįžęs
Miestan
Vaikštau
Pagiriodamas
Ir žaksiu
Mėlynos padangės
Gabalais.

SKUNDAS

Šiandien
Nežinomoji akis
Vėl sekiojo
Mane
Iš dugno
Arbatos puoduko.
Rašau skundą
Prezidentui:
Subversyvi akis
(iš arbatos puoduko dugno)
Persekioja mane
Rytais,
Vidudieny
Ir popiet.
Vakarais ne.
Vakarais
Geriu kavą.

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

DR. KAZYS GRINIUS ir TAUTINIS ATGIMIMAS

Žodis, tartas prez. Kazio Griniaus 100 metų gimimo sukakties minėjime Vašingtone, 1966 m. gruodžio 18 d.

Dr. Kazys Grinius priklausė antrajai Lietuvos tautinio atgimimo veikėjų kartai. Pirmoji, tautinio atgimimo kūrėjų arba pradininkų karta buvo labai negausi: Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Jonas Šliupas, dar vienas kitas menkesnio kalibro, ir maždaug viskas. Tos kartos pagrindinę idėją gerai išreiškė tėvynės mylėtojo sąvoka, į kurią atsirėmė *Aušra* ir maždaug pirmųjų penkerių metų *Varpas*.

Tėvynės mylėtojo idėja, matytis, buvo lyg ta labai gerai išbrinkusi sėkla, kuri krito į taip pat labai gerai išsipūdymavusią dirvą. Dėl to antrosios kartos tautinio atgimimo veikėjai dygo, kaip grybai po lietaus. Čia buvo ir dr. Kazys Grinius, ir kunigai Juozas Tumas-Vaižgantas su Aleksandru Dambrausku-Jakštu, ir visa eilė Vileišių, ir gausybė Matulaičių, ir Povilas Višinskis, ir visa plejada moterų rašytojų ir visuomeninkių. Na, žinoma, čia buvo ir anoji tautinio atgimimo lakštingala — poetas Jonas Mačiulis-Maironis, kuris tą Tautinio atgimimo Lietuvą pavadino *Jaunąja Lietuva*. Iš tikrųjų, pasižiūrėjus į tuos 20-30 metų jaunuolius (dr. J. Basanavičius, vienas seniausių jų, *Aušrą* ėmė leisti būdamas 32 metų), tautinio atgimimo vadus, negi kitaip ir galėtum to laiko Lietuvą pavadinti, juoba kad daug kas senesnių, ypač iš vadovaujančio to laiko dvarininkų ir kunigų sluogsnio, jos visiškai nesuprato arba nenorėjo suprasti.

Tačiau, man atrodo, tai buvo ne tik Jaunoji Lietuva, bet taip pat ir Naujoji Lietuva. Ligšioliniai mūsų tautinio atgimimo tyrinėtojai, neišskiriant ir lenkų prof. J. Ochmanskio, gali sakyt, tiesiog iš kailio nėrėsi, stengdamiesi organiškai sujungti tautinį atgimimą su lenkų romantikais rašytojais ir istorikais, senuoju Vilniaus universitetu, lituanistiniu sąjūdžiu XIXa. pradžioje ir visa senąja Lietuvos istorija. Be abejo, nei Basanavičius, kuris visus, kurie nepažįsta istorijos, išvadino vaikais, nei Kudirka, kuris liepė iš praeities semtis stiprybės, neneigė istorijos reikšmės. Tačiau jie taip pat gerai žinojo ir suprato, kad kas buvo, tas niekados nesugrįš, ir nereikia, kad sugrįžtų, ir kad tai, kas kuriasi, yra visiškai nauja — liaudiška ir demokratinė — Lietuva. Juk ir tas pats Maironis giedojo „naują giesmę", skelbė „naują gadynę" ir liepė nusimesti „rūbą seną". Jis taip pat aiškino, iš kur toji naujoji Lietuva kils ir skleisis, būtent, iš tos daukantiškosios žaliosios bruknelės, iš lietuvių kalbos. O ji, žinia, kur dar tebebuvo išlikusi gyva:

Jei nori atrasti lietuvį šiandieną,
Žiūrėk, kur aprūkę šiaudiniai stogai.

* * *

Persilaužimo laikotarpis tarp senosios ir naujosios Lietuvos maždaug sutapo su Kazio Griniaus gimimo metais. Žiaurus 1863-64 m. sukilimo sutriuškinimas pastatė kryžių ant senosios — bajoriškos ir prolenkiškos — Lietuvos, baudžiavos panaikinimas ir caro valdžios kova su tikėjimu ir raštu sudarė sąlygas, kad ir baisiai sunkias ir skausmingas, naujajai Lietuvai gimti. Bet juk ir joks gimimas nėra be skausmo.

Ir maždaug per 30 pirmųjų Kazio Griniaus gyvenimo metų koks didelis stebuklas įvyko! Jo gimimo metu Mokslų Akademijos korespondentas filologas ir folkloristas Aleksandras Hilferdingas pats agitavo rusų šviesuomenę ir universitetus domėtis lietuvių kalba, kelti lietuvių atskirumo nuo lenkų idėją, visiškai nebijodamas jokio galimo rusų-lietuvių konflikto, kurio tada visiškai nebuvo ir kurie, anot jo, ir vėliau negalėjo būti.*)

O po trisdešimties metų ne tik atsirado aštrus lietuvių-rusų konfliktas, bet pats Vilniaus generalgubernatorius Petras

*) Be reikalo mūsų bostoniškė *Enciklopedija* ir kiti raštai nori tą geros valios, bet kiek naivų mokslininką paversti kažkokiu piktu rusifikatoriumi ir lietuvių tautos priešu. Daug teisingiau jo veiklą ir istorinę reikšmę apibūdina vilniškė *Mažoji Lietuvių Enciklopedija.*

Sviatopolkas-Mirskis turėjo prisipažinti, kad rusų administracija buvo bejėgė kovoti su draudžiama lietuvių spauda ir raštais ir prašė Petrapilio vyriausybės panaikinti spaudos draudimą, kad tuo būdu būtų palengvintas lietuviškos spaudos cenzūravimas ir viso lietuviško tautinio sąjūdžio kontroliavimas.

* * *

Kai 1894 m., baigęs mokslus Maskvoje ir beveik metus laiko paplaukiojęs Kaspijos jūroje dr. K. Grinius grįžo į Marijampolę ir pradėjo savo gana intensyvią politinę, visuomeninę ir kultūrinę veiklą, tautiniame sąjūdyje prasidėjo naujas laikotarpis. Jis jau nebetilpo į per daug bendrą tėvynės mylėtojo idėją. Iš kultūrinio ir prademokratinio jis įžengė į politinio ir tikrai demokratinio sąjūdžio barą su labai aiškiomis politinės diferenciacijos apraiškomis. Dešiniajame sparne kristalizavosi katalikiškoji srovė su Juozo Tumo-Vaižganto *Tėvynės Sargu*, iš kurios XX a. pradžioje išsivystys krikščionių demokratų partija. Kairiajame sparne socialdemokratai, kurie pirmieji (jau 1896 m.) susiorganizavo į politinę partiją, kuri nebuvo tokia galinga, bet kuri mokėjo ir sugebėjo labai garsiai šaukti. Viduryje liko varpininkų dauguma, kol kas dar labai mažai teapipavidalinta politinė srovė, kurios bendruosius principus, tur būt, geriausiai išreiškė kaip tik tuo metu parašyto Vinco Kudirkos himno žodžiai.

Kai kas, pvz. dr. Z. Ivinskis, bandė teigti, kad visos tos kitos srovės išsivystė iš *Varpo* ir kad *Varpas* buvęs įvairių politinių partijų „perykla". O St. Kairys, tikruosius ir tariamuosius varpininkų nesutarimus ir aiškios programos stoką turėdamas galvoje, *Varpo* laikotarpį pavadino „lietuviškuoju Babelio bokštu". Labiau įsigilinus vargu būtų galima su šiomis nuomonėmis sutikti. Juk dešinieji poaušriniu metu beveik visą laiką ėjo savo atskiru keliu, leisdami *Apžvalgą* ir pagaliau *Tėvynės Sargą*. Socialdemokratų gi kūrėjai Lietuvoje Andrius Domaševičius ir Alfonsas Moravskis net lietuviškai mažai tesigrabaliojo, ir, aišku, jie ne tik apie *Varpą*, bet ir aplamai apie lietuvių tautinį sąjūdį mažai tenusivokė. Juk ir pirmoji jų programa ir pirmieji leidiniai buvo parašyti lenkų kalba. Tas pats dr. K. Grinius tą jų programą ir kai kuriuos kitus raštus vertė į lietuvių kalbą ir skelbė *Varpe*. Ligi Stepono Kairio, A. Janulaičio, Vinco Mickevičiaus-Kapsuko atėjimo į socialdemokratus, jų ryšys su lietuvių tautiniu sąjūdžiu buvo labai nestiprus.

Be abejo, *Varpas* yra nubarstęs savo žmonių ir į dešinę ir į kairę. Pavyzdžiui, trys iš keturių krikščionių demokratų

partijos programos autorių Tumas-Vaižgantas, Mačiulis-Maironis ir P. Bučys buvo varpininkai. Tik ketvirtasis — Dambrauskas-Jakštas — berods, *Varpe* nebendradarbiavo. Dar daugiau *Varpas* yra davęs žmonių socialdemokratams. Pats dr. K. Grinius, atstovaudamas kairiajam varpininkų sparnui, gal ir ne be savo pirmosios žmonos Joanos Pavalkytės įtakos, gana arti socialdemokratų stovėjo. Bet vien dėl to negalima *Varpo* vadinti tų partijų perykla. Negalima būtų taip pat pasakyti, kad tarp *Varpo* redaktorių ir bendradarbių nebūtų buvę jokio susikalbėjimo ir interesų bendrumo, ką implikuotų jo palyginimas su biblijiniu Babelio bokštu.

Tas pats Steponas Kairys, kaltindamas varpininkus, kad jie taip ilgai nesukūrė jokios politinės bei kultūrinės programos, lyg jų pateisinimui pavadino juos „skurdžiais naujakūriais", kurie nepaveldėję iš praeities nei idėjinio bagažo, nei patyrimo visuomeniniame darbe. Tai iš dalies teisinga. Bepigu buvo krikščionims demokratams, kurie galėjo atsiremti į Leono XIII enciklikas ir kitų kraštų krikščioniškųjų partijų patyrimą. Gal net dar lengviau buvo socialdemokratams, kurie turėjo Marksą ir Engelsą ir platų socialistinį judėjimą pasaulyje. Varpininkams reikėjo, kaip vėliau mėgdavo sakyti taip pat vienas vėlesniųjų varpininkų Antanas Smetona, savo programą lipdyti iš vietinio molio. O tai niekados nėra labai lengvas uždavinys. Žinoma, Varšuvos pozityvizmas ir Rusijos narodnikų judėjimas veikė *Varpą*, bet ne tiek, kiek Leonas XIII krikščionis demokratus, arba K. Marksas — socialistus.

* * *

Tiesioginiai iš *Varpo* XX a. pradžioje išriedėjo Lietuvių demokratų partija, kurios programos parengime žymų vaidmenį suvaidino dr. Kazys Grinius šalia Jono Vileišio ir Povilo Višinskio. Šis pastarasis turėjo būti tikrasis Vinco Kudirkos įpėdinis, jeigu jo mirtis nebūtų taip skubiai pakirtusi. Tai turėjo būti tikrai tautinė, dabar net galėtume pasakyti, nacionalistinė partija, atsirėmusi į plačiausią ir anuo metu lietuviškiausią gyventojų sluoksnį — valstiečius ūkininkus. Toje programoje buvo ryškiau negu pas socialdemokratus iškeltas Nepriklausomos Lietuvos idealas. Jos įžangoje, tarp kita ko, skaitome: „Šauksmai ir maldavimai susimylėjimo prieš valdžią, užsispyrusią surusinti mūsų kraštą, nieko negelbsti, prieš valdžios stiprumą priseina išstatyti dar stipresnę, tautišką sumanią lietuvišką organizaciją". „Ilgainiu", skaitome toliau toje programoje, „pradėjo Lietuvoje atsirasti naujos šviesos žiburėliai. Tie žiburėliai, skelbėjai laisvos ir ne-

priklausomos Lietuvos, užšvito pagaliaus ir surūkusiose lietuvių vargdienių grintelėse po kaimus ir miestus. Lietuva — lietuviams, Lietuva turi būti laisva", gana drąsiai šaukė Lietuvių demokratų partijos programos autoriai.

Kai toji programa 1902 m. pabaigoje buvo paskelbta *Varpe*, tuojau pasipylė gana aštrios kritikos prieš ją jau tame pačiame *Varpe*. Buvo prikišama, kad jai trūksta mokslinio pagrindimo, ekonominių problemų aiškesnio išdėstymo, politinės santvarkos ir rinkiminės sistemos aiškesnio aptarimo. Ji buvo atmesta 1903 m. varpininkų suvažiavime, kuris įgaliojo varpininkų vadovybę paruošti naują partijos programos projektą. 1905 m. komisija iš dr. K. Griniaus, J. Vileišio ir P. Višinskio paruošė naują, dabar jau ne lietuvių, bet Lietuvos demokratų partijos programą, pagal kurią toji partija ir veikė ligi D. karo.

1917 m., jau dr. K. Griniui nedalyvaujant, ir smarkiai veikiant iš Rusijos radikaliems ir revoliuciniams vėjams, jos vietoje susikūrė Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija, kuri Nepriklausomybės metais, vėl dr. K. Griniui aktyviai įsijungus į Lietuvos politinę areną, pavirto Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga, kuri vadovavosi pagrindinėmis *Varpo* ir varpininkų idėjomis.

Lietuvių tautinis atgimimas kentėjo ne nuo patriotizmo stokos, bet dažnai nuo per didelio patriotizmo ir nacionalizmo, kurio pasekmes dažnai jaučiame dar ir šiandien. Kentėjo nuo to siauro ir uždaro patriotizmo ir nacionalizmo ypač pirmasis tautinio atgimimo laikotarpis, kai aušrininkai įrodinėjo Himalajų ir Koelno lietuviškumą, arba kai Andrius Višteliauskas apskelbė Kraševskio *Vitolio raudą* lietuviškuoju N. testamentu. Mažiau kentėjo nuo to antrasis tautinio atgimimo laikotarpis, nors ir čia retkarčiais prasiveržda vo siauros nacionalistinės tendencijos, kaip Lietuva — lietuviams šūkis pirmajame Lietuvių demokratų partijos programos projekte.

Iš esmės, siauro ir aklo patriotizmo ir nacionalizmo idėja nebuvo nei sava, nei būdinga *Varpui* ir varpininkams. *Varpas* tik retkarčiais pagnaibydavo žydus ir kitas tautines mažumas. Iš esmės, *Varpas* ėjo plačiu humaniškumo, demokratiškumo, liaudiškumo keliu. Nacionalistinio uždarumo, netolerancijos, atžagariškumo idėjos buvo iš esmės svetimos *Varpui*. 1895 m. berods, pats Vincas Kudirka rašė *Varpe*: „Prie dabartinių sąlygų ne tas tikrai myli Lietuvą, kuris laiko pakabinęs ant sienos Vytauto paveikslą, kuris dega patriotiška meile Lietuvai ir jos žmonėms, bet tas, kuris be to viso dar su atyda žiūri, kas gera yra pas kitus, idant galėtų nurodyti tai savo tautiečiams". Ne pro šalį šiuos žodžius ir dabar prisiminti.

Tuo plačiu humaniškumo, demokratiškumo, liaudiškumo ir pažangos keliu visą savo gyvenimą stengėsi eiti ir dr. Kazys Grinius.

Vincas Trumpa

APIE INSTITUT LITTERAIRE IR KULTŪROS ŽURNALĄ

Institut Litteraire vardu pasivadinusi lenkų intelektualų grupė, vadovaujama J. Giedrojc, su būstine Paryžiuje, yra suorganizavusi pajėgų spaudos platinimo tinklą už Geležinės Uždangos. Per dvidešimt metų šiuo tinklu yra perėję daug vertingos literatūrinės ir politinės medžiagos į Sovietų Sąjungą, Lenkiją ir kitus satelitinius kraštus, o nemažai tokios pat medžiagos buvo iš ten gauta. Neseniai rusų teismo nubaustųjų rašytojų A. Tertzo ir N. Aržako veikalus pirmiausia išspausdino *Kultūros* žurnalas ir, atskirais leidiniais, Literatūrinis Institutas.

Č. Miloš ir M. Hlasko, žymiausi Lenkijos vidurinės kartos rašytojai, pirma savo kūriniais yra pasiekę laisvąjį pasaulį, o paskui ir patys pasitraukę į Vakarus. Č. Miloš virš metų slapstėsi Paryžiuje šio instituto žmonių prieglobstyje, kol gavo vizą atvykti į JAV. M. Hlasko, laimėjęs Lenkijos aukščiausią literatūros premiją, su kitų kūrinių rankraščiais, kuriuose darbo žmonių lūpomis aštriai išjuokiamas komunistinio režimo sukurtas gyvenimas, pasiekė Paryžių ir asmeniškai prisistatė į Institut Litteraire. A. Stawar, senas Lenkijos komunistas, marksistinės mokyklos literatūros kritikas prieškariniais laikais, nelegalios komunistinės spaudos bendradarbis, išvykęs gydytis į užsienį, atvyko į Institut Litteraire pasitarti savo darbų išleidimo reikalu. Tų darbų išleidimas Lenkijoje esančiomis sąlygomis, jam atrodė, nebuvo įmanomas. Tais pačiais metais institutas A. Stawaro knygą išleido.

Institut Litteraire per savo platinimo tinklą siunčia pabėgusių ir žinomų savo kraštuose rašytojų kūrinius bei Vakarų pasaulio rašytojų kaip A. Camus, A. Koestler, G. Orwell ir kt. vertimus. Įvairiais leidiniais apdovanojami atvykę į Vakarus ke-

liautojai iš Lenkijos ir kitų kraštų. Šių darbų finansavimui leidiniai Vakaruose parduodami aukštesne kaina.

Betgi didžiausias darbas, dėl kurio institutas žinomas, yra *Kultūros* žurnalo leidimas. Nuo pat pirmojo numerio iki dabar šis mėnesinis žurnalas sutraukė į savo bendradarbių eiles stipriausias lenkų intelektualines pajėgas išeivijoje. Savo įtakinga nuomone politiniais ir kitokiais Lenkiją liečiančiais klausimais žurnalas greitu laiku spėjo pasidaryti populiarus, visų skaitomas ir komentuojamas.

Kultūra yra mėnesinis žurnalas ir nori kalbėti visų lenkų vardu, kur jie begyventų, Lenkijoje ar užsienyje. Redakcija ketvirčio metų proga duodamuose anglų kalba straipsnių sutrumpinimuose jau pradžioje pabrėžė:

> Jeigu mes būtume grynai emigrantų žurnalas, tai netgi ir faktas, kad turime prenumeratorių įvairiuose pasaulio kraštuose, nepateisintų jo leidimo. Išeivių reikalai niekam neįdomūs, išskyrus pačius išeivius. Bet *Kultūra* nėra tik emigrantų leidinys. Ji yra *lenkų mėnesinis žurnalas leidžiamas užsienyje.*

Net pats instituto kolektyvas stebisi, kad mažas redakcinis kambarėlis išaugo į didelę leidyklą, kuri reguliariai leidžia žurnalą ir iki šiol yra išleidusi apie 130 knygų. Viena iš pagrindinių priežasčių yra ta, kad daug žurnalo straipsnių gaunama iš Lenkijos, ir jie nagrinėja ir kritikuoja, pasiremdami faktina padėtimi krašte, esamus politinius ir ekonominius trūkumus.

Antra priežastimi reikėtų laikyti aiškų ir atvirą užėmimą pozicijų Lenkijos vidaus gyvenimo ir užsienio politikos klausimais, nesilankstant prieš įtakingas institucijas ar asmenis. Vyriausias *Kultūros* redaktorius, J. Giedrojc, yra pagrindinė ašis, apie kurią visi šios leidyklos planai ir darbai sukasi. Politinę liniją ir polemiką su kraštu daugumoje tvarko ko-redaktorius, oficialiai vadinamas *Kultūros* Londono korespondentas J. Mieroševski. Tai aštrios plunksnos ir didelių sugebėjimų žurnalistas, pradėjęs rašyti prieškarinėje Lenkijoje garsiajame I. K. C. *(Ilustrowany Kurjer Codzienny)* Krokuvoje.

Lenkijos krašto visa politika partijos diriguojama pagal Sovietų Sąjungos norus ir vadinama Rytų orientacijos politika. Ji kritikuojama, bet nemažai ir nekomunistuojančių žymių žmonių randa šiai linijai pateisinimo, jai pritaria ir už ją pasisako. Užsienyje yra Lenkijos egzilinė vyriausybė su prezidentu Zaleskiu ir kitokie veiksniai, kurie, palaikydami savo sa-

vistovumo iliuziją, nenori niekam subordinuotis ir remia savo politines pretenzijas JAV parama bei demokratinės ir nepriklausomos Lenkijos atstatymo viltimi. Rašydamas šiais klausimais J. Mieroševski štai kaip išvedžioja:

> Didžiuma išeivijos politikų eina prisitaikymo keliu Amerikos politikos rėmuose. Tos rūšies politika naudinga, bet yra nesusipratimas vadinti ją savistovia. Neabejotinai gerai, pavyzdžiui, kad *Radio Free Europe* Muenchene nėra tvarkoma vokiečių, bet gerų lenkų, tačiau tai nereiškia, kad jie veda savistovią politiką. Radijo stotis Muenchene veda antikomunistinę politiką, bet Amerikos politikos Rytų kraštams rėmuose.

Analizuodamas savo politikos žmones krašte ir išeivijoje, autorius toliau rašo:

> Apskritai reikia pabrėžti, kad pro-sovietinės orientacijos ir pro-amerikinės orientacijos šalininkai eina prisitaikymo keliu. Yra žmonių išeivijoje, kurie bando teigti, kad prosovietinės linijos šalininkai yra visi režimo agentai, komunistai, fellow-traveleriai. Tuo tarpu, šalininkai pro-amerikietiškos orientacijos tai patys geriausi, be dėmių. Tos rūšies padalinimas į baltuosius ir raudonuosius patogus baltiems, nes tuo padeda jiems identifikuoti antikomunistinę Amerikos politiką su savo norais. Yra nesusipratimas dalinti lenkus į komunistus ir antikomunistus. Komunistai Lenkijoje sudaro tokią menką mažumą, jog statistiniai galima priimti, kad lenkų tauta visumoje yra antikomunistinė.

Kultūra nesiangažuoja emigrantinių veiksnių kompetencijų, funkcijų ir teisinių pretenzijų aiškinime. Visų veiksnių darbų tęstinume ji nepramato Lenkijai realios politinės naudos. Vienintelė realį jėga, kuri gali ir turi siekti politinių laimėjimų tai yra tauta. Kelias — evoliucija. Spaudimas iš visų pusių ir reikalavimai iš vidaus privers režimą palaipsniui daryti koncesijas tautai. Tuo klausimu J. Mieroševski yra išleidęs knygą *Evoliucionizmas*. Daug žinomų išeivijos Lenkijos politikų šiai pažiūrai nepritaria, bet ką nors realesnio ar iš viso ką nors į evoliucionizmo vietą pasiūlyti neturi.

Mūsų tarpe dažnai girdi nuomonę, kad lenkai yra svetimų žemių grobikai, visą laiką prieš karą ir dabar svajoją apie valstybę nuo Baltijos iki Juodosios jūrų. Karo pasėkoje nustojusi teritorijų Rytuose, Lenkija buvo kompensuota žemėmis Vaka-

ruose, pralaimėjusios karą Vokietijos sąskaiton. Išeivijoje veikia rytinėms žemėms atgauti *Rytinių Žemių Taryba*, kurią sudaro organizacijos kaip Vilniaus Krašto Mylėtojai, Lvovo Krašto Rateliai ir kt. Ši organizacija, kiekviena pasitaikiusia proga, iškelia Rytų teritorijų klausimą, reikalaudama jų prijungimo prie Lenkijos. Specialiai išleistame *Kultūros* numeryje rusų kalba pakartojama žurnalo užimta pozicija už dabartines sienas Vakaruose, atsisakant Lvovo ir Vilniaus. Puolama dėl Lenkijos žemių dalinimo, *Kultūra* atsako: „— reikia būti logiškiems. Pasisakydami už Vakaruose atgautas žemes, turime atsisakyti Rytuose".

Aktualūs paskutiniu metu mūsų tarpe ryšiai su kraštu lenkų išeivijoje savo metu buvo irgi labai gyvai analizuojami ir vertinami. 1960 m. *Kultūra* šiuo klausimu rašė:

> Tikrą ryšį palaiko tik išeiviai ir jų institucijos. Mūsų padėtis šiuo atveju yra privilegijuota, nes turime laisvą priėjimą prie visos spaudos ir knygų, leidžiamų Lenkijoje. Tuo tarpu mūsų tautiečiai krašte laikraščių ir knygų, išeinančių užsienyje, skaityti galimybių neturi. Kitaip tariant, mes turime ką jiems pasiūlyti. Kiekvienas inteligentiškas lenkas norės perskaityti užsienyje išėjusių lenkų rašytojų knygas. Niekad neslėpėm, kad pasinaudojam kiekviena proga besilankantiems lenkams Vakaruose įteikti kuo daugiausia mūsų leidžiamų leidinių. Kiekvienoje olimpijadoje ar jaunimo festivalyje stengiamės įvairiais būdais atvykusius tautiečius aprūpinti Vakaruose išeinančiais leidiniais.

Žurnalas gali didžiuotis dideliu skaičiumi stiprių bendradarbių. Nors jis laikomas kairiojo sparno — liberalinių pažiūrų leidinys, netrūksta jame pasisakymų ir tais klausimais, kurių mūsų panaši spauda privengia. Bažnyčios padėtis Lenkijoje, tikėjimo reikalai, Romos suvažiavimas gyvai analizuojami žurnalo puslapiuose įvairių pažiūrų žmonių. Paskutiniu laiku pravestoje anketoje religijos klausimu iš virš šimto dalyvių (dalyviai nebuvo asmeniniai kviečiami) apie pusė stipriai surišti su Bažnyčia, kita dalis turinti tam tikrų rezervų ir tik apie dešimt ateistų.

Visi politiniai klausimai, atsakymai, diskusijos ir informacinio pobūdžio straipsniai spausdinami antrojoje *Kultūros* dalyje. Pirmoji dalis priklauso kūrybai. Čia talpinamos novelės, knygų ištraukos, poezija tokių rašytojų kaip W. Gombrovič, Č. Miloš, M. Hlasko, P. Hostoviec, J. Mackievič ir daugybės kitų.

Jų daugumos kūryba išversta ir į svetimas kalbas, jų teatro veikalai buvo statyti Paryžiaus, Berlyno teatruose, iš jų kūrybos buvo sukamos filmos. Šioje dalyje buvo spausdinami ir Siniavskio, Danielio, Brodskio, Mihailovo ir kitų kūrybos vertimai.

Atskirai reikėtų paminėti W. Zbyševskio, Zb. Bžezinskio ir B. Levickio pavardes. W. Zbyševski rašo išsamius straipsnius politiniais ir ekonominiais klausimais. Zb. Bžezinski, Komunizmo Klausimų Tyrinėjimo Komiteto prie Kolumbijos universiteto direktorius, autoritetingai analizuoja komunizmo problemas. B. Levickij — ukrainietis, dirbąs Vokietijos užsienių reikalų ministerijoje, irgi dažnai duoda *Kultūrai* komunizmo ir Sovietų Sąjungos vidaus tvarkymosi klausimais plačiai analizuojančių straipsnių.

Užimdama aiškią liniją Lenkijos vidaus reikalais, stipriai pasisakiusi paremdama 34 rašytojų protestą prieš rašytojų persekiojimą, *Kultūra* Lenkijoje yra draudžiamas žurnalas. 1965 m. viename Lenkijos komunistų partijos centro komiteto plenume, kada buvo paliestas naujų leidinių klausimas, vienas iš kalbėtojų iškėlė naujo periodinio leidinio projektą, kuris sudarytų intelektualinę atsvarą Paryžiuje leidžiamai *Kultūrai*. Patvirtintais iš kelių šaltinių duomenimis, Gomulka trenkęs kumščiu į stalą ir pareiškęs: „Jokių pusiau priemonių. Paryžiaus *Kultūrą* reikia sunaikinti". Jeigu Gomulka turėtų galios likviduoti dvi emigrantų institucijas, tai būtų *Radio Free Europe* ir *Kultūra* — tvirtina vienas autorius ir toliau rašo, kad *Kultūra* nėra išimtis tarp išeivijų iš už Geležinės Uždangos. Čekai, ukrainiečiai, vengrai, lietuviai, baltgudžiai turi tokias institucijas, kurių politika daugiausia remiasi analoginiais pagrindais. Reikėtų sudaryti koncepciją visų kraštų emigrantinių centrų politikos Vakaruose surealinimui. Tai nebūtų lengvas darbas. Jis pareikalautų ilgo ir ištvermingo atsidėjimo. Tačiau jeigu tai nusisektų, tai turėtų nepaprastai didelės politinės reikšmės. Galėtumėm ne tik sėkmingiau veikti į evoliucinį procesą mūsų kraštuose, bet taip pat įgauti svaresnį balsą mūsų atitinkamų kraštų vidaus politikoje. Tai sudarytų naujas perspektyvas, kurių negalima nevertinti.

Zigmas Dailidka

VEIDU Į LIETUVĄ

DU POEZIJOS PAVASARIAI

I

1965 m. Santaros-Šviesos suvažiavime, po Algirdo Landsbergio paskaitos apie naujus vėjus Sovietų Sąjungos satelitinių kraštų, o taipgi ir Lietuvos literatūroje, į priekį iššoko Genius Procuta ir tiesiog meldė prelegentą paskaityti vieną eilėraštį. Tai buvo jauno, bent tada mažai kam tegirdėto poeto Vytauto Bložės „Novelė apie klasės draugą", išspausdinta tais pačiais metais Lietuvoje išleistoje naujausios poezijos antologijoje *Poezijos pavasaryje*.

Eilėraštyje aprašomieji įvykiai prasidėjo dar tais laikais, kada

Pamiškėm dar vaikščiojo šūviai.
Reikėjo peržengti
turgavietėj išrikiuotus lavonus,
eiti tolyn ir įrodyti,
kad žmogus — ne sraigtelis,
kibernetika — ne idealizmas.

Jame buvo suglaustai, vietomis gana proziškai, tačiau visumoje — nuoširdžiai, dramatiškai, pagaunančiai atpasakota tragedija draugo, kurį (eilėraštis parašytas dedikacijos forma):

...vieną naktį
ilgas traukinys išvežė (tave) į rytus.
Eilinė sąskaita
už kažkieno padarytus ir nepadarytus nusikaltimus.

Nekalbant apie paties kūrinio sukeltą įspūdį, esu tikras, kad ne vieną nustebino pats faktas, jog „nekaltų nusikaltėlių",

„lyg didžiulis pakirstas medis" griuvusios ir prislėgusios neteisybės tematika okupuotame krašte iš viso yra leidžiama. Tačiau dar žymiai stipriau turėjo mus visus sukrėsti įvykio implikuotas priekaištas mūsų sąžinėms dėl nesidomėjimo savojo krašto literatūra. Pamatėme, kad labai retas iš mūsų apie savojo krašto kūrybines pastangas težinome bent kiek daugiau negu kad rašoma tendenciniuose (jų čia anaiptol nemanau kritikuoti) politiniuose Eltos biuleteniuose ar proginėse apžvalgėlėse. Šitokį nesidomėjimą ar ignoraciją vargu begalima pateisinti šūkiais prieš bendradarbiavimą ar „kolaboravimą". Gyvoji tauta mąsto ir kuria bet kokiose sąlygose. Tuo teturėtume džiaugtis ir didžiuotis. O kad toji kūryba nėra vien propagandinė, nėra rašoma vien „okupantui įsiteikti", ryškiausiai parodo *Poezijos pavasaris*, 1966 m. žengęs antrąjį žingsnį ir, atrodo, turįs tendencijos tapti metraščiu.

Pirmosios *Poezijos pavasario* knygos aplanko paraštėje išsitarta, kad leidinio tikslas bus duoti skaitytojui „pajusti visą dabartinės lietuvių poezijos polifoniją", parodyti, kad „šiandieninė lietuvių poezija ne tik įvairi, bet ir vienalytė" ir, kas be ko, žinoma, „apdainuoti didingą tarybinę epochą, naują žmogų". Žodžiai „dabartinė" ar „šiandieninė", kaip vėliau matysime, bent didžiąja dalimi čia ir reiškia aktualiausią, taigi „poatlydinę" kūrybą. Gi ir pavadinime vartojamo „pavasario" giminystė su „atlydžiu", manau, yra greičiau sąmoninga negu atsitiktinė.

Nesiimsiu spręsti, ar „atlydžio" šaknų reikia ieškoti dvidešimtajame ar dvidešimt antrajame Komunistų partijos suvažiavime, skaičiuoti, keliais metais jis pavėlavo mūsų kraštą pasiekti, nesiimsiu analizuoti, ar jo poveikis mūsų krašto literatūrai buvo lėtas ir palaipsniškas, ar staigus, o priimsiu jį įvykusiu faktu, įgalinusiu ir mūsų krašto lyriką, kritiko Vytauto Kubiliaus žodžiais tariant, pasukti „į didįjį taką, kuriuo keliavo visų laikų tikrieji poetai, siekdami suvokti žmogaus būklę žemėje ir jo vietą visatoje". (*Poezijos pavasaris*, 1965, 80 psl.) Valandėlei netgi užmiršdamas kito kritiko — V. Galinio — įspėjimą: „Žmogus mūsų poezijoje — tai ne žmogus apskritai, bet komunistinės ideologijos, naujų moralinių vertybių nešėjas. Tai išlaisvintas Prometėjas, kuris išsiveržė iš savo gimtosios žemės glėbio į žvaigždėtą aukštį. Tai žmogus — visos planetos išmintis ir papuošalas, visa ko matas ir aukščiausia vertybė" (*Literatūra, dabartis, žmogus*, 311 psl.).

Šiandieninės Lietuvos poezijos vaizdą, bent kiek tai liečia jos tematinę ir formalinę pusę, geriausiai (su neslepiamu dva-

sios pakilumu) nusako tas pats kritikas Vyt. Kubilius straipsnyje „Mūsų lyrikos dabartis", atliekančiame lyg ir pirmosios *Poezijos pavasario* knygos lydraščio pareigas:

> *Dabartinės mūsų lyrikos arsenale užtiksi trapų romantinį atsidūsėjimą, temperamentingą realistinį štrichą, drąsų sąlygiškumą ir sodrų epochos vaizdingumą, rūstų dramatizmą ir šventadienišką spalvų giedrumą, painius asociacijų junginius ir santūrų pasakojimo lakoniškumą. Per keletą paskutinių metų mūsų lyrika modernizavo savo poetiką ir eilėdarą, įsisavino ir išbandė šiuolaikinės poetinės išraiškos priemones, ieškodama tampresnių kontaktų su savo amžininko galvojimo ir jutimo būdu.* (80 psl.).

Abu *Poezijos pavasarius* krūvon sudėjus pasidarytų tikrai stambi knyga: veik keturi šimtai albuminio formato puslapių, su septyniasdešimčia autorių, trimis šimtais eilėraščių, tuzinu straipsnių, keliasdešimčia smulkesnių vertinančiųjų pasisakymų. Net ir atmetus jau mirusių ar svetimųjų (verstinę) kūrybą, dar liktų veik visa kapa poetų. Bent sakiniu ar keliais kiekvieną aptariant reikėtų jau žymiai platesnės apimties straipsnio negu kad leidžia šios apžvalgos rėmai. Kitą vertus, toksai aptarimas, sprendimas apie kūrėją iš kelių, jo kūrybai gal net necharakteringų pavyzdžių, nebūtų nė tikslus. Tad tenkinsiuos bendrais bruožais paliesti vien tendencijas, polinkius ar nuotaikas, stengsiuosi užgriebti tai, kas dabartinei Lietuvos poezijai būdingiausia.

Ne vien savo, bet ir čionykščio skaitytojo patogumui *Poezijos pavasarių* dalyvius suskirstysiu į tris gana arbitrarias grupes: vyresniąją, viduriniąją ir jaunesniąją kartas. Ir tai ne pagal autorių amžių ar jų kūrybinį subrendimą, bet daugiau pagal aplinkybes, kuriose jie kūribiniai atsiskleidė ir brendo. Vyresniųjų kartai skirsiu tuos, kurie jau buvo daugiau ar mažiau žinomi nepriklausomoje Lietuvoje; viduriniųjų — iškilusius tuoj po Antrojo Pasaulinio karo, kūryboje išgyvenusius vadinamąjį „asmenybės kulto" laikotarpį, o taipgi ir mums geriau pažįstamus kad ir iš tų pačių Eltos biuletenių; jaunesniajai kartai skirsiu tuos, kurie iškilo jau „atlydžio" metais. Iš anksto žinau, kad ir šitokiame skirstyme nebūsiu visai tikslus, ypač paskutiniųjų dviejų grupių atžvilgiu, nes nebuvau tiek akylas tenykščio literatūrinio gyvenimo stebėtojas, bet manau, kad ir paliestieji ir skaitytojai už tai neįsižeis, nes kūrybinio svarumo atžvilgiu šitoksai skirstymas nieko nesprendžia.

1.

Apdriskusius sparnus iškėlę
dar siekia debesų šukuot.
Įklimpo jie lyg vabalėliai
laike — kaip gintaro sakuos.

(Just. Marcinkevičius, Vėjo malūnai)

Iš vyresniosios kartos poetų abiejuose knygose dalyvauja: Antanas Venclova, Antanas Miškinis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Teofilis Tilvytis, Kazys Inčiūra, Albinas Žukauskas, Eugenijus Matuzevičius ir Juozas Kėkštas; vien tik pirmojoje knygoje — Jonas Graičiūnas ir Justas Paleckis, o vien antrojoje — Stasys Anglickis. Šiton grupėn geriausiai tiktų ir kai kurie mirę poetai, kurių kūrybinio palikimo pluoštai vienoje ar kitoje knygoje spausdinami: Kazys Boruta, Kostas Kubilinskas, Vytautas Mačernis ir Vytautas Montvila.

Iš šios grupės poetų daugiausia vietos skiriama Antanui Venclovai ir Vincui Mykolaičiui-Putinui. Pirmojo išspausdinta bent devyni eilėraščiai, straipsnis apie „Poeziją metų sraute" (jame pagrindiniais lietuvių poezijos šulais iškeliami: Kristijonas Donelaitis, Maironis, Julius Janonis ir Salomeja Nėris) ir memuarinė nuotrupa apie „lietuvių poezijos draugę" armėnų poetę Susaną Mar. Antrojo — penki eilėraščiai, straipsnis apie „Poezijos prigimtį" ir bent 10 puslapių vaikystės prisiminimų.

Antanui Venclovai, daug prisidėjusiam „prie socialistinio realizmo principų įtvirtinimo lietuvių tarybinėje poezijoje", padėjusiam „išginti iš jos estetizmą ir apolitiškumą", kurio „poetinio kelio vingius lėmė... asmenybės kulto poveikyje pasireiškusios dogmatinės teorijos", prirašiusiam nemaža eilėraščių, kuriuose „vyravo publicistinis patosas", nes tokia poezija, jo paties žodžiais, „įkvepia liaudį ir veda ją pirmyn partijos rodomu keliu" (visos citatos iš V. Galinio *Literatūra, dabartis, žmogus*), staiga persiorientuoti, kūryboje pasidarytį atviru ir žmogišku, atsikratyti štampais, virtusiais jo paties dalimi, atrodo, nėra lengva. Juo labiau, kad A. Venclova niekada ir nebuvo didesnio talento poetas ir tik visi minėtieji atributai jį kaip sykis ir iškėlė į literatūrinės hierarchijos viršūnes. Nenuostabu tad, jog parodęs nuoširdžių pastangų pirmoje knygoje (Poezija, Namelis Palemone), antrojoje jis per greit išsenka, netrunka vėl atkristi į „schematizmo bei faktų aprašinėjimo" sėklumas.

V. Mykolaičio-Putino kūrybinis credo visai kitoniškas:

Štai kokią poeziją ir aš norėčiau kurti — pagal savo prigimtį, charakterį ir išgyvenimą, nepaisydamas ar ji išeis optimistinė, ar pesimistinė, visuomeninė ar individualistinė. Visos temos yra geros, visa, kas žmogiška, gali ir privalo atsispindėti menininko, poeto kūryboje. (Poezijos prigimtis)

V. Mykolaitis-Putinas, atrodo, tebėra savitas, stiprus, anaiptol neišsisėmęs kiek aktualiosios (eilėraštis *Priešai* sukrečiančiai perduoda atominę grėsmę), tiek ir viršlaikinės tematikos eilėraščiuose. Bendros emocijos ir patirtys daro jo kūrybą universalia. Ir galimybę kurti taip, kaip diktuoja širdies balsas, o ne iš šalies primestos dogmos, Putinas, atrodo, pasitiko su nemeluotu Džiaugsmu:

Į saulę, į saulę!
Į tą pakelės spinduliuotą viršūnę!
Prasmeki, tu piktas raiste ir liūne!
Pavasario godos ir viltys ne tau!
Aš naują gyvybę staiga pajutau
Savo dvasioj ir kūne.

(*Būties valanda*, 1963 m.)

Bent iš *Poezijos pavasarių* neatrodo, kad „atlydį" su vienodu entuziazmu būtų pasitikę kiti vyresniosios kartos poetai. Ne vienas, manau, dvasią ir kūną suniokojusių aplinkybių skaudžiai pamokytas ir į „atlydžius" žiūri su nepasitikėjimu, kaip į laikiną fenomeną, nenori sau perdaug leisti, kad, parafrazuojant žinomą liaudies patarlę: saldžiai gėrus nereikėtų karčiai pagirioti. Kiti jų, gal ir nuoširdžiai su Teofiliu Tilvyčiu savęs klausia, „ką duos mano rūpestis dirbančiai liaudžiai?", o gal nepajėgia „esmę problemos sugauti". Pats gi didžiausias gyvybingumo stokos kaltininkas yra bekompromisiniai su amžiumi guląs nuovargis, irgi tiksliai išsakytas to paties Tilvyčio lūpomis:

Lauki tu, pavasari, eilių?
Nesuspėju, mielas, negaliu...
Jaunu aš, drauguž, tiktai deduos, —
Skverbiasi širdin rūstus ruduo.

(Akimirka, 151 psl.)

Pro tirštesnes simbolizmo miglas rudens ir praradimo motyvas atskamba ir šiaip, atrodo, dar turinčio ką pasakyt vyresniųjų kartos bene jauniausio Eugenijaus Matuzevičiaus ei-

lėse, rudenio „lapas varinis" krinta į šiaip jau optimizmo šauktukais ir meteorais išmargintus Albino Žukausko posmus. Antanas Miškinis bent septyniais eilėraščiais gauna progos įtikinti esąs bent forminiai ir stilistiniai nepasikeitęs, gauna progos išsitarti, kad jam „tikrai čia nieko netrūksta", o „duota ir paskirta gausiai". A. Miškinio gerbėjai vis dėlto, manau, pasiges jo pirmykščio polėkio ir platumos.

Albino Žukausko pristatytas visada „Poezijos barikadose", „lyrikos ugnyje" stovėjusiu revoliucionierium, „linksmu ir jaunatvišku lyriku", „didelės sielos poetu", mums, gerai pažįstamas Juozas Kėkštas, anoje pusėje atsidūręs „atolydiniais" metais, atrodo, pataikė pačiu laiku ir jau spėjo tenykštėje lyrikoje įsipilietinti. Net ir V. Galinis jau čia ne vienu atveju minėtoje knygoje Kėkštą įrikiuoja (šalia A. Venclovos ir Putino) į stambiuosius dabartinės poezijos šulus, apibūdindamas, kaip artimesnį „tai dabartinės poezijos daliai, kurioje vyrauja mintis, intelektas, apmąstymai apie žmogų, jo dalią ir vietą gyvenime". Jo kūrybai *Pavasariuose* atstovauja tuzinas eilėraščių, kurių bent pora jau buvo spausdinti jo čia išleistuose rinkiniuose.

Nuosprendis, kad dabar, po daugiau negu dvidešimties metų nuo jo mirties, pagaliau atėjo „metas poezijos mylėtojams susipažinti ir su Vytautu Mačerniu, tragiško likimo, gryno lyrinio talento, šviesaus intelekto skausminguose tiesos ieškojimuose pasinėrusios, labai žmogiškos, sudėtingos ir paprastos sielos poetu", nors jis kūryboje ir prieidavęs „pesimistinių išvadų, kurios liks svetimos tarybinio žmogaus pasaulėžiūrai" (Vyt. Kubilius, *Pavasaris*, 1966) yra irgi daug sakąs ir, be abejo, džiuginąs įvykis. Mačernio kūrybos pristatymas gana šiltas, pozityvus. Kūrybai (Šeštoji vizija ir 10 sonetų, parašytų 1943-44 m.) skirta gana daug vietos. Ji išsiskiria giliumu, vidine ir išorine elegancija, ryškiais vakarietiškais bruožais. (Visi eilėraščiai randami ir čia 1961 m. išleistoje V. Mačernio *Poezijoje).*

Nemažiau, bet jau blogąja prasme iš visos dabartinės poezijos išsiskiria vienišas Justo Paleckio eilėraštis, naiviai suparodijuota liaudies dainelė, išmarginta banaliausiais agitpropagandiniais štampais á là „kėlės iš griuvėsių / Lietuva Tarybų". Gal jis čia ir panaudotas „asmenybės kulto" kūrybos tipišku pavyzdžiu? Dar labiau kurioziškai skamba žinia, kad „poeto" Paleckio eilėraščių rinkiniai jau bent dvejais atvejais išleisti rusų lalba. (Pernai — „Pravdos" leidyklos net 86,150 tiražu. Sakykim, kad 150 autorius išdalins savo draugams, bet kas pirks ar skaitys likusius 86,000?)

Išskyrus Kėkštą, Matuzevičių ir Borutą, o taipgi ir Putiną, visi vyresniosios kartos poetai vartoja klasiškąją, dažniausiai ketureilio posmelio formą. Daugumą jų, atrodo, „atolydis" tepaveikė nebent paviršiuje ir gilesnės įtakos nepadarė.

2.

Ir eina su mumis
Kas niekam dar nežinoma;
Ir seka paskui mus
Ko jau seniai nėra
Mes kartais praeitį
Atgal susigrąžiname,
Atsiremiam į ją —
Tenai kur ji gera.
(Just. Marcinkevičius, Bandymas susikaupti)

Jau ne vienu atveju minėtas, bene pats rimčiausias ir įtakingiausias literatūros kritikas Vytautas Kubilius, baigdamas dabartinės poezijos apžvalgą, pirmojoje knygoje be kita ko sako:

Ir lieka paskutinis, drovus, retai kada garsiai teištariamas, bet pakankamai akiplėšiškas pageidavimas mūsų dabartinei lyrikai. Žmogiškumo! To tyro ir gero, švelnaus ir mylinčio, reiklaus ir tauraus žmogiškumo, kuris paliestų mus įdirbėjusius ir surambėjusius kasdieninėje buityje, kaip nuostabus praregėjimas, išbudintų mumyse priblėsusius geruosius jausmus, atskleistų anapus įprasto grubaus santykių paviršiaus slypinčią stebuklingą „širdies pasaką", čechovišką sielos šypseną, nenuvalkiotą ir neišnykstantį žmogaus ir gyvenimo grožį.

Žmogiškumo pavyzdžiu kūryboje kritikas itin palankioje šviesoje iškelia Justino Marcinkevičiaus eilėraščių rinkinį „Duoną raikančios rankos". Tas pats Marcinkevičius antrojoje *Pavasario* knygoje keliais posmeliais šiltai ir žmogiškai piešia 1946 m. paveikslą, vienoje jo detalėje prie tos pačios namų židinio ugnies autams pasidžiovint pakaičiui suvesdamas „mišką" ir „miestą" ir pats pasilikdamas jų sargyboje: „stebėt, matyt ir viską atsiminti". Ką „miškas" ir „miestas" simbolizuoja, manau, skaitytojas paaiškinimo nėra reikalingas.

Tokių žmogiškumo pragiedrulių *Poezijos pavasaris* duoda gana daug, kad ir ne taip slidžiomis temomis. Iš anketinių skaitytojų ir kritikų pasisakymų atrodo, jog ir jie, pripažindami poetus „pasaulio sąžine", iš jų nemažiau nori tiesos, atvirumo ir nuoširdumo.

„Tiesa ir grožis! Man rodosi, kad šituose žodžiuose telpa visas gyvenimas... Juose ir meilės švelnumas ir kovos didybė ir kūrybos polėkis. Juose — didysis žmogus", — sako Kauno bibliotekos darbuotoja O. Danisevičiūtė, kalbėdama apie Just. Marcinkevičiaus poemą *Kraują ir pelenus*. Inžinierius Bronius Kiškis nemažiau džiaugiasi aplinka, leidusia „mūsų poezijai, kaip ir visai literatūrai išsivaduoti iš schemų, iš pilko vienodumo, paviršutiniškumo, sėklios deklaracijos, įsiskverbti į anksčiau neliestus gyvenimo ir žmogaus dvasinio pasaulio klodus, žiūrėti atviromis akimis ir kalbėti atvirai". (Citatos iš skaitytojų pasisakymų abiejuose *Pavasariuose*).

Tiek iš kūrybai skiriamos vietos, tiek ir iš savųjų ar svetimųjų skaitytojų bei kritikų pasisakymų atrodo, kad aukščiausiai vertinami viduriniosios kartos poetai yra Justinas Marcinkevičius (bendradarbiauja abiejose knygose su 10 eilėraščių, 10 psl.) ir Eduardas Mieželaitis (jo „Miško eskyzų" ciklas — „poetinė publicistika, lyrika, miniatiūros, siužetiniai piešiniai" — užima 10 psl.). „Visuotinai pripažintųjų" rolėse jie, atrodo, jaučiasi gana patogiai ir be jokios abejonės turi tam pagrindo. Nei stiliumi, nei forma jie nėra tarpusavy panašūs, tačiau, kalbant plačiąja prasme, turi ir keletą bendrų savybių: didelį savimi pasitikėjimą (ko kaip tik trūksta veik visai vyresniųjų grupei, neišskiriant nė A. Venclovos), laisvumą, paprastumą, kartais išvirstantį net į savotišką manierą. Egotistinis motyvas, ypač Mieželaičio posmuose, yra veik ant savęs adoravimo ribos. Jis, beje, laikomas naujųjų literatūrinių apraiškų pirmtaku. („Po E. Mieželaičio *Žmogus* poeto ‚aš' įgavo dideles teises mūsų lyrikoje"... V. Kubilius).

Mieželaičiui, kaip ir visai viduriniajai, o iš dalies ir kitoms kartoms, itin būdingas noras veik kiekviena tema išsiplepėti kaip galint plačiau. Gal būt, kaip tik dėl šitokių galimybių žymiai didesnio ribotumo netolimoje praeityje. Šį reiškinį tiksliai pastebi ir vienas metraščio dalyvių ir redaktorių, poetas Algimantas Baltakis, (ir patsai, deja, nuo šios ydos ne visai laisvas):

> *Poezijoje dabar pirmauja stambieji žanrai. Vieni rašo poemas, kiti eilėraščių ciklus ar ištisas knygas sujungtas vieno sumanymo... Polinkis į stambias formas rodo, iš vienos pusės, mūsų poezijos subrendimą, iš kitos, tam tikrą lyrikos krizę. Mes, turbūt, nebemokame trumpu lyriniu eilėraščiu aprėpti sudėtingų gyvenimo reiškinių.*
>
> (*Pavasaris*, 1966, 132 psl.)

Poemos, vienos tematikos ciklai, žinoma, nėra blogybė. Blogybė yra žodžio netaupymas, jo nuvertinimas, kada, nebeturėdamas nieko naujo ar svarbaus pasakyti, gal vien iš noro pasigardžiuot savo paties sugebėjimu žonglieriuoti žodžiais poetas stengiasi kiekvieną eilėraštį ištempti iki kelių ar net keliolikos posmelių. Gi toksai tempimas ne kartą jaučiasi kai kuriuose viduriniosios kartos poetų (Vlado Šimkaus, Albino Bernoto, Antano Jonyno, Alfonso Maldonio, Vlado Mozūriūno) eilėraščiuose. Nuo plepumo ydos nėra atsipalaidavęs nė vyriausias metraščio redaktorius Vacys Reimeris.

Minties koncentruotumu, žodžio taupumu, jo parinkimu ryškiai išsiskiria moterys, kurių stipriausiomis šioje kartoje laikyčiau Janiną Degutytę ir Juditą Vaičiūnaitę. Žodžiai jų eilėraščiuose yra lyg atsijoti, jų jėga pasverta, išmatuota. Šiąja prasme charakteringas Vaičiūnaitės pasisakymas, jog ji mėgstanti vartyti žodynus, daug braukanti, jog jai būtina „apibrėžti griežta linija" tai, ką parašiusi, „nukirsti", „nusunkti vandenį", kad „trumpinimas ir šlifavimas" jai esanti „maloniausia rašymo dalis". Visa tai be abejonės atsispindi ir jos posmuose:

Kentėti dėl mažos šalies gaubly,
panerti veidą tolimuos jos dūmuos,
kur mano protėviai kirviu ir sakmėmis
senąsias priesaikas išpildo...

(Sukilėlis, *Pavasaris*, 1966, 84 psl.).

Minėtos poetės yra sąmoningesnės, laisvesnės ir išradingesnės taipgi eilėraščių formoje, kada veik visų jų kolegų form· minės naujenybės retai kada peržengia Majakovskio prieš keliasdešimt metų sėkmingai naudotąsias. Klasiškasis ketureilis laikas nuo laiko skaldomas ar darkomas ne tiek dėl vidinės konstrukcijos logikos, kiek dėl išorinio vaizdinio efekto. Iš vyrų formos monotoniją paįvairina Vytauto Bložės ir Pauliaus Širvio eilėraščiai.

Vertimuose į svetimąsias („broliškųjų" ar satelitinių respublikų) kalbas populiariausias yra Mieželaitis, kuriam be abejonės padėjo Lenino premijos (už eil. rinkinį *Žmogų*) laimėjimas. Antruoju eina Justinas Marcinkevičius. Rusų ar kitomis kalbomis yra išleisti: Eug. Matuzevičiaus, Alf. Maldonio, Vl. Šimkaus, Alg. Baltakio, V. Reimerio, J. Vaičiūnaitės rinkiniai. Poetų, dalyvavusių svetimomis kalbomis išleistose antologijose ir spausdintų įvairiuose periodiniuose leidiniuose, susidarytų gana ilgas sąrašas, ir didžioji jų dalis yra kaip tik iš viduriniosios kartos.

3.

Reikės tą sunkią širdį atverti,
Apie nelaimes kalbėti juokais.
Džiazistai atėjo bartis ir gerti.
Užtenka, klausykit, laikyt juos vaikais.

(Algimantas Mikuta, *Pavasaris*, 1966, 81 psl.).

Jeigu dauguma vyresniųjų galimybę tiesiai, atvirai ir nuoširdžiai pasisakyti priėmė su tam tikru nepasitikėjimu, vidurinioji karta — su neslepiamu džiaugsmu, bet kartu ir atsargumu, lyg vis dar bandydama tosios galimybės ribas, bijodama ja „persinaudoti", tai jaunesniesiems šitokia padėtis atrodo tartum natūralus ir nebeginčytinas faktas, suspėta ir apsiprasti ir susigyventi. Tačiau, kad ir turėdami mažiausiai dvasinių svyravimų ir konfliktų, jaunesnieji yra daugiausia suvaržyti per daug ribotu savosios ir pasaulinės literatūros tradicijų pažinimu. Jų susidūrimai su mūsų pačių Nepriklausomybės laikų vakarietiškos orientacijos literatūra nebuvo gausūs. Gi ir tas ribotas pačios vakarietiškos literatūros pažinimas niekada į juos netekėjo pilna srove, tiesiog iš pirmųjų šaltinių. Gal būt, kaip tik dėl to tradicijos troškulys juose yra nuoširdus ir gyvas. Žodis „tradicija", buvęs negatyvus „pasaulį seną išardyti" pasišovusiųjų kartų žodyne, jaunesniuosiuose įgavo visiškai pozityvią reikšmę. „Mes visi esame tradiciški, kaip tam tikros epochos ir vienos kultūros žmonės. Nuo tradicijų dar niekas niekur nepabėgdavo, nepasislėpė nei kosmose, nei žemėj", — kalba metraščio redakcinės komisijos narys, gana stiprus poetas Marcelijus Martinaitis. (*Pavasaris*, 1966). Tosios tradicijos sąvoka daug apimanti. Į ją įeina ir „platus ir prasmingas jos (lietuvių tarybinės poezijos — T. G.) santykis su pasauline literatūra."

Visai natūraliai iškyla klausimas: kaip toli galima šitokiu keliu eiti? Į tai bandoma atsakyti Dovydo Judelevičiaus „Nebaigtame pokalbyje", kuriame dalyvauja du poetai ir kritikas:

I Poetas. Taip lengva prieiti iki egzistencializmo pažiūrų ir absurdo filosofijos.

Kritikas. Šios pažiūros būdingas mūsų šimtmečio produktas.

II Poetas. Vadinasi ir pesimizmas visiškai pateisinamas, ir pasąmonės gelmės privalo rūpėti poetui?

Kritikas. Šito nesakiau. Bet egzistencialistai savaip, nesiūlydami jokios išeities, išreiškia tragiškus laiko prieš-

taravimus. Mes einame toliau ir — svarbiausia — kitu keliu. Neprarasdami tikėjimo žmogumi ir istorija, tyrinėjame sudėtingą mūsų laiką, stengiamės surasti meninę laiko tiesą.

— — —

II Poetas. Bet mes tarsi sulyginame visus. Mes atsiduriame su buržuaziniais menininkais po vienu stogu.
Kritikas. Jokiu būdu. Istorinis pesimizmas mums svetimas. Mes apeliuojame į skaitytojo intelektą, kad jis aktyviai kartu su mumis mąstytų apie laikmečio dėsningumus, keistų save ir pasaulį.

(*Pavasaris*, 1966. 116, 117 psl.).

Jeigu vakarietiškosios literatūros tradicija, naujosios literatūros srovės, kryptys, nuotaikos, meninės formos, pažiūra į gyvenimą ir žmogų nėra pilnai pažįstamos ar suvokiamos, o taipgi, kaip atrodo, nėra nė priimtinos, tai pastangos suprasti ir įsigyventi į tautines tradicijas, ieškoti jose paspirties ar impulso tikrai sėkmingos ir našios. Vytauto Bložės, Ramutės Skučaitės ir Dalios Urnevičiūtės eilėraščiai folklorinėmis temomis ar tautosakiniais motyvais yra patys stipriausi visoje jaunesnės kartos kūryboje. Juose žymiai ryškiau negu kitur atsispindi ir anksčiau kritiko pageidautas žmogiškumas, švelnus, tyras ir geras:

Tu liūdnas, tu vienas, tu šitoks pavargęs.
Tiek daug neišpildęs — ir niekuo nekaltas.
Pro šalį kažkur krito lietūs ir darganos,
Kažkur be tavęs buvo girnos iškaltos.
Suskilęs, pasviręs — ir niekas nepakelia.
Toks meilės pasiilgęs, apleistas svečias,
... dvelki kadagiais, žemuogėm, pakele,
Išsaugojęs dievdirbio šilumą.
Ačiū.

(Ramutė Skučaitė, Rūpintojėlis)

Jaunesniųjų poezijoje ne kartą suskamba ir graudus prarastosios vaikystės motyvas, itin charakteringas ir čionykštei naujajai poezijai (Algimantas Mackus, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Liūnė Sūtema). Tačiau *Poezijos pavasario* puslapiuose jis mus veikia netikėtai ir stebinančiai. Gal būt, dėl to, kad praeities romantika lyg neišvengiamai siejasi su daiktais ar sąvokomis, dar taip neseniai simbolizavusiomis atžangą ar net reakciją:

Tiktai jūs
Pritildykit motorus,
Kad dar kartą
Vyturį išgirsčiau.
Štai tada, svajonę pasikinkęs
Vėl išeisiu į laukus žieduotus
Ir numirsiu ant vagos laimingas,
Paskutinis
Žemėj Don Kichotas.

(Bronius Mackevičius, Artojas)

(Jeigu ne paskutinioji eilutė, šis artojo lūpomis išsakytas skundas skambėtų žymiai autentiškiau).

Jaunesnės kartos poetams, gal būt, labiau taikintini ir taiklūs kritikės Irenos Kostkevičiūtės priekaištai:

...Štai čia kaip atradimas tau peršama paviršutiniška eklektika, o ten tuščiaviduriės, banalios tiesos dangstomos filosofijos pretenzijom...
Kartais mūsų poezija būna pernelyg pramoginė, kartais ji perdaug susirūpinusi gyvenimiškojo paviršiaus reikalais, neturi gilesnės projekcijos į dvasinę, giluminę žmogaus savijautą, į jo mentalitetą, kuris nesiriboja abstrakčiom tiesom, bet srūva konkrečia ir sudėtinga vidinio pasaulio drama.
Ne vienu atveju pasiilgsti didesnio poetinio žodžio meno, jo nugryninto, nušlifuoto brandumo. Po išlaisvintos poetikos priedanga pernelyg daug prasiveržia blogo skonio ir blogos kalbos. Tai dezorientuoja skaitytoją, o kartais ir patį poetą.

(*Pavasaris*, 1966. 172 psl.).

Natūralu, kad stilistinio eksperimentavimo kaip tik daugiausia randama jaunesniųjų kūryboje. Jie mažiausiai nusistovėję, tebeieško savęs. Į šitokius ieškojimus vyresniosios kartos poetas Antanas Miškinis žiūri su nepasitikėjimu:

...Be ieškojimų gyvoji poezijos tėkmė lėtėja ar net užsitvenkia. Tačiau į ieškojimus reikia žiūrėti labai rimtai ir ne vien formaliai. Eilučių ar strofų įmantrus suskaldymas, įvedant sunkiai iššifruojamas sąvokas, dar nėra atradimas.

(*Pavasaris*, 1966, 42 psl.).

(Bepigu Miškiniui kalbėti, kada jo ieškojimo ir eksperi-

mentavimo dienos jau seniai praeityje, — pasakytų, manau, ne vienas jaunesnis jo kolega).

Džiugu pastebėti, kad jaunesniųjų poetų grupė gausiausiai atstovaujama. Esu tikras, kad netrukus ne vieną jų matysime tenykščio literatūrinio gyvenimo viršūnėse. O šiandien juos individualiai vertinti, ypač teturint tokį ribotą pagrindą, dar per daug rizikinga. Šalia jau minėtųjų drįsčiau išskirti Vytautą Karalių, Tatjaną Rostovaitę, Joną Strielkūną, Tomą Venclovą. Neabejotino talento turi ir daugelis kitų ir apie ne vieną jų, tikiu, dar bus progų plačiau pašnekėti.

Paminėjimo nusipelno ir išsamus Antano Masilionio (apie Alfonso Maldonio poeziją) ir Aušros Sluckaitės (Balio Sruogos lyrika) straipsniai. Į akis krinta jų kiek perdėtas tarptautinių žodžių (daugiausia anglicizmų) vartojimas. Išėmus šituos straipsnius iš metraščio konteksto ir atspausdinus mūsiškėje periodinėje spaudoje, ne vienas skaitytojas pagalvotų, jog tai Amerikos universitete literatūrą studijavusių darbai ir gal net viešai pasipiktintų už lietuviškos kalbos darkymą.

Pirmojoje knygoje dar atspausdintas Frederico Garcia Lorca vertimų pluoštas, gi antrojoje — duoti keturių iškilesnių estų poetų, o taipgi ir vieno turkų poeto kūrybos pavyzdžiai. Visi vertimai gana sąžiningai atlikti.

Abi knygos suredaguotos tikrai rūpestingai. Manau, kad redaktoriams priklauso ir pagyrimas už veik šimtaprocentinį iki gyvo kaulo įgrįsusių „duoklinių" eilėraščių išvengimą. Akį glosto švarus techniškas darbas: korektūra, laužymas, iliustracijos (apie jas yra atskirai rašoma). Ir vienos ir kitos knygos tiražas yra 10,000. Iš jo atrodytų, jog Lietuvoje daug žmonių galvoja drauge su viena knygoje pasisakiusia skaitytoja (kultūros darbuotoja Regina Kvaraciejiene), „kad poezija žmogui labai reikalinga. Kaip be jos žmogus gyventų?" Kažin kiek lietuvių egzilyje šitaip begalvoja?

Vyriausias redaktorius Vacys Reimeris. Redakcinė komisija: Algimantas Baltakis, Vytautas Bložė, Vytautas Kubilius, Vytautas Rudokas ir Vladas Šimkus (antrojoje knygoje ją papildo Marcelijus Martinaitis). Pirmąją knyga apipavidalino Stasys Krasauskas, antraja — Vytautas Kalinauskas.

Titas Guopis

Arūno Tarabildos grafika „Poezijos Pavasaryje“ 1966 m.

II

Vartant *Poezijos pavasario* knygas, nesunku išskaityti jų redaktorių pastangas įvilkti šį leidinį į nekasdienišką grafikos rūbą, tartum pabrėžiant, jog čia turima reikalo su naujovės, šviežumo ir skirtingesnės išraiškos siekiančia grupe. Numanu, jog abiejose knygose talpinamos iliustracijos nebuvo skiriamos ir specialiai sukurtos tik tai progai. Greičiausiai tai eksperimentai, pasidairant šen ir ten į šalis. Ieškant bendrojo vardiklio šių leidinių grafikai, pirmasis naujovės ir šviežumo įspūdis tartum ir blėsta. Tiesa, džiugu pajutus jaunųjų Lietuvos grafikų gan ryškų subruzdimą, tačiau imi klausti, kiek iš tikrųjų „gryno pinigo" šiame sujudime esama. Prisiminus kaimyninės Lenkijos, o toliau — Čekoslovakijos, Jugoslavijos ar net Vengrijos grafikos paskutiniais dešimtmečiais nueitą kelią ir pasiektus joje rezultatus, nesunku įžvelgti, jog *tarybinės* dailės atmosfera nuo šio šimtmečio pradžios tėra mažai pasikeitus. Ir visai nenuostabu, kad tai veikia ir Lietuvos dailininkus. Jauniausieji jų, kad ir netiesiogiai, paveldėję Vakarų dailės tradicijas, vis dėlto siekia užčiuopti moderniojo meno esmę net ir tame vakume, kuriame juos bando konservuoti partijos dogma ir režimas. Šitokiose aplinkybėse mažai kas belieka, kaip tik aplinkiniais būdais paneigti esamos konvencijos mene absurdiškumą.

Tačiau vien tik išoriniai konvenciją paneigti tiek dailininkui tiek ir kiekvienam menininkui dar negana. Jei toks posūkis nėra pagrįstas savo asmeniniu patyrimu, o sekama tik kitų atradimais, tai tokia kūryba netrukus virsta poza, seniai atrasto kartojimu ir trumpalaike mada. Grįžtama į narvą, iš kurio pradžioje bandyta sprukti: susigūžiama konformizme. Kalbant apie vaizdinį meną, pravartu prisiminti akivaizdų reiškinį, despotiškai žlugdantį dailininko plastinę viziją, jei pastarasis nuolatos ir sąmoningai savo darbą tapatina su literatūra, muzika, filosofija ar kuria kita kūrybos sritimi. Dailininko meno išraiškos pajėgumas glūdi formos išradingume, intelektualinėje brandoje ir estetinės nuojautos dovanoje. Tada, kai nėra vietos eksperimentui ir nepriklausomam ieškojimui, kai pasąmonės spontaniškumo galia atmetama ir nepasitikima savo vidaus akimis, tada sukuriamas toks meno kūrybos klimatas, kuris menininkui niekad neatvers naujos vizijos, neleis jam suformuoti naujų išraiškos priemonių. Dailininko nepakartojamumas yra tai, kas jo darbą paverčia meno kūriniu. Tad banalu būtų ir minėti, jog vienintelė sąlyga kurti originalias meno vertybes yra nesąlygojama kūrybos laisvė.

Iš tikrųjų būtų netikslu ir neteisinga *Poezijos pavasariui*

skirti daugiau svarbos, negu patys jos autoriai jai skyrė. Pats darbas monumentalių pretenzijų neturi, knygos grafika kukli ir josios redaktoriai nė neketino pasinaudoti pačiais talentingiausiais dailininkais, todėl patrankomis šaudyti čia būtų bergždžia ir arogantiška. Į *Pavasarių* grafiką ketiname pažvelgti tik kaip į tenykštį bandymą vaduotis iš rutinos bei dogmos.

* * *

Pirmąją *Poezijos pavasario* knygą grafiškai apipavidalino Stasys Krasauskas, meninis redaktorius Vytautas Bačėnas. Antrąją — Vytautas Kalinauskas, meninis redaktorius nepažymėtas.

Abiem knygom parinktas horizontalus formatas: apsprendžiant knygos išorę buvo siekiama pabėgti nuo iki šiol įprastojo. Sunku pasakyti, ar tokiam tikslui skiriamos knygos proporcijos malonios akiai ir turi kokią aprėžtą, praktišką funkciją. Sprukti nuo tradicijos dalykas, žinoma, sveikas, bet kas kita nebandyti ieškoti šiame uždavinyje įdomesnių, estetiškai pajaustų proporcijų, sklandžių ir stilistiniai išspręstų pavienių elementų, organiškai įsijungiančių į vientisą knygos darną. Kitaip tariant, jautrus planavimas, kad ir tradicinėje plotmėje, kartais gali būti geresniu atsakymu, nei paviršutiniškas „naujovės naujovei" siekimas.

Poezijos pavasarių aplankams ir viršeliams sukurtas vieversio (ar kregždės) motyvas — pavasario simbolis. Pirmos knygos aplanke jis keliaspalvis, stilizuotas, plakatiškas. Nors viršelio pirmasis įspūdis gana patrauklus, bet grafiškuoju sprendimu ir nuotaika vis dėlto jis daugiau panašus į jaunimui smagių pasiskaitymų leidinėlį, negu į rimtesnės apimties poezijos knygą. Antrosios knygos aplanke ir viršelyje tas pats paukščio motyvas atkartotas kone dadaistų, futuristų stiliuje (pasinaudojant anųjų atrastais išoriniais elementais, bet gal nevisai suvokiant dadaistų mene skelbiamų idėjų). Kad šitas pseudomoderniškas vyturėlis labai mažai ar visiškai nieko bendro neturi su anomis prieš 50 metų radikaliai ir triukšmingai skelbtomis idėjomis nei savo stiliuje nei grafiškame traktavime, paaiški atskleidus jau keletą pirmųjų knygos puslapių. Tačiau užsimerkus prieš šį netaip jau reikšmingą paradoksą, galima turėti vilčių, jog moderniojo meno apraiškomis ilgainiui Lietuvos grafikų bus susidomėta išsamiau ir kūrybingiau, todėl ir minėtasis „formalistinis" sprendimas iš esmės yra teigiamas reiškinys.

Abiejų knygų šrifto atranka, tipografinė kompozicija ir aplamai grafiškoji idėja radikalumu ir išradingumu nepasižymi,

nors, tiesa, bandoma atsargiai ir nedrąsiai nukrypti nuo įsigyvenusių sovietinės knygos šablonų. Bet bėda čia yra dar ir ta, jog knygos planuotojai gal kiek per daug susitelkė paviršutiniškai naujovei, mažai tesusitelkdami, kad ir tradicinės knygos rėmuose, sukurti darnią, skambią, estetišką knygos visumą. Telkiantis į poeziją, lengviau būtų išvengti ir tos publicistikos, taip ryškios knygos išorėje. (Čia žodžius „poezija" ir „publicistika" naudoju bibliofiline prasme). Pavarčius tokias Lietuvoje išleistas knygas, kurios, „avangardinių" užmojų savyje neturėdamos, patraukia savo grafiškąja išvaizda ne tiek originalumu, kiek pastangomis išleisti jas švariai, sklandžiai, o dažnai ir su apčiuopiamu polėkiu, ši pastaba darosi pateisinama.

Truputis statistikos. Pirmoje *Poezijos pavasario* knygoje dalyvauja 11 dailininkų su 26 grafikos darbais. Antroje — 17 grafikų pateikia 29 kūrinius. Nors nė vieno darbo technika nepažymėta, tačiau iš spausdinamų reprodukcijų nesunku atpažinti tradiciniai Lietuvoje pamėgtus ir vyraujančius medžio ir linoleumo raižinius. Randame jų tarpe ir kelis metalo ofortus, monotipo spaudinius ir kitus, mažiau ryškios technikos, bandymus.

Amžiaus atžvilgiu, išskyrus „senosios gvardijos" Antaną Kučą (g. 1909), Joną Kuzminskį (g. 1906) ir Vytautą Jurkūną (g. 1910), kone visi knygose pristatomi grafikai yra jau jaunosios kartos atstovai. Tik keli jų gimę po 1924 metų, o visi kiti — 1930-35 m. laikotarpyje. Taigi čia turime reikalo jau su sovietinės mokyklos karta, išauklėta Kučo, Kuzminskio, Jurkūno ir kitų nepriklausomos Lietuvos meno mokyklą baigusiųjų dailininkų, dabar jau tapusių veteranais.

Kalbant apie Kučo, Kuzminskio ir Jurkūno *Pavasaryje* telpančią grafiką, tenka pastebėti, kad ji tėra nepriklausomybės laikais jų sukurtų darbų nuvargęs ataidis, dvelkiąs anachronizmu net vietinio lygio prasme. Tiesa, visa ši trijulė savo jaunystės dienomis įrėžė žymę lietuvių grafikai, bet vėliau niekaip nepajėgė išsivaduoti iš rusiškosios ksilografijos akademinių pančių. Tatai ryšku ne tik dabartinėje jų pačių kūryboje, bet ir ištisos plejados jaunųjų — sekančių savo mokytojų pėdomis — darbuose.

Poezijos pavasario grafikai įvairuoja savo kūrybiniu pajėgumu, o kai kurių darbus mačius kituose leidiniuose, aiškėja, jog knygos redaktoriais bus parinkę ne pačius geruosius kūrinius, o, greičiausiai, tokius, kuriems turėta vienokio ar kitokio sentimento, o gal ir visai pripuolamai, nes pasirinktųjų kūrinių visumoje nerandame nei ideologinės brolystės, nei ypatingo formalistinio akcentavimo. Todėl bendras *Pavasarių* gra-

fikos vaizdas nelygus, kai kurių darbų net elementariausia išpildymo technika silpna, iškrentanti iš bendro kitų darbų lygio. Savo stiliumi talpinama grafika svyruoja nuo realistinės akademinės ksilografijos mokyklos, dekoratyvinės lietuvių liaudies raižinių parafrazės, studentiško ir efemeriško pobūdžio bandymų, forsuoto ekspresionizmo, iki nedrąsių, tačiau iššifruojamų polinkių į abstraktą, atmieštą romantizmu ir faktūriniu padalinimu. Savo nuotaikomis šie po knygas išsklaidyti pavienių autorių darbai maža teturi bendro su literatūrine dalimi ir susidaro įspūdis, jog jais manyta tik „papuošti" knygą, giliau neieškant vaizdinės ir žodinės jėgos suderinimo.

Keli dailininkai verti paminėjimo. Įstringa mums medžio raižytojos Sigutės Valiuvienės (g. 1931) grafika nuoširdžiu, paprastu ir nepretenzingu ekspresyvumu ir nuotaika. Pirmoje knygos dalyje (147 psl.) reprodukuotas raižinys — savita balto-juodo lyrika, nuaidinti mūsų liaudies dainų paprastumu. Jos kaltas neįmantrus, negudraująs išgalvotomis faktūromis ir pakankamai ekspresingas, nors ir neaudringas, nostalgiškas, pasinaudojant paprastu liaudies architektūros nesudėtingu motyvu. Ramūs ir asmeniški jos raižiniai toli nuo didžiųjų socialistinių himnų.

Savo raižymo pabūdžiu antitezė Valiuvienei yra, plačiai Lietuvoje besireiškianti Aldona Skirutytė (g. 1932). Savo ypatingai dekoratyviniams raižiniams tematikos Skirutytė randa tautosakoje arba pati sąmoningai savo darbus „sutautosakina". Skirutytė, be abejonės, yra viena talentingesnių Lietuvos dailininkių, tačiau jos, kaip ir ištisos plejados jaunųjų grafikų, nesuvaldoma aistra būti puošnia ir dekoratyvia stato jos kūrybą subanalėjimo pavojun.

Įdomus savo polėkiu yra Arūnas Tarabilda (g. 1934). Formos pajautimu, drąsa ir piešinio tikrumu Tarabilda ne tik visa galva praaugęs savo kolegas, bet, iš kitur matytų darbų sprendžiant, galima tvirtinti, jog jo nutolimas nuo bendro šablono ir konvencijos yra ne tik drąsiausias, bet ir pats natūraliausias. Tarabilda ne tik laisvai bei elegantiškai valdo piešinį, bet ir atkakliai laikosi formos primato. Antroje *Poezijos pavasario* knygoje (189 psl.) jo paprasta, bet ekspresinga iliustracija rodo jį esant „gimusiu" grafiku.

Nors *Poezijos pavasaryje* Stasys Krasauskas (g. 1929) taip pat, deja, nereprezentuojamas pačia pajėgiausia kūryba, bet jis vertas paminėjimo dėl savo iškilių ir įdomių iliustracijų kitiems leidiniams. Krasausko skonis nukreiptas į Vakarų grafikos sampratą ir jo plonos baltos jautrios linijos skambėsys giliame juodame fone dažnai pasiekia subtilaus, o drauge ir

skambaus dramatiškumo. Jo antrosios knygos (91 psl.) iliustracija tėra mažiau pasisekęs atspindys iki šiol matytų jo elegantiškai sukurtų juodo-balto nuotaikų.

Vytautas Kalinauskas (g. 1929) išsiskiria tuo, jog savo, kad ir nevisai pasisekusiuose, ieškojimuose ypatingai brangina naudojamos medžiagos grynumą. Tiesa, jo raižiniai dar nepasižymi pageidautinu monumentalumu, tačiau parodytas bandymas antrosios knygos 27 psl. neabejotinai rodo Kalinausko apsisprendimą už individualaus stiliaus ieškojimą ir nuoširdų gėrėjimąsi faktūra, randama pasirinktoje medžiagoje. O tai jau radikalesnis posūkis nuo socialistinio realizmo.

Ir nepaminėtųjų dailininkų darbuose nesunku rasti eksperimento, ieškojimo, atitrūkimo nuo oficialios linijos, bandant išsakyti savo rūpimąjį pasaulį, skirtingą nuo partijos suplanuoto ir įtaigojamo. Tiesa, dalis tų bandymų dar dvelkia mokiniškumu, netikrumu. Jų autoriams reikalingos intensyvesnės studijos, jų darbams —ilgesnė fermentacija.

Tur būt, nedaug tesuklysiu pasakęs, jog grafika *Poezijos pavasariuose* tėra išnaša. Tad kyla klausimas, ar iš viso poezija reikalinga pailiustravimų ir padekoravimų, ypač tokių, kurie tarnauja tartum teatriniai antraktai. Ir jeigu yra poezijos, kurią dailininkas papildė ir išryškino savo talentu, tai tenka susimąstyti, kur glūdi tokios darnos tarp grafiko ir poeto paslaptis.

Algirdas Kurauskas

ŠIAURĖS AMERIKOS PRISTATYMAS LIETUVOS SPAUDOJE

Jau prieš šimtmečio pradžią Lietuvoje yra buvęs didelis susidomėjimas Amerika.*) Emigrantai, ieškoję čia laimės, pradėjo siuntinėti namo nors kuklias, bet sunkiai uždirbtas pinigų sumas, kurios tuometinės Lietuvos ekonominėj padėty atrodė fantastinės. Pamažu Lietuvoje vystėsi tam tikras mitas apie Ameriką. Tą mitą minėjo Žemaitė, kai ji 1918 m. lankydama šį kraštą ironiškai rašė:

*) Paruošta skaityti Lietuvių Studentų Sąjungos suvažiavime Toronte 1966 m., o vėliau kiek perdirbta spaudai.

Visame sviete garsioji Amerika, rodos, stebuklais kupina šalis. Įsivaizduoji, jog oras tenai gražus, visuomet šilta, gėlės žydi, kvepia, saulelė skaisčiai šildo, pavasaris ankstyvas, ruduo vėlyvas, žiema trumpa ir nešalta. Tarpe žmonių vargo ir skurdo tenai nematyti .Visi paskendę turtuose: guli doleriuose, kurių kalnai ten pripilti, reikia tik pasisemti.[1])

Tas mitas, bent tokioj primityvioj formoj, jau šiandien daugiausia išnykęs. Bet *yra* išlikęs Amerikos ekonominės gerovės supratimas.

Prieš tai tad tenka kompartijai kovoti. 1963 m. rugsėjo 19 d. *Tiesoje* atviras laiškas iš „pažangaus" Amerikos lietuvio. Protestuojama prieš lietuvių išnaudojimą jų giminių JAV beprašant siuntinių. Dažnai Lietuvoje žmonės gyvena geriau, negu giminės Amerikoje. Žmogus Amerikoje, jeigu turi automobilį, skalbiamą mašiną ar šaldytuvą, tai dar ne turčius. Girdi, Amerikoj darbo žmogui reikia turėti automobilį — bet tai reiškia didelę išlaidą. „Be to, amerikinis gyvenimo būdas iš darbo žmogaus reikalauja labai daug. Būtinai reikalinga turėti šaldytuvą, nes kitaip visokiausiuose chemikaluose sumirkyti maisto produktai, atnešti iš krautuvės, kitą dieną bus jau sugedę. Būtinai reikia turėti drabužių skalbimo mašiną, nes jau daugelyje vietų sveikatos departamento inspektoriai nebeleidžia rūsiuose skalbti drabužius. Žmogus Amerikoje, jeigu turi automobilį, skalbiamą mašiną ar šaldytuvą, tai dar ne turčius". Išvada, atrodo, turėtų būti, kad čia niekas iš tikro nenori tų daiktų turėti; tik aplinkybių verčiami juos įsigyja.

Bet svarbesnė ir pavojingesnė už ekonominės gerovės idėją yra supratimas apie Amerikos politinę santvarką. Atrodo, kad palanki amerikietiškos demokratijos ir amerikietiško gyvenimo būdo samprata plačiai paplitusi. Tenka kompartijai ir prieš šį reiškinį kovoti.

Šalia polemikos, reikia ir pateikti žinių apie Ameriką, patenkinant bendrą susidomėjimą šiuo kraštu. Daug kas Lietuvoje turi čia giminių bei pažįstamų; jų noras daugiau sužinoti apie šią žemę, be abejo, stiprus. Įsitikinusiems komunistams JAV, kaip pagrindinė komunizmo varžovė įdomi jau vien dėl tos priežasties. Vienas TSR publicistas rašo: „Amerika iškyla kaip kapitalizmo veidrodis, kuriame visi jo bruo-

1) Žemaitė, *Raštai* (Vilnius: Valst. Grožinės Literatūros Leidykla, 1957) IV, psl. 216.

žai pasibaisėtinai paaštrinti, ydos — pasiekusios kraštutinumus".[2])

Šalia vietinės spaudos, Lietuvos gyventojui yra ir kitų priemonių gauti žinių apie Ameriką. Yra užsienio radio programos, kurios dabar netrukdomos. Užsienio spauda apskritai jam neprieinama. Galima, tiesa, gauti užsienio komunistinės spaudos egzempliorių. Bet Amerikos Komunistų Partijos laikraštis *The Worker* itin žemo lygio leidinys. Patrauklesnis angliškasis *The Daily Worker*, bet čia mažiau žinių apie Ameriką. Paminimi vietinėje spaudoje, pvz. *Komjaunimo Tiesos* užsienio spaudos apžvalgose, Amerikos laikraščiai ir žurnalai kaip *The New York Times*, *Time* ar *The Saturday Evening Post*, bet jie mažai kam prieinami. Galima gauti, sako, daugiau kaimuose negu Vilniuje, lietuvių kalba leidžiamus prokomunistinius laikraščius *Vilnį* iš Čikagos ir *Laisvę* iš Brooklyno; bet ir jie palyginant žemo lygio leidiniai.[3]) Pagal sutartį turėtų būti prieinamas USIA rusų kalba leidžiamas žurnalas *Amerika*, bet jis ten laikomas gryna propaganda (kas gal ir tiesa) ir jo platinimas labai suvaržytas.

Labai galimas daiktas, kad asmeniniai laiškai ir susitikimai turi svarbią informacinę reikšmę, bet tam nagrinėti nėra duomenų.

Atrodo, kad svarbiausias Lietuvoje prieinamas informacijos šaltinis apie Ameriką yra vietinė spauda. Nors daug žinių, ypač mokslinio pobūdžio, randama rusų kalba leidžiamuose leidiniuose, aš apsiribosiu tik Lietuvos lietuviška spauda.

Žinios gaunamos Lietuvoje per Tarybų Sąjungos TASS ir APN agentūras, tai jų tonas nesiskiria nuo to, kas rašoma Rusijoje. Dažnai net ištisi straipsniai yra tik vertimai iš kokio nors rusiško laikraščio.[4])

Pirmoje vietoje mėginama įrodyti militarizmo įsigalėjimą JAV. Pastaruoju metu daug rašoma apie JAV „kriminalinę agresiją" prieš Vietnamo „herojišką liaudį", „kovojančią už savo nepriklausomybę". Laikraščiai perduoda žinias griežtai smerkiančiu tonu. Žurnaluose randama daugiau nuotraukų. *Švyturyje*, 1965 m. kovo mėn., pradėjus bombarduoti Šiaurės

---

2) Šiupšinskas, „Amerika namie," *Švyturys*, 1965 (Nr. 9, gegužė), psl. 6.

3) Buvo teigimų, kad ir *Vienybė* ten laisvai prieinama, bet tai, atrodo, ne tiesa.

4) Pvz. I. Zenuškina, „Kaip gyvena amerikiečiai?", *Komjaunimo tiesa*, 1967 m. sausio 28-29.

Vietnamą, daug fotografijų su užrašu „Piratai virš Dong Hojaus". Rugpiūčio mėn. tas pats žurnalas įdėjo tarybinio žurnalisto J. Kobelevo Šiaurės Vietnamo padėties aprašymą. 1966 m. vasario mėn. ironiškai įdėtos kardinolo Spellmano ir Miss America vizitų Vietname nuotraukos. Net *Jaunimo Gretų* žurnalas, mažai liečiąs užsienio politiką, 1966 m. rugsėjo mėn. įdėjo Defense Department išleistą sprogimo virš Hanojaus nuotrauką. Praeitų metų rugpiūčio mėn. *Švytury* serializuota istorija Donaldo Dawsono, kuris ieškojo savo brolio, patekusio į nelaisvę Vietname; čia mėginama parodyti, kaip eilinis jankis patiria liaudies neapykantą. Neretai minimas pasipriešinimas karui JAV. 1966 m. rugsėjo 20 d. *Tiesoje*, pavyzdžiui, nemažas straipsnis apie Richardo Goodwino, buvusio Kennedy patarėjo, kalbą ADA suvažiavime; duota žinia apie vieną iš senatoriaus Wayne Morse antikarinių kalbų.

Bet ne vien Vietnamas naudojamas įrodyti Amerikos militarizmo stiprėjimą. 1964 m. vasario mėn. *Švytury* ilgas straipsnis apie naikintuvą Claude Ricketts su jo mišriatautine įgula, darant išvadą, kad tai rodo norą duoti Vakarų Vokietijai atominę bombą. Tame pačiame žurnale plačiai rašoma apie atominės bombos nukritimą prie Ispanijos. Vienam rugpiūčio numeryje ilgas straipsnis apie Pentagoną ir jo didėjančią įtaką Amerikos gyvenime.[5]) Už mėnesio, straipsnis apie Werner von Braun ir amerikiečių imperialistų norą įgyvendinti senas Brauno Fuehrerio idėjas patobulintu būdu.

1966 m. balandžio mėn. *Švytury* straipsnis apie USS Thrasher tragediją. Ir čia išvada, kad bloga Amerikos politika iš dalies kalta — avantiūrizmo su atomine jėga varomu povandeniniu laivu neturėtų būti. O pats Thrasheris nuskendo, nes nebuvo tinkamai paruoštas; kažkam rūpėjo padaryti greitą pelną.

Šalia militarizmo augimo, pabrėžiami taip pat Amerikos mitui griauti vidaus betvarkės, neteisybės ir neramumų motyvai.

Daug rašoma apie pilietinių teisių kovą JAV. 1963 m. *Tiesoj* buvo eilė straipsnių, parašytų A. B. Saliečio (tai „pažangaus" Amerikos lietuvio Antano Bimbos slapyvardis). Straipsnyje „Kaip dar ilgai, o viešpatie, kaip dar ilgai", kaltinama, kad Kenedžiui nerūpi 20 mil. žmonių būklė, nes jis griežtu tempu nevaro pilietinių teisių įstatymo pravedimo.[6]) Rugpiūčio 15 d. randama Saliečio knygutės *Po Amerikos dangum*

5) *Švyturys*, 1965 (Nr. 16, rugpiūtis).
6) *Tiesa*, 1963 m. vasario 23 d.

recenzija, kur tarp kitko plačiai rašoma apie James Meredith įstojimą į University of Mississippi. Rudenį Bimba savo paties vardu perduoda įspūdžius iš žygio į Vašingtoną[7]) — ten jis paaiškina tarybiniams piliečiams dainų „We Shall Overcome" ir „Blowing in the Wind" reikšmę — jos abidvi revoliucinės dainos. Tarybinis korespondentas D. Gruzdietis taipogi įvertino šią manifestaciją. Atrodo, kad Radio Liberty pranešė savo laidoj, jog „komunistinėse šalyse negrai negalėtų organizuoti laisvės žygių". Kodėl negalėtų, nusistatė paaiškinti *Tiesos* komentatorius: „Socializmo šalyse rasistiniai prietarai jau seniai išrauti iš pat pašaknų, todėl juokinga būtų prašyti rasinės laisvės ir lygybės" — ir toliau tęsia: „visai kitoniška amerikietiškoji demokratija; kas, kad ten nėra laisvės, bet užtat visi turi teisę jos reikalauti".[8])

Watts įvykiai aprašomi, lyg tai būtų revoliucijos pradžia. Pats aprašymas *Švyturį* — grynas vertimas iš *Time* žurnalo, bet įvadas originalus. „Kulkomis ir guminėmis lazdomis JAV reakcija numalšino negrų sukilimą Los Anžele ir kituose šalies miestuose. Dešimtys policijos nukauta, masiniai suėmimai. Tai užrūstino viso pasaulio dorus žmones. Amerikos imperializmo nusikaltimų metraštyje įrašytas dar vienas kruvinas puslapis — ‚Vietnamas namie' ".[9]) Pilietinių teisių problema ir vėliau minima, bet gal kiek silpnesniu tempu. Pvz. 1966 m. rugsėjo 30 d. *Tiesoje* žinutė apie teisingumo parodiją; JAV išteisinti žudikai ku-kluks-klanininkai, nes nėra federalinio žmogžudystės įstatymo.

Toks dėmesio nukreipimas į militarizmą ir vidaus neramumus gal ir žadina tą neproporcingą domėjimąsi ekstremistais, kuris bendrai matyti Lietuvos ir Tarybų Sąjungos spaudoje. Iš vienos pusės, Komunistų partijos ir kitų neva pažangių grupių veikla vaizduojama platesne, didesne, ir daugiau simpatijos sukeliančia, negu ji iš tikro yra. Tas pats atsitinka ir su priešingo kraštutinumo grupėmis. Stebėtina, kiek daug randama žinių apie Amerikos Nacių partiją. Susidaro įspūdis, kad Tarybų Sąjunga vienintelė vieta, kur Rockwell rimtai traktuojamas, kaip tikrai pavojingo judėjimo vadas.

Jau 1963 m. gegužio 14 d. *Tiesoje* įdėta Charles Allen parašytos knygutės *Nazi War Criminals Among Us* santrauka. Tarp šių karo nusikaltimais kaltinamųjų randami ir aštuoni lie-

---

7) *Tiesa*, 1963 m. rugsėjo 10 d.
8) *Tiesa*, 1963 m. rugsėjo 30 d.
9) *Švyturys*, 1965 (Nr. 8, rugsėjis).

tuviai — jų tarpe vysk. Brizgys; gal dėl to ir buvo ta knyga įdomi Lietuvos kompartijai.

1964 m. kovo 14 d. *Tiesoje* atspausdintas pirmas Nacių partijos žurnalo *The Rockwell Report* puslapis. Jame vaizduojama prez. Johnsono galva šautuvo taikinio centre. Pagrindinis žurnalo straipsnis — Rockwellio pranašystė, kad Johnsonas būsiąs nužudytas. *Tiesoje* skundžiamasi, kad Amerikoje nėra užtektinai valdžios varžymo šio tipo organizacijoms. Išvada: „Kai girdi ir matai tokius ar panašius dalykus, negali nesugretinti jų su Amerikos spaudos ir radijo pastangomis išgarbinti amerikietiškąją demokratiją ir laisvę, vadinamąjį amerikietišką gyvenimo būdą. Juk ta amerikinė demokratija ir laisvė — tai laisvė kruviniems žudikams, pabėgusiems nuo liaudies neapykantos, demokratija rasistams ir fašistams nebaudžiamai taikantiems į prezidentus".

1966 m. rugsėjo 4 d., *Tiesoje* nuotrauka nacių demonstracijos New Yorke. Pastaba, kad, žinoma, policija netrukdo, nes čia ne demonstracija prieš rasinį diskriminavimą, ne antikarinis mitingas. Kiek vėliau vėl: „Neseniai spauda pranešė, kad, savo fiūrerio Rokvelio vadovaujami, fašistai surengė rasinius mitingus prieš protestuojančius Čikagos negrus, o po to pradėjo ruošti pogromus miesto žydų bendruomenės kvartaluose. Į Čikagą plaukė fašistai ir jiems skirti ginklai iš kitų šalies rajonų. Daugelis jų apsirengę nacistine uniforma. Visai Amerikos fašistų veiklai vadovaujama iš Čikagoje esančios vyriausios nacistų būstinės. Rokvelio gaujose yra nemaža iš Europos pabėgusių hitlerininkų tarnų, jų tarpe ir lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų. Galima įsivaizduoti ‚veiklos' pobūdį, žinant ‚veikėjų' sudėtį".[10])

Savo laiku buvo Tarybų Sąjungoje stipriai tvirtinama (ir dabar dar nepaneigta), kad Kennedy nužudę dešinieji ekstremistai. Atrodo, kad Kennedy ir Tarybų Sąjungoje buvo gan populiarus ir kad jo žuvimas buvo ir ten sukrečianti žinia. *Tiesoje*, šeštadienį po nužudymo, tik trumpas pranešimas pirmam puslapy, bet sekmadienį beveik visas pirmas puslapis pripildytas žiniomis apie įvykį. „Tarybinė liaudis, kartu su amerikiečių tauta, didžiai liūdi tragiškai mirus prezidentui Kenedžiui",[11]) skelbė antraštė. Labai panašiai atsiliepė ir *Izvestija*.[12]) *Tiesoje* buvo ir straipsnis iš APN agentūros „Pasiutėliai iš Dalaso" tema: dešinieji ekstremistai ir ypatingai gen. Wal-

10) *Tiesa*, 1966 m. rugsėjo 28 d.
11) *Tiesa*, 1963 m. lapkričio 24 d.
12) *Izvestija*, 1963 m. lapkričio 24 d.

ker.[13]) Antradienį po nužudymo — Osvaldo žuvimo foto, aprašymo tonas — kad „niekšišką nusikaltimą Dalase tam tikri sluoksniai mėgina pavartoti antitarybinei ir antikomunistinei isterijai".[14]) Trečiadienį — klausimas, kam reikalingas Osvaldo nužudymas? Atsakymas — tiems, kurie norėjo nušalinti Kennedy už „negrų mylėjimą" ir „pataikavimą komunistams" ir užversti kaltę Osvaldui.[15]) Ketvirtadienį — vertimas iš *Izvestijos* I. Karpetso straipsnio, kur aiškinama, kad „reakcinės jėgos aiškiai painioja pėdsakus, o policija ne tik netrukdo joms, bet netgi padeda". Karpetso nuomone, byla blogai tiriama.[16]) Vis dėlto įsitikinimas, kad kas nors slypi už Osvaldo nugaros, išliko.[17]) Bet neradau niekur paminėto fakto, kad Osvaldas kurį laiką pagyveno Tarybų Sąjungoje.

Tam tikra Kennedy kulto forma yra pasiekusi ir Lietuvą. Ten esama tokio pat susidomėjimo ir spėliojimo apie jo tikruosius žudikus, koks yra aplamai Europoje ir dabar vėliausiu laiku ir čia.[18]) Laikas nuo laiko pasirodo spekuliaciniai straipsniai apie įtarimus. 1965 m. gruodžio (24) *Švyturyje* ilgesnis straipsnis „Keturi šūviai,"[19]) kur atpasakotos žuvimo istorijos JAV prezidentų: Linkolno, Hartfieldo (sic), McKinley ir Kennedy.

Nors yra nemaža straipsnių neutraliomis Amerikos gyvenimo temomis, pvz. *Švyturyje* apie Everglades aligatorių gaudytoją Tom Allen[20]) ar amerikietišką filmą „Tai beprasmiškas... pasaulis"[21]), dažnai net ir neutralių temų straipsniai nesusilaiko neišminėję Amerikos trūkumų. Pavyzdžiui, „pažangusis" amerikietis A. Petrika savo „travelogue" pobūdžio aprašyme *Mokslo ir gyvenimo* žurnale apie seniausią JAV miestą St. Augustine nesusivaldo gale neparašęs, kad „opios JAV

---

13) *Tiesa*, 1963 m. lapkričio 24 d.
14) *Tiesa*, 1963 m. lapkričio 26 d.
15) *Tiesa*, 1963 m. lapkričio 27 d.
16) *Tiesa*, 1963 m. lapkričio 28 d.
17) Pvz. A. Iuriš, *Kuda vedut sledy* (Moskva, 1965).
18) Pradedant 1966 m. sausio 28 d. *Literatūra ir menas* perspausdina W. Manchester „Prezidento mirtis" iš *Literaturnaja gazeta*, kuris žurnalas tą veikalą paėmė iš *Stern*.
19) V. Vladimirovas, „Keturi šūviai", *Švyturys*, 1965 (Nr. 24, gruodis).
20) *Švyturys*, 1965 (Nr. 4, vasaris).
21) *Švyturys*, 1966 (Nr. 7, balandis).

gyvenimo problemos neaplenkia netgi šio seniausio miesto".[22])

Kaip geri marksistai, Lietuvos publicistai pabrėžia klasių kovą Amerikoje. Tą jau matėme aprašant pilietinių teisių judėjimą ir Watts incidentą. Tokie priminimai buvo ypač dažni 1963 m. *Tiesoje* ilgas Philip Bonoski straipsnis, vertimas iš *Mainstream* žurnalo, pavadintas „Kaip aš rašiau laiškus poniai Ruzveltienei",[23]) New Deal laikotarpio tema. Pripažįstama, kad Rooseveltas išgelbėjo Ameriką kapitalizmui, bet teigiama, kad darbininko stovis nuo jo laikų visai nepagerėjo. Gegužės 1 d. *Tiesoje* Hamiltono darbininkų streiko nuotrauka su paaiškinimu, kad klasių kova Amerikoje stiprėja. Gegužės 23 d. *Tiesoje* A. Mockaičio iš JAV laiškas. Minima bedarbė, vargo beldimas į darbininkų duris, streikai su išvada: „Taigi, nors amerikietiškoji propaganda rašo apie aukso dienas JAV-bėse, nepasitenkinimas milijonierių valdžia ir streikai nuolat auga. Nereikia net abejoti, kad ši klasių kova augs ir stiprės". A. B. Saliečio knygutė *Po Amerikos dangum* rašo apie daug nepagydomų ligų, kaip rasinę neteisybę, kurios kapitalizmas negali pašalinti: „šiandieninėje Amerikoje sunkiai serga kapitalistinis žemės ūkis ir pramonė, kad esant nepaprastai geram milijonierių derliui, didėja skurde gyvenančių armija, nuolat auga kriminalinių nusikaltimų skaičius". Dejuojama, kad JAV Kongrese nėra nė vieno darbininko ar valstiečio atstovo. Vis dar oficialiai tikimasi revoliucijos pradžios Amerikoje; padėtis tokia, kad ji gali kiekvieną dieną įsiliepsnoti.

Keli lietuviai, pakeliavę po JAV ir sugrįžę į Lietuvą, perdavė savo kelionių įspūdžius spaudai. Jų rašiniai gal sudaro pagrindinę dalį tarybinės Lietuvos spaudos informacijų apie Amerikos kasdieninį gyvenimą — jos papročius bei būtį.

Krepšininkas Stepas Butautas *Tiesoje* pristato savo įspūdžius.[24]) Pirmoje kelionėje jį New Yorko miestas „apstulbino, tiesiog pritrenkė triukšmingais ir efektingais išoriniais įspūdžiais". Bet jau antroje kelionėje jis, gal geriau pažindamas partijos liniją, pastebėjo radikalų kontrastą tarp Bowery ir netoliese esančių turtuolių rajonų, suprato, kaip amerikinė propagandos mašina begėdiškiausiai melavo apie jo šalį, ir lyg tam patvirtinti papasakojo, kaip kolegė New Yorke buvo apvogta.

---

22) A. Petrika, „Seniausias JAV miestas St. Augustine," *Mokslas ir gyvenimas*, 1965 (Nr. 8, rugpiūtis).

23) *Tiesa*, 1963 m. kovo 23, 24, 26 d.

24) *Tiesa*, 1963 m. sausio 18 d.

Krepšininkas Modestas Pauliauskas taip pat keliavo po Ameriką. Jis savo kelionės įspūdžius, liečiančius vakarus, San Francisco ir Las Vegas, atpasakojo *Švyturyje*.[25]) Pranešimas daugiau panašus į travelogą ir apskritai nelabai įdomus.

Svarbiausi kelionių įspūdžių rašytojai tai Albertas Laurinčiukas ir Jurgis Baltušis. Laurinčiukas, kaip žurnalo *Selskaia Žyzn* korespondentas, keletą metų gyveno New Yorke. Dažnai siųsdavo straipsnius *Tiesai*. Sugrįžęs parašė *Pergalėje*, „Biznis skverbiasi į kosmosą"[26]) ir knygą apie Ameriką, pavadinta *Trečiąja dolerio puse*, kuri, deja, man nebuvo prieinama ruošiant šią apžvalgą. Tačiau suradau J. Šiupšinsko šio veikalo recenziją, pavadintą „Amerika namie."[27])

Laurinčiuko nuomonė apie Ameriką jai nepalanki.[28]) Ne tik negatyvus jo aprašymo stilius parodo, jog autorius kadaise buvo *Komjaunimo tiesos* redaktorium. Partijos linija visur ryški. Be to, atrodo, kad jam buvo asmeninių problemų šiame krašte. Skundžiasi, kad negalėjo gauti buto po to, kai nuomuotojai sužinodavo, kad jis tarybinis pilietis. Nors giria telefono susisiekimą, jam tekę, kaip tarybiniam piliečiui, mokėti 300 dolerių užstatą.[29]) FBI kartą sustabdė jo kelionę po pietines valstybes ir jam tik teko pamatyti New Orleaną, nors jis buvo iš anksto, kaip reikalaujama iš tarybinių piliečių, pristatęs maršruto planą.[30])

Bet, gal už vis aršiausia, kaimynai jo nemėgo: „Persikėlus mums į naują butą, patį pirmąjį rytą vos atidariau duris, mat, koridoriuje buvo supilta didžiulė šiukšlių krūva; taip piktai amerikiečiai atvėrė mums — tarybų šalies piliečiams — savo širdis. Keli kaimynai demonstratyviai nesisveikino, o lifte nusigręždavo į šalį".[31]) Tokia padėtis, be abejo, nepadėjo jam pamėgti šį kraštą.

Jo straipsniai tai beveik Amerikos ydų katalogas, suformuluotas pagal partijos liniją. New Yorke penkių metų mergaitė negali nuoga maudytis pliaže, tuo tarpu, kai niekas ne-

25) *Švyturys*, 1966 (Nr. 6, kovas).
26) A. Laurinčiukas, „Biznis skverbiasi į kosmosą", *Pergalė*, 1964 (Nr. 7, liepa), psl. 116-128.
27) Šiupšinskas, *op. cit.*
28) *The New York Times Magazine* 1966 m. gruodžio 25 d. talpino ištraukas iš šios knygos rusų kalbos laidos. Knyga, atrodo, yra aplamai ne tiek negatyvi, kiek straipsniai.
29) Laurinčiukas, *op. cit.*, psl. 119.
30) *Tiesa*, 1963 m. kovo 17 d.
31) Laurinčiukas, *op. cit.*, psl. 122.

draudžia tų, kurie pardavinėja šlykščius pornografinius leidinius, ar tų, kurie traukia praeivius į naktinius klubus, kur orgijų purvo yra daugiau negu šiukšlių Brodvėjuje.[32]) New Orleans Bourbon St. yra vieta, kur „perkama ir parduodama jaunystė ir garbė, kraujas ir sveikata, dangus ir pragaras. Tie, kurių rankose šis šimtąjį grūdą duodąs biznis, negyvena tame kvartale. Jie už dolerius samdo ir tamsias sales, ir lieknas šokėjas, ir stiprius vyrus, kurie, stovėdami prie durų, tiesiog už alkūnių traukia kiekvieną praeivį į vidų".[33]) Atrodo, kad Laurinčiukas buvo įtrauktas į nemažą skaičių „girlie bars", kol pagaliau suformulavo išvadą, kad šokančios ant bufeto merginos nuogose šlaunyse atsispindi apnuogintas kapitalizmo tikrovės veidas.[34]) Amerika tai kontrastų šalis, kur už prievartavimą sodinama į elektros kėdę, kur pacifistai nuteisti kalėti, o tie, kurie ragina bombų metimą, neliečiami, kur Vyriausias Teismas uždėjo Komunistų Partijai $120,000 pabaudą už tai, kad ji kovojanti už taiką ir už amerikiečių darbo žmonių reikalus ir atstovaujanti humaniškiausias XX amžiaus idėjas.[35])

AT & T ir kitos bendrovės sąmoningai, sofistikuotai apgaudinėja žmones,[36]) žemės bankai apgaudinėja JAV ūkininkus, kurių skaičius mažėja sistemoje, kur tik turtingi ir plėšrūs farmeriai pasiekia pasisekimą.[37]) Vaistai netinkamai gaminami. Visas skandalas dėl Sherry Finkbine aborto Švedijoje buvo sukurtas tų, kurie norėjo nuslėpti šį faktą.[38])

Filmų pasaulyje rodomos tokios šiukšlės kaip Hitchkock *The Birds*, kurios gali net privesti iki beprotystės. Jam stebint vieną tos filmos seansą, moteriškė išėjo iš proto ir pradėjo dainuoti JAV himną. Tarybinės filmos rodomos antraeiliuose teatruose (nepasako kodėl) ir bilietai į jas sunku gauti. Superfilmai neteisingai dalykus pristato: Lawrence of Arabia pavaizduotas ne kaip kolonializmo draugas ir šalininkas, koks jis iš tikrųjų buvo, bet kaip atvykęs užstoti arabų interesų. *The Longest Day* nesako nė vieno žodžio apie rusų frontą, bando pateisinti tuos vokiečių generolus, kurie dabar NATO organizacijoje užima aukštas vietas, ir apskritai neteisingai

32) *Tiesa*, 1964 m. vasario 29 d .
33) *Tiesa*, 1963 m. kovo 17 d.
34) *Ibidem*.
35) *Tiesa*, 1963 m. balandžio 13 d.
36) Laurinčiukas, *op. cit.*, psl. 119 ff.
37) *Tiesa*, 1964 m. kovo 29 d.
38) *Tiesa*, 1964 m. spalio 28 d.

teigia, kad D-Day pasisekimas priklausė nuo Hitlerio paimtos miego piliulės. Išvada — filmuose aiškiai mėginama perduoti buržuazinę ideologiją, norint atlaikyti milžinišką socializmo potvynį.[39])

Patys amerikiečiai buržuazinės sistemos gadinami kaip žmonės. Į Ameriką suplaukę valingi, sveiki išeiviai, ligotiems ten nebuvo ko veikti — dabar 18 milijonų psichiniai nesveikų žmonių.[40]) Net reikalinga pastatyti sietinę tvorelę Empire State pastato bokšte, kad savižudininkai būtų sustabdyti.[41])

Laurinčiukas teigia, kad sunku aprašyti amerikiečių jaunimo šokius. Galima Amerikos spaudoje sutikti pasisakymų, kad tai jaunosios kartos noras nusikratyti paskutiniais civilizacijos likučiais ir atsiduoti jausmų valiai. Ar tik tie jausmai, klausia jis, nėra sukurti buržuazinės aplinkos?[42]) Buržuazinė aplinka sukelia pasisakymus vaikuose, kaip New Yorko Public School 101 šeštos klasės moksleivyje, kuris nori būti kareiviu, kad paaugęs stotų į kariuomenę šaudyti žmonių, ar septintos klasės moksleivis, kuris nori, kad visa žemė būtų sunaikinta ir visiems ateitų galas.[43]) Nežmoniškumas atsispindi amerikiečių nenore klausytis kokio nors gatvės pamokslininko. „Kapitalizmas, ugdydamas žmonėse paklaikusį pinigų troškimą, paverčia juos žvėrimis, todėl pamokslininko žodžiai apie žmonių meilę ir brolystę skamba kaip kranklio kruksėjimas".[44])

„...Vidutinį amerikietį Amerikoje gamina maždaug taip," teigia Laurinčiukas, „iš fanieros išpjauna žmogaus figūrą, ant kaktos jam užlipdo dolerį. Žemiau krūtinės užrašo skaičių, kiek jis per metus uždirba, kiek praleidžia arklių lenktynėse, kiek užmoka valstijos ir federalinių mokesčių. Kaklo srityje stovi duomenys, kiek amerikietis išgeria apelsinų sulčių, Kalifornijos vyno ir Kanados viskio. Likęs plotas užpildomas skaičiais apie teatrų, kinų lankymą, knygų pirkimą ir kitką. Į dantis tokiai figūrai dar nepamirštama įbrukti duomenų apie sukramtytos gumos kiekį ir surūkytų cigarečių skaičių.[45])

Išlaikyti sistemai „JAV valdančių klasė turi savo rankose

---

39) *Tiesa*, 1963 m. rugpiūčio 3 d.
40) Cituota Šiupšinsko, *op. cit.*
41) *Tiesa*, 1964 m. vasario 29 d.
42) *Tiesa*, 1963 m. sausio 30 d.
43) *Ibidem.*
44) *Tiesa*, 1964 m. lapkričio 28 d.
45) *Tiesa*, 1964 m. vasario 29 d.

gerai paruoštą policiją, aprūpintą ne tik medinėmis lazdomis, bet ir helikopteriais, FBI, ir turi moderniai įrengtus kalėjimus, skirtus ne viešajai taikai išlaikyti, bet visuomenės progreso žingsniams stabdyti; pažangioms idėjoms smogti". Gana dažnas atsitikimas, kad nekalti žmonės sodinami į elektros kėdę.[46])

Bet yra jaunuolių, kurie jaučia kapitalizmo žalojančią esmę ir gyvenimo beprasmiškumą; tai jie įsijungia į demonstracijas ir kovoja už šviesesnį rytojų.[47]) Aišku, kad kapitalizmo pasaulis sprogs — visiems doriems žmonėms reikia susirūpinti, kad sprogdamas jis nepadarytų pasauliui žalos. Draugas Laurinčiukas ir sugrįžo namo su revoliucijos įsiliepsnojimo Amerikoje viltimi.

Ministerio Šumausko pavaduotojas, rašytojas Jurgis Baltušis praleido tik porą savaičių JAV bevažinėdamas su tarybinių kino darbuotojų grupe. Jo įspūdžiai buvo serializuojami *Literatūroj ir mene*.[48]) Nors pats prisipažįsta, kad išbuvęs dvi savaites negalėjo tikrai susipažinti su Amerika, jo straipsniai sudaro objektyviausią šio krašto aprašymą, kurį tik esu Lietuvos bei Tarybų Sąjungos spaudoje matęs. Man teko girdėti iš asmens, neseniai buvusio Lietuvoje, kad tuo laiku *Literatūra ir menas* būdavo visiškai išparduotį vos pusvalandžiui praėjus nuo jų pasirodymo Vilniaus kioskuose, kad autorius labai maloniai buvo pasisakęs apie Ameriką Rašytojų Sąjungos susirinkime ir žymiai stipresniu tonu, negu straipsniuose, ir kad jo knyga apie šį kraštą ten nebuvo išspausdinta dėl minėto palankumo.[49])

Baltušis yra geras rašytojas ir savo įspūdžius labai smulkiai išdėsto — daug šių smulkmenų savaime ką nors pasako apie Amerikos padėtį. Pavyzdžiui, New Yorko aerodrome laiptai sujungė sprausminį lėktuvą su centriniu pastatu,[50]) New Yorko septyni televizijos kanalai veikia per parą.[51]) niekur nesimato blogai susišukavusių moterų — kartą ilgą laiką negalėjo gauti taksio New Yorke, nes lynojo, ir moterys saugojo šukuosenas,

---

46) *Tiesa*, 1964 m. balandžio 13 d.

47) *Tiesa*, 1963 m. sausio 30 d.

48) Jurgis Baltušis, „Tėvų ir brolių takais," *Literatūra ir menas*, 1964 m. gruodžio 4 d. — 1965 m. kovo 20 d.

49) Po to buvo pranešta, kad Baltušio knyga ruošiama spaudai.

50) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 4 d.

51) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 12 d.

samdydamos taksius[52].) Stebėjosi elektros netaupymu — pats pirmas Amerikos vaizdas, tai mirgančios šviesos, matomos aukštose distancijose — tikrų ribų tarp miestų, ypač rytiniam pakraštyje, nebuvimo dėka.[53]) Stebėjosi oro transporto plačiu išsiplėtimu ir naudojimu, taip pat automobilių gausumu. „Visą kelią nuo aerodromo iki centro (New Yorko), siekiantį apie penkiasdešimt mylių (čia perdėjimas, nes tikrumoj 18 mylių), mums taip ir nepavyko pamatyti gatvėje nei vienos vietelės, kur galėtum pastatyti automašiną. Visi pašaligatviai nugulti automašinomis nosis prie nosies".[54]) Stebėtinas ir judėjimas. „Kaip čia orientuotis šitokioje ugnimis plieskiančioj, įsiaudrinusioj plieno, nikelio ir stiklo srovėj? O vairuotojai šypsosi, kramto gumą, tyliai švilpauja, ir mašinos paklusnios jų rankoms, kaip gerai išauklėti vaikai — netriukšmauja, nežirgždina stabdžiai, nepuola panikon traktų perjungimo sankryžose (gal nežinojo apie automatic transmission). Ir viskas vyksta tyliai, ritmingai, šimtą kartų patikrintai, išbandytai. Iš karto matai, kad Amerika nemėgsta triukšmo. Amerika apskritai nemėgsta nieko nereikalingo, kliudančio darbui ir judėjimui. Amerikiečiai — veiklos, o ne šnekalų žmonės".[55])

Baltušiui patiko „Westerns" televizijoj, nors viso pasaulio pedagogai prieš juos kovoja. Kur kitur, klausia, gali pamatyti tiek veiksmo, tiek įtempto judesio?[56])

Žmonės Amerikoje geraĩ gyvena, ypač tie, kuriuos ilgą laiką nepalietė bedarbė. Kostiumai geri, bet niekas, išskyrus milijonierius, siuvėjų nesamdo. Paminėjo, kad nyloniniai marškiniai, kurie Lietuvoje labai brangūs ir madingi, čia laikomi grubaus skonio.[57])

Amerika — tai sveikų žmonių, skubančių žmonių šalis. Kad laikas brangus, kad laikas Amerikoj pinigas, dažnai paminima. Čia net atsirado laiko taupymo kultas; sakoma 19 - 64, o ne one thousand, nine hundred, sixty-four. Vardai taip pat trumpinami.[58]) Amerikiečiai, kaip žmonės, Baltušį domina. Prisipažįsta, kad atsivežė neteisingą sąvoką apie amerikiečių išdidumą; tad stebėjosi jų kuklumu. Jam nors keisti, bet gal ir

52) *Ibidem.*
53) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 4 d.
54) *Ibidem.*
55) *Ibidem.*
56) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 12 d.
57) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 26 d.
58) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 19 d.

logiški, kai kurie amerikietiški papročiai. Niekas antrą kartą svečiuose nesiūlys. „Paprasta. Aišku. Praktiška iki nuostabumo, nors ir sunkiai suvirškinama mūsiškių suvokimu".[59]) Apskritai, amerikiečiai: „paprasti, demokratiški, darbštūs, tvarkingi, punktualūs, gerbiantieji savo duotą žodį — tokių jų dauguma".[60])

Kartais žmogus aiškiai nesupranta, koks reikalas. Teigia, kad, jeigu užsisakai restorane patuoklių už $1.50, tai ten sąskaitoj priskaičiuos $1.75, nes, girdi, yra 25 centų „minimum", kuris reiškia — už patarnavimą.[61]) Taip pat butai brangūs — $130-150 toli nuo miesto centro, o arčiau daug daugiau.[62]) Tai, žinoma ne būtina tiesa, nes kainos pareina ne tiek nuo miesto centro tolio, kiek nuo kvartalo lygio.

Jis lankė Čikagą, San Francisco, ir Los Angeles. Čikaga jam po New Yorko tylus užkampis. Čia ir klasiniai skirtumai ryškesni. Aprašo Drake viešbutį ir Gold Coast rajoną — neteisingai teigia, kad ten gyvena tik tie, kurių storas delmonas. Tuo tarpu getai blogesni, kas gal ir teisybė. Švarumas imponuoja, bet burmistras Deivis (sic) užvarė mokesčius visiems lygiai, nors ne visi kvartalai lygiai švarūs. Techniniu atžvilgiu Chicago Skyway jam įdomus. Taip pat susidomėjo merginų futbolo lošimu prie Čikagos universiteto: „Vaizdas tikrai grakštus. Tiek grakštus, jog kai kuriuos mūsų grupės vyrus buvo sunku nuo jo atplėšti: skuba fotografuoti, filmuoti, aiškiai nutarę populiarinti tokį žaidimą savo krašto merginų tarpe. Nutarimas berods teisingas".[63])

Vakarucse jis stebėjosi Oakland Bay Bridge vaizdu[64]) ir žavėjosi Los Angeles miestu — vienas iš gražiausių, kurių buvo matęs.[65]) Jis buvo laimingesniu už draugą Chruščiovą — teko aplankyti Disneyland, vietą, kuri, sprendžiant iš smulkaus aprašinėjimo, jam labai patiko.[66])

Vietose Baltušis įkiša ir nepalankių pasisakymų — pvz. teigia apie 5 mil. bedarbių skaičių.[67]) Mėgsta pabrėžti kontras-

59) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 26 d.
60) *Ibidem.*
61) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. sausio 23 d.
62) *Ibidem.*
63) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 12 d.
64) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. sausio 30 d.
65) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. vasario 13 d.
66) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. kovo 6 d.
67) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 4 d.

tus — tarp neapsakomo turto ir netoliese stovinčio neturtingo karo invalido, tarp neonu apšviesto kryžiaus bažnyčiose ir neono ženklų virš burlesque teatrų. Brodvejus — tai ryškiausias Amerikos veidrodis, tegu ir miniatiūroje, geriausiai atspindįs amerikietišką gyvenimo būdą, jo prieštaravimus, jo atmosferą.[68])

Tonas nukentėjo paskutiniuose dviejuose straipsniuose. Paskutiniame pamini, jog yra gavęs laiškų ryšium su Amerikos aprašymu.[69]) Keletas iš jų patenkinti, o kiti kaltina už per didelį gerųjų pusių išpūtimą, perdėtą gėrėjimąsi jų laimėjimais ir vos ne keliaklupsčiavimą prieš amerikiečius. Atsako, kad kulto laikai pasibaigė ir reikia kitaip žiūrėti. Ne vien tik tas, kas yra Tarybų Sąjungoje, gerbtina, o kas užsieny, peiktina; yra ir Amerikoje gerų pusių. Aišku, kad Ameriką valdo kapitalistai ir imperialistai, kurių politika slegia darbo žmones. Aišku, kad žodis demokratija Amerikai tikrai netinkamas, ypač kai komunistų partija slopinama, kada fašistai gali laisvai kalbėti.

„Tarybinį turistą Amerika pirmiausia atstumia pačia savo valstybės santvarka — antihumanistinė, antižmogiška, kapitalistinė santvarka. Staigiai perskridus lėktuvu iš mūsų šalies į Ameriką, ši santvarka daro įspūdį kažko beviltiškai atgyvenusio, tiesiog laukiniško. Protas nepajėgia suvokti, kaip ši šalis, pasiekusi tokį aukštą techninį išsivystymą, taip toli atsiliko valstybinio vystymosi prasme, ir visą savo gyvenimą grindžia vienu, tegu ir nerašytu įstatymu: ‚ėsk kitą arba kitas suės tave'.[70]) Bet Amerika ne vien imperialistų šalis. Amerika visų pirma — darbščių, talentingų, šviesaus proto ir pažangios galvosenos darbo žmonių šalis".[71]) Ir mes turim bendrą interesą su eiliniais amerikiečiais. Kiek tono pakitimas prie galo įvyko iš įsitikinimo ir kiek iš reikalo, negalima pasakyti.

Gal nepertoli nuo tiesos būtų teigti, kad pagrindinė tiesioginė užsienio įtaka Tarybų Sąjungai ir Lietuvai yra kultūrinė. Žemesniam lygy jau ilgą laiką vadinamoji „teen culture" yra buvęs vienas iš pagrindinių komunistų jaunimo programų skaldytojų. Ilgą laiką Lietuvoj kovota prieš tvistą — iškabos šokių salėse skelbė: „Tvistas griežtai draudžiamas". Vis dau-

---

68) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 19 d.
69) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. kovo 20 d.
70) *Ibidem.*
71) *Ibidem.*

giau jaunimo pradėjo eiti į privačius vakarus, kur tvistas nedraudžiamas. Pagaliau režimas kapituliavo. Tai atsispindi L. Šaltenio straipsnyje „Ar tvistas blogas šokis?" *Meno saviveiklos* žurnale[72]) autorius tvirtina, kad teigimas, jog tvistas nemeniškas šokis yra neteisingas, kad tvirtinimai, jog jis neestetiškas, teisingi tik dėl to, kad nemokame jo gerai šokti. Teigiama, jog jis gašlus, bet atrodo, kad yra ir gašlesnių dalykų. „Dažnai tenka pamatyti tokį vaizdą. Grojamas greitas šokis. Pora atsistoja vienas prieš kitą, atlieka tvisto judesius. Netoliese vos vilkdamas kojas, abiem rankom kiek beįmanydamas prispaudęs prie savęs merginą ir uždėjęs jai ant peties galvą, svirduliuoja „šokėjas". Prieina vakaro vadovas ir draugoviniukai ir iš salės išprašo... pirmąją porą — ‚pas mus šokti tvistą griežtai draudžiama'. Kas liečia antrąją porą, tai viskas normalu — jie šoka, kaip priimta, o, be to, lėtai (nesvarbu, kad orkestras groja greitą šokį)".[73]) Ir prasideda racionalizacija. Tvistas nesukelia gašlumo jausmo — judesiai primena „puikius temperamentingus Kubos liaudies šokius". Teisybė, kad tvistas atsirado Amerikoj, bet pirmą plokštelę įrašė paprasto negro darbininko sūnus Chubis Čekeris. Jį jau šoka Japonijos studentai, Australijos darbininkai, Paryžiaus moksleiviai, Anglijos, Vokietijos, Lenkijos ir Čekoslovakijos jaunimas. Be to, šokis gimsta savaime — jo autorius liaudis — negalima jo sukurti. Dėl to tvistas priimtinas socialistiniam jaunimui.[74]) Bet reakcijos jėgos Lietuvoj vis dar propaguoja prieš jį. *Jaunimo Gretos* teigia, kad reikia daugiau sportu užsiimti. Tvistas tai pseudopopuliarumo kelias — gerai šokti tvistą žymiai lengviau, negu gerai žaisti krepšinį.[75])

Yra taip pat susidomėjimo aukštesniąja Amerikos kultūrinio gyvenimo plotme. *Jaunimo Gretos* 1966 m. liepos mėn. atsakė skaitytojo laišką, kuriame teiraujamasi apie šiandieninį Van Cliburn gyvenimą.[76]) Dažnai *Pergalėje* pasirodo žinios apie Amerikos rašytojus. Kartais šie pranešimai, kurie

---

72) L. Šaltenis, „Ar tvistas blogas šokis," *Meno saviveikla*, 1964 (Nr. 11, lapkritis), psl. 21.

73) *Ibidem.*

74) *Ibidem.*

75) V. Mundrys, „Tvistas-tvistas, o sportas-sportu," *Jaunimo gretos*, 1966 (Nr. 6, birželis), psl. 35.

76) Ištrauka iš L. Benderio knygos *Valandos su įžymiais menininkais*, atspausdinta *Jaunimo Gretose*, 1966 (Nr. 7, liepa), psl. 17.

telpa Apžvalgos-Kronikos skyriuj, yra tik faktiniai, pavyzdžiui, kad Steinbeck laimėjo Nobelio premiją ir kad jo *The Winter of Our Discontent* plačiai Tarybų Sąjungoje skaitomas rusų kalba žurnale *Inostrannaia literatura.*[77]) Kartais tie faktai skelbiami su tam tikra tendencija, pavyzdžiui, kad W. Saroyan paliko Ameriką neturėdamas nei cento,[78]) kad T. Dreiserio laiškai buržuazinių recenzentų naudojami falsifikuoti jo politiniam veidui,[79]) ar kad Dubermano vaidinimas „Baltoji Amerika", vaizduojąs 300 m. negrų vergiją Amerikoj, yra statomas rizikuojant autoriaus ir vaidintojų gyvybėm.[80])

Vertimai iš anglų kalbos dažni, pradedant tokiais dalykais kaip Agatha Christie „Dešimt negriukų", pasirodžiusių *Švyturyj*,[81]) baigiant Walto Whitmano *Žolės lapų.*[82]) Kartais vertimai spausdinami *Pergalėj* be jokių pastabų, kaip Hemingway novelės „Automobilis, kuris nevažiuoja" ir „Reičel".[83]) Kartais prie vertimų būna pastabų ar paaiškinimų. Pavyzdžiui, pilnas Hemingway „Senio ir jūros" vertimas pristatomas „jaudinančia poema apie seno žvejo kovą už savo egzistenciją kapitalistinėje santvarkoje".[84]) W. Faulknerio „Percis Greimas" pristatomas su paaiškinimu, kad novelė „parodo fašizmo reiškinius JAV gyvenime".[85])

Aplamai norima sudaryti vaizdą, kad Amerikoj amerikiečių rimtesnė literatūra ir rimtas menas nėra aukštai vertinami — gal čia ir yra kiek tiesos. Baltušis teigia, kad publika daugiau vertino Radio City šokėjas, negu rimtesnius artistus. Beatlemania taipogi parodanti, kiek toli nuosmūkis nuėjęs.[86]) Baltušis taip pat pastebi, kad knygos brangios ir nėra laiko joms skaityti; daugumas amerikiečių nežino, kas jų garsiausi rašytojai. Gerai apsirengęs tipas, New Yorko subway keliautojas nebuvo girdėjęs apie Hemingway.[87])

Pergalėj išspausdinta Jackson Lord knygos *How Writers Earn a Living* santrauka, su pastaba: „Mokesčiai rašytojams

---

77) *Pergalė*, 1962 (Nr. 12, gruodis), psl. 178-79.
78) *Pergalė*, 1959 (Nr. 8, rugpiūtis), psl. 191.
79) *Pergalė*, 1959 (Nr. 9, rugsėjis), psl. 191.
80) *Pergalė*, 1964 (Nr. 10, spalis), psl. 191.
81) *Švyturys*, 1966 (Nr. 16, rugpiūtis).
82) Recenzija *Pergalėj*, 1959 (Nr. 12, gruodis), psl. 175-177.
83) *Pergalė*, 1963 (Nr. 4, balandis), psl. 105-114.
84) *Pergalė*, 1959 (Nr. 12, gruodis), psl. 57-105.
85) *Pergalė*, 1962 (Nr. 6, birželis), psl. 97-106.
86) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 19 d.
87) *Ibidem.*

yra didesni, negu pramonininkams ir prekybininkams. Valstybė faktiškai baudžia rašytojus už tai, kad jie dirba neproduktingą darbą".[88]) Lyg šiam teigimui patvirtinti, *Pergalėj* buvo santrauka Londono *Times Literary Supplement* numerio, skirto JAV literatūrai. Minimas, tarp kitko, menininkų susirūpinimas socialinėmis neteisybėmis.[89])

Apie Amerikos dailę mažiau pasisekė surasti, nes *Kultūros barų* komplektai nebuvo man prieinami. Tik galiu paminėti *Pergalėje* buvusią Harry Gottlieb straipsnio santrauką, kur argumentuojama prieš ekspresionizmą ir abstraktų ekspresionizmą. Jam pritariama su gan žemo lygio šio meno išjuokimu.[90]) Taip pat Baltušis minėjo Alexander Calder, kurio kūrybą matė Hugenheimo (sic) muziejuje. Jam tai nesudarė teigiamo įspūdžio.[91])

Belieka paliesti vieną temą — kuri gal labai svarbi, nes viena iš įdomiausių Lietuvos gyventojams — tai Amerikos lietuviai. Šiuo atžvilgiu Šiupšinkas kritikavo Laurinčiuko knygą. „Tiesa, su Amerika mus sieja dar vienas tiesioginis ryšys — ten gyvena daug lietuvių emigrantų. Vienus iš gimtinės išvarė carizmas ir socialinė priespauda, kiti pasitraukė antrojo pasaulinio karo metais per klaidą, dar kiti — nusikaltę tėvynei. Jų likimas mus domina, ir gaila, kad autorius šiam klausimui nepašventė skyriaus".[92]) Man gan autoritetingas šaltinis pasakojo, kad buvo Laurinčiukas parašęs skyrių ir apie Amerikos lietuvius, tik nutarta jo nedėti, nes nebuvo įmanoma duoti pilno Amerikos lietuvių vaizdo.

Ilgą laiką stalinizmo metais ir destalinizacijos laikotarpy Amerikos lietuviai buvo dalinami į dvi grupes: pažangiuosius — ir fašistus, karo nusikaltėlius, buržuazinius nacionalistus ir iškamšas. Apie pirmuosius straipsnių netruko. *Tiesoj* ir *Pergalėj* pasirodydavo pranešimai ir pagerbimai A. Bimbos, A. Petriko, Rojaus Mizaros ir kitų 70, 75 ir pan. gimtadienių progomis. Pasirodydavo jų parašyti straipsniai, knygos ir jų knygų recenzijos. Čia detaliai nieko neminėsiu, nes tikrai patys jų kūriniai nėra to verti.[93])

---

88) *Pergalė*, 1965 (Nr. 1, sausis), psl. 191.
89) *Pergalė*, 1966 (Nr. 4, balandis), psl. 187.
90) *Pergalė*, 1964 (Nr. 1, sausis), psl. 189-90.
91) Baltušis, *op. cit.*, 1964 m. gruodžio 12 d.
92) Šiupšinskas, *op. cit.*
93) Pvz. L. Petkevičiūtė, „Prieš fašizmą ir karą", *Pergalė*, 1965 (Nr. 12, gruodis), psl. 135-147 — apie „pažangių" Ameri-

Apie kitus tepasirodydavo tik pasmerkimai ir atviri laiškai, kokio ar kitokio mitingo smerkti vieną ar kitą karo nusikaltėlį pranešimai. Apie jų kultūrinę veiklą niekas nieko nerašė.

Atrodo, kad pirma išimtim tapo broliai Mekai — 1962 m. *Pergalėj* pranešimas apie J. Meko filmą „The Guns of the Trees": „J. Meko darbai pagrįsti buržuazinės estetikos koncepcijomis, tačiau juose neretai suskamba ir pažangiųjų minčių, atspindinčių inteligentijos pažiūrą į kapitalistinio pasaulio kultūrą".[94] Taip pat minima, kad jo pasisakymai apie filmo meną išspausdinti Lenkijos žurnaluose ir Tarybų Sąjungos žurnale *Iskusstvo Kino*. Spalio mėn. *Pergalėj* pranešimas apie to filmo premijos laimėjimą Italijoj ir kita pastaba apie J. Meką. „Jeigu poezijos srity J. Mekas krypo į dekadentizmą, už kurį buvo kritikuotas ir mūsų respublikinėje spaudoje, tai šiuo savo filmu jis užsirekordavo kaip pastabus ir objektyvus Amerikos išorinio blizgesio ir vidurio skurdo kontrastų atskleidėjas ir humanistas".[95])

Baltušis, būdamas Čikagoje, pavaikščiojo ir po lietuvių rajonus. Mini užeigas Neringą, Palangą, Aldoną, Gintarą ir Dainavą. Stebisi, kad *Vilnis* turi saugotis nuo dypukų langų daužytojų. Aplankęs Mildos salę, ją aprašo: „Erdvi, gerai išplanuota scena, turtingas ten skoningai įrengtas bufetas".[96]) Kas iš mūsų yra ten buvęs, gal mažiau jąja žavėtusi. Bet taip pat pamini kai ką ir apie „nepažangius" lietuvius; pasako žodį kitą apie jų laikraščius *Draugą*, *Naujienas*, *Dirvą*, *Keleivį*, ir *Darbininką*; juos visus jungianti neapykanta Lietuvos TSR. „Stebina neregėtinas jų protavimo ribotumas, mintijimo kategorijos visiškas epochos dvasios nejautimas. Jie mato Lietuvą tokią, kokią matė prieš 25 metus. Nė per nago juodumą nepasikeitusią. Net tokie faktai, kaip pokario metų dvidešimtmetis, visai naujos žmonių kartos išaugimas ir susiformavi-

---

kos lietuvių veiklą; Rojus Mizara, „JAV lietuviai ir Tarybų Lietuva", *Pergalė*, 1965 (Nr. 7, liepa), psl. 123-132; A. Kazlausko recenzija Rojaus Mizaros *Lietuvių Literatūros Draugija ir pažangieji Amerikos lietuviai*, *Pergalė*, 1966 (Nr. 2, vasaris), psl. 163; ir Br. Raguotis, „Antano Bimbos literatūrinė veikla", *Pergalė*, 1966 (Nr. 10, spalis), psl. 103-119.

94) *Pergalė*, 1962 (Nr. 3, kovas), psl. 190.

95) *Pergalė*, 1962 (Nr. 10, spalis), psl. 189. Nepasisekė surasti ten minėtas J. Meko poezijos kritikas Lietuvos spaudoj.

96) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. sausio 1 d.

mas, jiems neegzistuoja. Ir itin stebina jų atkaklus siekimas izoliuoti save nuo visko, kas liečia Tarybų Lietuvą. Izoliuoti save ir kitus... Jie persekioja net ir savo bendraminčius, svajojančius gauti bent šiokių tokių žinių apie dabartinį Lietuvos gyvenimą, bandančius susirašinėti su giminėmis bei draugais Tarybų Lietuvoj..."[97]) Baltušis taip pat turėjo slaptą pasimatymą su žmogum, kuris suruošė jų susitikimą tokiu būdu, lyg abudu būtų buvę šnipai.

Pas daugelį randa gyvenamos žemės ilgesį. Daug kas blogai informuotas, kad lietuvybė Lietuvoje naikinama, ir todėl negrįžta. Iš tikrųjų gi Amerikoj lietuvybė naikinama. Pristato Maria High School Čikagoj to naikinimo pavyzdžiu. Toliau teigia, kad nė vienas žymus lietuvis rašytojas čia nepragyvena iš savo kūrybos — ir išvardina šiuos rašytojus. Prieina išvados, kad senoji karta nusensta, o jaunoji labai sparčiu tempu nutausta. Lietuvybei Amerikoje juoda ateitis.[98]) Visa tai panašiai skamba kaip propaganda už kultūrinį bendravimą, seniai skelbiamą *Tėvynės balse*.

Vėliausiu laiku ten pradeda reguliariau rašyti apie mūsų kultūrinį gyvenimą. Pereitų metų rugpiūčio mėn. *Pergalėje* Apžvalgoj-Kronikoj pasirodė naujas skyrius: „Iš užsienio lietuvių kultūrinio gyvenimo", kur telpa informacijos apie Čikagos lietuvių operą ir apie A. Tulio knygą bei jos įvertinimą *Drauge*.[99]) Rugsėjo mėnesį tas skyrius talpino straipsnį apie menininkus ir dailės parodas, taip pat Č. Janušo ir J. Rimšos fotografijas. Yra ir žinia apie „pažangiųjų" chorus. Tam pačiam numery yra lietuvių „emigrantologo" V. Kazakevičiaus straipsnis apie „Brolių Mekų meilę ir protestą".[100]) Autorius remiasi Kaupo ir Šilbajorio straipsniais *Metmenyse* ir taip pat *Tėviškės Žiburiais*, išnašoje paaiškindamas, kokię tai leidiniai. Spalio mėn. iš užsienio lietuvių kultūrinio gyvenimo skyriuje, šalia „pažangiųjų" dainų šventės, aprašoma Manyland Books bendrovė ir J. Meko dalyvavimas Jaunimo Literatūros vakare New Yorke; įdėta J. Meko skaitančio savo poeziją nuotrauka.[101]) Atrodo, kad tas skyrius eis ir toliau.

---

97) *Ibidem*.

98) *Ibidem*.

99) *Pergalė*, 1966 m. (Nr. 8, rugpiūtis), psl. 184-186.

100) *Pergalė*, 1966 (Nr. 9, rugsėjis), psl. 130-140.

101) *Pergalė*, 1966 (Nr. 10, spalis), psl. 181-83. *Komjaunimo Tiesoj*, 1967 m. sausio 3 d. yra straipsnis apie Mekus — ištrauka iš J. Teplitso knygos *Kinas ir televizija JAV*.

Kiek tarybinis Amerikos pristatymas paveikia Lietuvos lietuvį, nėra mokslinių priemonių sužinoti — galima tik spėlioti. Ar pajėgia Lietuvos gyventojas susidaryti, per visas jam prieinamas priemones, šio krašto vaizdą, kuris nepertoli nuo tiesos, irgi neįmanoma pasakyti. Būtų sunku, beveik neįmanoma teigti, kad vietiniai nesupranta faktų, pristatytų spaudoje; ar kad žmonės pristatymu visiškai netiki ir visi, išskyrus įsitikinusius komunistus, žino geriau. Baltušis prisipažino, kad jis atvyko Amerikon su tam tikrais nusistatymais, be abejo, įsigytais spaudos dėka, kuriuos jis čia būdamas pakeitė. Bet sunku taip pat teigti, kad Amerikai palankūs samprotavimai yra išnykę.

Belieka tad patvirtinti, kad ten yra susidomėjimas Amerika ir Amerikos lietuviais, ir kad visos žinios apie ją ir mus, visi aprašymai mielai laukiami. Baltušis baigdamas savo straipsnius pastebėjo: „kad reikėtų pasisakyti visiems, kas aplankė ją (Ameriką), stebėjo savo akimis. Kiekvienas savo požiūriu, kiekvienas savo stiliumi — šitaip mes ir suremsim iš visų pusių tokio sudėtingo reiškinio, kaip Amerika, vaizdą, pateiksime ją skaitytojui visais aspektais".[102]) Reikia manyti, kad ir toliau bus ten apie Ameriką ir apie mus rašoma. Galima tik tikėtis, kad su laiku bus daugiau pateikiama žinių iš įvairių šaltinių ir susidarys palankesnės sąlygos mus geriau pažinti ir tiksliau suprasti.

Romas J. Misiūnas

---

102) Baltušis, *op. cit.*, 1965 m. kovo 20 d.

METMENU ŠIMTININKAI:
29) Dr. G. ir D. Bylaičiai
30) Jonas Karvelis

METMENŲ RĖMĖJAI (Po 50 dol.):
Dr. Gediminas Balukas
Dr. Vytautas Dargis
Dr. Adolfas Milius
Dr. Edmundas Ringus
Dr. Petras Tunkūnas
Dr. Jonas Valaitis
Dr. Jurgis Volodka

GYVENIMAS, PERSUNKTAS JĖGOS SPINDULIAIS

Henrikas Radauskas, *Eilėraščiai* (Čikaga: Vytauto Sauliaus leidinys, 1965).

Henrikas Radauskas dar nesusilaukė sau kritiko. Ir greičiausiai čia, tremtyje, nesusilauks, nes lietuviško žodžio kultūra mūsuose dar per žema, nėra nei reikiamo žodyno, nei pakankamai plačios akademinio lygio literatūrinės kritikos tradicijos. Ją galima išvystyti tik savame krašte, savuose universitetuose, ir tik humanitarinius mokslus apvalius nuo politinės-idėjinės diktatūros šlamšto.

Kitaip sakant, Radauskas yra per didelė ir savotiškai „svetima" figūra mūsų literatūros horizonte. Mes jau apsipratom su rašytojais, kurių tikslas yra savo kūryboj išreikšti mintis, jausmus, arba minties ir jausmo sintezę — tikėjimą, bet nežinom, kaip suvokti tokią poeziją, kurioj pats menas būtų ir turinys, ir forma, ir esmė.

Ieškant priėjimo prie tokios kūrybos, galime kreiptis pagalbos į Borisą Pasternaką. Štai, kaip jis savo pirmoj autobiografijoj aprašo įkvėpimą:

> *Mes nebeatpažįstam tikrovės. Ji įgyja kažkokią tai kitą savybę. Ta savybė mums atrodo, kaip pačios tikrovės, o ne mūsų sąmonės būklė. Viskas pasaulyje, išskyrus tą savybę, jau yra pavadinta vardu. Tik ta savybė yra nauja ir dar bevardė. Mes mėginam ją aprašyti. Gaunasi menas.*

Pereinant prie Radausko eilėraščių, skaitome, pavyzdžiui, eilutę: „Ir aukso klevas dreba, kaip žvaigždė". Kad žvaigždės

dreba — žinome, o klevus auksiniais irgi jau esame vadinę. Nauja, iki šiol neatpažinta tikrovės savybė išplaukia iš žvaigždės ir klevo sugretinimo, pagrįsto jo aštriakampių lapų formos giminyste su įsivaizduojama žvaigžde. Tuo būdu, vaizdo ir jausmo logika sujungia dangų su žeme auksiniu virpėjimu, lyg tai ištisai per visą tikrovę eitų didelis šviesos pluoštas. Panašiai galvoja ir Pasternakas, sakydamas, kad „menas domisi gyvenimu, kada pro jį persisunkia jėgos spindulys".

Iš to išeitų, kad poezijos uždavinys yra aprašyti meno jėgos nušviestą tikrovę, ką Radauskas kruopščiai ir atlieka savo eilėraščiuose. Vienas iš pagrindinių jo principų vaizdo sudarymo dinamikoj turi ryšio su praėjimu, ar kritimu, kiaurai pro tikrovės audinį, paliekant jame didelius, kartais net katastrofiškus pasikeitimus. Simboliškai, tą principą įkūnija senasis poezijos dievas Apolonas:

Jo profilis skaudus ir plonas
Kaip kardo ašmens. Neseniai
Čionai praėjo Apolonas
Ir pasiliko amžinai

Konkrečiai, lunatikas krenta į mirtį iš aštunto aukšto ir bekrisdamas visą erdvę paverčia poezija: „Jam kiaurai pro sielą krenta peteliškės. / Ir viena, pavargus, užminga jo širdy". Arba mirties angelas praeina pro kiemą, ir tada: „Medžio kraujas ima stingti, / Diena dėmėm rudoj žolėj pabyra", ir mirdamas ligonis mato, kaip: „laumės juosta / Kvatojančiom papūgom krinta žemėn". Arba vėl, „jaunutė ragana vardu Kornelija" žaibais prajoja pro žvejų kaimelį, nuo ko ir jūra pašoka „kaip eržilas, užuodęs kraują", ir obuoliai „rausvi, kaip kūdikiai, / Žemėj sudužę baisiai klykia", ir visas pasaulis pasidaro linksmas, žiaurus ir aistringas, tragiškai turtingas savo poetiškam gražume. Visa Radausko poezija, ta prasme, yra kelionė, pilna nuotykių ir stebuklų, per įvairias tikrovės plotmes; kaip Odisėjas, jis praplaukia pro žmogaus sielos istoriją, paversdamas ją pasaka, mitu.

Šitaip persimainiusiam pasauly viskas pasidaro įmanoma ir nustoja prasmės tokie terminai, kaip „surrealizmas", nes tiksliai perduotas poetinis vaizdas tikrovės pergyvenimo niekad neiškraipo, o jį tik išreiškia. Ne veltui Radauskas rašo: „pasauliu netikiu, o pasaka tikiu". Iš esmės paėmus, poetas atlieka tą patį, ką ir mokslininkas: ieško visatos paslapties, keisdamas jos reiškinius į žmogiškas kategorijas. Botanikas ras gamtoj prasmingą dėsningumą davęs medžiams lotyniškus vardus, o Radauskas parodys mums kaip tada „mokslo pakrikš-

tyti medžiai parke lotyniškai gieda", tuo pagilindamas botaniko supratimą atpažinimu, kad vien tik abstrakčiai klasifikuota realybė juokiasi iš mūsų savo beprasmiškumu. Dar giliau į visatos mįslę įsiskverbsime sužinoję, kad daiktų, gamtovaizdžio prasmė priklauso ne tik nuo gamtos dėsnių, bet ir nuo literatūros istorijos. Pavyzdžiui, kadaise, paryčiais, Faustas, velnio padedamas, nudūrė Margaritos brolį Valentiną. Visa tai tik Goethe's išgalvota, bet nuo to keičiasi ryto kokybė Radausko pergyvenime. Eilėrašty „Epilogas", pasakęs, kad „Mefistofelio ir Fausto / Dvasios eina su manim", jis šitaip aprašo saulėtekį: „Kaip kareivis miršta rytas, / Rėkia, persmeigtas šakos". Taigi, nuoga medžio šaka ir raudonas saulės rutulys reiškia ne tik save, bet ir tai, kas žmogaus buvo bet kada poetiškai pergyventa. Visas gyvenimas tada įgyja tam tikrą gražią ir tragišką kokybę, kurią Radauskas pakartotinai aprašo eilėj panašių vaizdų. Poeto įkvėpimas, kaip strėlė, pataikė į „didžiulę, seną saulę / Ir visą vakarą krauju užpylė / Ir numirė diena". Pušys „spygliais prismaigstė šiandie daug rasų". Žiemos šalčiams atėjus: „Pirmutiniais sidabro peiliais / Ant klanų ruduo pasipjovė". Ir taip toliau. Realybė, tapusi menu, žeidžia, rėžia, duria žmogaus sąmonę. Kūrybinis aktas yra lyg žaizdos atvėrimas, ir Radausko poezijoj pilna aštrių, smailių daiktų, kaip „Krautuvėlės pardavėjoj" vinys, arba „Uoste" ištisa „vinių, stiklų, kinžalų šventė", kai tuo tarpu kaip „Šventėj parke": „Žvaigždžių neužgyjančios žaizdos / Pro pavasarį žiūri į mus".

Pirmoji iš ką tik pacituotų eilučių būtų geras pavyzdys ir Radauskui tipiško garsų žaidimo — šalia tiesioginės ir perkeltinės žodžių prasmės, dažnai susidaro tam tikras garsų raštas, lyg ir antras, muzikalinis tekstas, pagilinantis eilėraščio įspūdį. Šičia reguliariai kaitaliojasi du raidės *ž* junginiai, su balse *u* ir dvibalse *ai*, tokiu būdu: ž + ai — ž + u — u + ž — ž + ai. Į tą pagrindinę sistemą įnešamos variacijos su įsiterpiančių, pridedamų ar išpuolančių priebalsių pagalba: žvai — *gždžių* — už*g* — žai*zd*, ir tuo būdu gaunasi nepilnutinė, ir todėl lanksti, muzikali simetrija. Dar vienas pavyzdys. Eilėraščio „Vakaro stebuklas" pirmoj eilutėj: „Mane nuliūdino ta rudenio diena" matome dvi garsų progresijas. Viena iš jų susideda iš raidės *n* ir ją supančių balsių, ir jai besivystant prisijungia dar priebalsė *d*: ane — dino — denio — diena. Antrojoj progresijoj, įpintoj per priebalsę *d* į pirmąją, balsė *u*, supama dviejų priebalsių, atrofuojasi, išnyksta, ir lieka tik *d*: liūd — rud — d(iena). Kadangi ant tos *u* krinta kirtis, tai jai išnykus nelauktai stipriai ir melodingai atskamba kirčiuota *a* paskutinia-

me žodyje: „mane nuliūdino ta rudenio dienà“. Be to, nors formaliai skanduojant turime prieš mus šešių pėdų jambą, faktinai girdisi trys, vieno stipraus kirčio valdomos, pastoviai mažėjančios skiemenų grupės: 1. „mane nuliūdino“ (6 skm.) 2. „ta rúdenio“ (4 skm.) 3. „dienà“ (2 skm.). Pereinant nuo garsų prie žodžių prasmės, šita eilutė, kalbanti apie rudenio liūdesį, pati taip ritmiškai sunyksta, kad psichologiškai paruošia mus sekančios eilutės minčiai: „Beprasmiški darbai artojo ir kirtėjo“. Beje, jei ir vėl atkreipti dėmesį į pačius tik garsus, juose rasime tos minties patvirtinimą: bep*ra*(smiški) yra d*ar*(bai) ir *ar*(tojo) ir k*ir*(tėjo); neturi prasmės nei (ar)*tojo*, nei (kir)*tėjo*. Iš kitos pusės, skambus, tvirtas kirtis pirmos eilutės gale: „dienà“ lyg ir išpranašauja viso eilėraščio minties struktūrą, nes jame kalbama apie tai, kaip nykios, ilgos rudens dienos vakare įvyko stebuklas.

Čia nėra vietos panagrinėti daugiau Radausko „garsų rašto“ pavyzdžių. Skaitytojas gali pats savo malonumui apdūmoti tokias užburtos muzikos kupinas eilutes, kaip: „Ir skamba medyje melodija tyli“, arba „Lelijų linijoms lengvoms prilygt gali, / O melancholija šio vakaro tyli“, arba, iš eilėraščio „Žiemos darbai“:

. . . . . .
Ir pabyra brangiais metalais
Ir prabyla apaštalais:

Auksaburniais, sidabraburniais
Vakariniais vario varpais —
Ir į pusnį rausiasi kurmiais
Ir vadinasi visais vardais:
. . . . . .

Trumpoj recenzijoj neįmanoma suminėti visas Radausko poetines priemones. Tam reikalinga išsami studija. Tikėkimės prieš vilį, kad kada nors koks šiandien literatūrą studijuojąs jaunuolis tam darbui priaugs. Tuo tarpu tenka tik pasidžiaugti Radausko mums suteikta didele dovana ir gerai įsidėmėti jo mums duotą pamoką: menas yra ne gamtos, bet dvasios veidrodis, ir jame kūnas tapęs žodžiu gyvena tarp mūsų. Poetas dėl to yra atsakingas prieš žodį, prieš jo prasminę ir emocinę logiką, o ne prieš jam iš šalies primetamus idėjinius ar visuomeninius reikalavimus.

R. Šilbajoris

DIDŽIAUSIAS PRALAIMĖJIMAS — ŽMONIŠKUMO PRARADIMAS

Algirdo Landsbergio *Penki stulpai turgaus aikštėje* yra drama, liečianti mūsų netolimos praeities lemiamus įvykius. Ginkluotos rezistencijos pabaiga mūsų istorijoje ženklina užbaigimą to laikotarpio, kuris prasidėjo 1940 m. vasarą. Nors tik penkiolika metų praėjo nuo tų įvykių pabaigos, jau ir dabar matome, kad tai buvo svarbios reikšmės posūkis mūsų tautos gyvenime. „Po rezistencijos" yra sąvoka, nejučiomis prigijusi mūsų vartosenoje, nors jos kartais vis dar ir kratomės. A. Landsbergis, savo vaizduotės pagalba, ir bando panarplioti kai kuriuos besibaigiančios rezistencijos momentus bei rasti juose mums suprantamą prasmę.

Lyginant su romanu, drama savo apimtimi yra gana siauras žanras. Jeigu romanui skirta apimti kiek galima plačiau įvairius gyvenimo aspektus, siekiant, kaip istoriniame-epiniame romane, paties gyvenimo imitacijos, dramos uždavinys kur kas ribotesnis. Kūrėjo ir skaitytojo vaizduočių bendradarbiavimo pagalba romanas gali apimti didelį veikėjų ir įvykių skaičių bei aprėpti platų laikotarpį. Drama tuo tarpu yra ribota fizinėmis pastatymo galimybėmis. (Čia kalbama ne apie skaitytines dramas, bet apie tas, kurios kuriamos scenai). Dramos spektaklyje, vėl lyginant su romanu, žymiai mažiau užangažuota žiūrovo vaizduotė, nes dramos paskirtis (išskyrus absurdo teatre) yra scenos, aktorių bei teksto pagalba bandyti tiesiogiai imituoti veiksmą. Romanistinį gyvenimo atvaizdavimą kažkas yra palyginęs su didele upe, kur viskas sutelpa ir turi sau vietą. Dramatinis vaizdavimo būdas tuo tarpu yra bandymas perskrosti vieną iš tos upės verpetų, atskleidžiant jame kokį nors išskirtinos svarbos konfliktą, kuris gauna sau eigą veiksme. Kaip ir pridera, Landsbergio dramos centre nėra visa rezistencijos istorija, bet tik specifinis jos taškas, tai yra, rezistencijos pabaiga bei su ja susiję konfliktai, kurie tačiau meta nemažą šviesos ir į pačią rezistencijos esmę.

Kai *Penki stulpai* pirmą kartą pasirodė lietuviškoje scenoje, spaudoje kilo nemaža audra. Vieniems atrodė, kad veikalas žemina partizanų vardą, kitiems, kad Tardytojas sukurtas per daug teigiamu charakteriu, tretiems veikale buvo maža patriotizmo ir taip toliau. Šitoks spaudos susidomėjimas rodo, kad Landsbergio drama skiriasi nuo sceninių veikalų rezistencinėmis temomis, pasirodžiusių vėliau. Apie pastaruosius maža buvo kalbėta ir visai nesiginčyta. Tam yra pagrindo. *Penki stulpai* nėra melodrama, skirta rezistentų heroiškais žy-

giais pakelti patriotinę žiūrovų temperatūrą ir pravirkdyti auditorijos moteris. Nors veikalo intrigą ir galėtume suformuluoti klausimu: „Ar pavyks Antano grupei likviduoti Tardytoją?", — veikale ji turi antraeilę reikšmę. Melodramatinio elemento Landsbergio dramoje yra — be jo neapsiėjo nei *Hamletas*, nei *Karalius Lyras* —, bet tik tam, kad sudominus žiūrovus veikėjų likimu. Tačiau žiūrovui kur kas įdomiau yra Antano ir Tardytojo konfliktas jų pasaulėžiūrų šviesoje.

Landsbergio dramos centre pastatytas, buvęs skulptorius, rezistentų būrio vadas Antanas nėra sudėtinga asmenybė. Antanas — tai žmogus, kadaise gyvenime turėjęs konstruktyvią paskirtį. Būdamas skulptorium, jis buvo suėjęs į artimą sąlytį su jį supančiu pasauliu. Dabar jis tuos ryšius yra praradęs. Jo paties žodžiais tariant, jo rankos yra praradusios „tą švelnią jėgą, tą kantrumą, kurie įkvepia gyvybę medžiui". Nors būdamas įsitikinęs savo kovos ir tikslų teisingumu, Antanas kartu jaučia bei giliai pergyvena savo padėties ironiją; nes ta kova, kurioje jis, reikalui esant, yra pasiryžęs padėti galvą, kartu veda ir prie jo paties, kaip asmens, nužmoginimo.

Jau pačioje dramos pradžioje autorius Antaną pastato prieš pagrindinę jį liečiančią problemą. Trumpai suglaudus, tai — pateisinimas kovos, kai jau viskas pralaimėta. Padėtis, kurioje atsiduria Antanas, ypatinga savo vienuma ir izoliacija. Rezistencinė organizacija, iš kurios ateidavo jam įsakymai ir nurodymai ir su kuria buvo lengva identifikuotis, paliekant sprendimus kitiems, jau sunaikinta. Leonas ir Jonas, jo likimo draugai, irgi maža paspirtis. Vienas visiškai „praradęs nervus", o kitas veiksmo žmogus ir geras kompanionas kovoje, tačiau neturįs savyje to hamletiško sąmoningumo, kvestionuojančio savo veiksmus (kaip Antanas ir Tardytojas) ir įgalinančio suprasti Antano būklę. Be to, bent išviršiniai, juos abu ir Antaną skiria vado-kario santykiavimo pobūdis, neleidžiąs visiškai suartėti.

Žymią vietą Landsbergio veikale užima moterys. Jos čia atstovauja asmeninės laimės pradą. Viena iš jų, Albina, Antanui siūlo pasyvaus stebėtojo rolę ir pasitraukimą į privatų pasaulį su šeimyninės laimės kompensacijomis. Kita, Genė, neturi Albinos pragmatiškų išskaičiavimų. Jos siūloma išeitis yra mylėti ir gyventi dabartyje, užmirštant, kas bus rytoj. Abi moterys trokšta jį išgelbėti iš akligatvio, kuriame jam gresia sunaikinimas. Antanas tačiau nepriima jų siūlomos gyvybės ir laimės vilties. Kodėl? Atsakymo į tai turime ieškoti Antano ir Leono pasikalbėjime dramos pradžioje. Čia Antanas viltį praradusiam Leonui primena, kad jie kovoja už ateitį. Ta-

čiau ateitis Leonui yra praeityje bei jos prisiminimuose. Net ir kovą laimėjus Leonas negalėtų be jos apsieiti. Jis žiopčiotų, kaip iš vandens išmesta žuvis. Antano atsakymas į tai yra, kad praeitis laiko surišus jų rankas ir kad, norint kovą laimėti, reikia praeitį atidėti į šalį. Kaip tik čia ir išryškėja visa rezistento dalies tragika — kovai laimėti reikia laikinai pamiršti viską, kas jų praeityje buvo gražaus ir prasmingo. Viso to pasėka yra sukietėjimas ir nužmogėjimas. Kaip Albina vėliau Antanui sako: „Tie baisieji septyneri metai, — jie pavertė dalį tavęs akmeniu. Kur kadaise buvo šilta oda, kraujas, mintis, jausmas, — dabar pilkas akmuo, pilkas, kaip mūsų priešas" (psl. 47). Net ir pats Antanas pastebi ilgai trunkančios kovos pasėkas savo asmenybei. Jis pasakoja Genei apie tamsias formules, kuriomis miškas, žaizdos ir plienas pripildė jo sąmonę; o dėl savo kaip menininko likimo Antanas labai reikšmingai pastebi: „Šįmet visi mano drožiniai išeina primityvūs — lyg aš gimdyčiau puspročius vaikus. Atrodo, lyg mano rankos būtų praradusios — bent laikinai — tą švelnią jėgą, tą kantrumą, kurie įkvepia gyvybę medžiui" (psl. 21). Yra rezistencinės kovos paradoksas, kad praeičiai, kurią Antanas norėtų vieną dieną „išnešti saulės švieson kaip deimantą delnuose", gresia likimas tapti „palaidotai bunkeryje".

Kas gi yra Landsbergio rezistentams svarbu? Po ilgos kovos, kas yra juose išlikę, kas galėtų patraukti mūsų pagarbą ir simpatijas? Visų pirma reikia pastebėti, kad kova Landsbergio rezistentams nėra atremta į patriotinę retoriką ar į romantišką egzaltaciją. Jeigu kas nors panašaus praeityje yra buvę, dabar to nėra. Po septynių metų nepaliaujamos kovos — kovos, paženklintos ne vien tik kunigaikščio Margio legendas inspiruojančiais žygiais, bet taip pat ir pilka kasdienybe, susidedančia iš, kaip Albina sako, smulkių pareigūnėlių likvidavimų ir „šūvių salvės pro langą už priešo laikraščių skaitymą", — rezistentai yra vidiniai išsisėmę žmonės. Tačiau jie nėra visiškai mirę. Užgesus šūkiams ir kalboms, juose dar yra likusi blėstanti viltis į jų asmeninę laimę, tai yra, Antano — į jo kūrybą ir Leono — į jo vos pradėtus jaunatviškus sapnus. Bet kas svarbiausia — juos jungia draugystė ir ištikimybė savo likimo draugams arba, kaip dabar įprasta sakyti, savo generacijai. Net ir Jonas, tas veiksmo žmogus, kuriam praeitis ir prisiminimai turi maža reikšmės, pagaliau tai pripažįsta. Jo paskutinieji žodžiai Antanui yra: „Antanai — mano drauge..." (psl. 79). Šį Landsbergio kovotojų draugystė nėra vien tiktai paprasta „Kameradschaft", bet kartu ir pajutimas to bendro, juos visus rišančio likimo ir iš to kylančios

vienas kitam žmogiškos simpatijos. Tame ir glūdi jų kaip žmonių vertė. Kovoti su priešu, jį naikinti ir neigti jo primetamą priespaudą yra viena medalio pusė. Nemažiau svarbi yra pozityvioji rezistencijos dalis. Pasipriešinimas priespaudai, kaip A. Camus yra pasakęs, nėra vien tiktai neigimo aktas, bet kartu ir lojalumo pareiškimas tam tikroms vertybėms, kurias rezistentas savo pasipriešinimo aktu iškelia. Sukilti prieš priespaudą reiškia ne vien tiktai neigti, bet taip pat ir teigti. Be teigimo rezistencija pavirsta į „survival of the fittest" grumtynes. Didžiausias pralaimėjimas Antanui nėra mirtis ar vadovybės įsakymo neišpildymas, bet žmoniškumo praradimas. Svarbiausias jo lojalumo pareiškimas draugams įvyksta dramos gale. Tardytojo išprovokuotas, nors ir matąs kovos beprasmiškumą bei suvokiąs savo ir Tardytojo likimų giminiškumą, Antanas apsisprendžia neapleisti draugų turgaus aikštėje ir pasirinkti jų dalį — mirtį. Tame jis randa atgarsį pas Joną. Jono atsakymas Antanui, siūlančiam jam išsigelbėti, yra: „Aš lieku su tavim" (psl. 79).

Visai kitaip autorius pristato svarbiausią Antano antagonistą Tardytoją. Landsbergio Tardytojas — tai nietzsche'iška asmenybė. Jis intelektualas su viršžmogiškais reikalavimais (sau ir bendruomenei), norįs būti viršūnėje, vadovauti masėms, „kurti pasaulį iš beformio žmonijos molio". Tardytojas moka labai „intelektualiai" išsireikšti; pavyzdžiui, kad ir Deputatui skirtas: „Jūsų šalis taip toli, kad Jūs vos begirdit, ką aš sakau. Mano idėjos atsimuša, kaip teniso sviediniai nuo Jūsų dramblio kaulo bokšto. Ar Jūs niekad nesusigundėt atvert akis ir ausis naujiems, neįprastiems žodžiams?" (psl. 54). Labai gražu, tačiau, nežiūrint, kiek plačiai žiūrovas bus „atvėręs" savo ausis, tų „naujų" ir „neįprastų" žodžių veikalo būvyje iš Tardytojo neišgirs. Visos Tardytojo idėjos yra likę praeityje, už dramos ribų, ir jo parašytoje knygoje „Ateities skulptūroje". Šio nuostabaus veikalo, kurį mini Leonas ir kuris yra buvęs kelrodžiu Antanui, turinys taip ir lieka žiūrovui neatskleistas. Autorius Tardytoją piešia perdėm melodramatiškomis spalvomis. Pavyzdžiui, priežastys, dėl ko Tardytojas kovoja su rezistentais, jo paties žodžiais tariant, yra: „Kerštas prieš jo buvusią tėvynę..." (psl. 62). Toliau dar sumini: „panieką savo paties bejėgiškumui; baimės gimimą; tos baimės ir savęs neapykantą" (psl. 62). Atsižvelgiant į Tardytojo padėtį — į jo nuženiminimą, galima suprasti jo „panieką savo paties bejėgiškumui". Tačiau „baimės gimimas ir tos baimės ir savęs neapykanta" yra dalykai, stovį už dramos ribų. Autorius juos pristato (Tardytojo lūpomis) kaip faktus ir jų neišaiškina.

O išaiškinti reikėtų, nes jais dramoje grindžiami visi Tardytojo sprendimai. Minėtoji kerštо motyvacija taip pat nelabai derinasi su buvimu šaltu, racionaliu intelektualu. Jeigu Deputatas ir Pirmininkas yra mums suprantami diktatūrinio režimo aparato grąžtai, to negalima pasakyti apie Tardytoją. Jis yra išimtinas atvejas — asmuo, pilnas freudinių komplikacijų ir dėl to, gal būt, nevisiškai atsakingas už savo veiksmus. Toks supsichologinimas personažo, reprezentuojančio dramoje priešą, bei jo motyvacijų perkėlimas į subjektyvią plotmę, sumenkina ir rezistencinį konfliktą, atimdamas iš jo universalumą. Antano ir Jono likimas Landsbergio dramoje yra iš dalies pasėka Tardytojo savęs sunaikinimo noro, tai yra, priežasties, glūdinčios jo pasąmonėje ir nieko bendro neturinčios su objektyvia kovos reikšme.

Kaip anksčiau minėta, dramai skirta atžymėti dviejų priešingų jėgų konflikto raidą. Šitokio konflikto Landsbergio dramoje kaip ir nėra. Jo veikalas paremtas „praėjusių dalykų atsiminimais". Vietoje veiksmo, varančio konfliktą į priekį, žiūrovui pateikiama Antano ir Tardytojo apmąstymų apie praeitį kolažas. Nors praeities atvėrimas yra dėkinga priemonė atskleisti personažo psichologijai — ji visiškai kliudo vystyti veiksmą. Drama vyksta ne praeityje, bet dabartyje. Kas sąmonės srauto romane teigiama, dramoje dažnai veda prie sustabdymo veiksmo, padarant iš jo poetišką pasikalbėjimą.

Svarbiausias Landsbergio dramos įvykis, kurio nekantriai laukia žiūrovas, yra Tardytojo ir Antano susitikimas. Kai pagaliau antro veiksmo gale tai atsitinka, kas įvyksta? Antanas, turėjęs nušauti Tardytoją, to nepadaro. Priežastis paprasta — jis pirmą kartą atpažįsta savo ir Tardytojo padėčių panašumą. Jis mato, kad abu yra pralaimėję, atgyvenę savo funkcijas ir istorijos pasmerkti sunaikinimui. Tardytojo pralaimėjimo akivaizdoje ir jausdamas jam gailesį, Antanas nesiryžta jo pribaigti. Antano susilaikymas todėl nėra konflikto pasėka, bet vidinis savęs atpažinimo procesas — jo ankstyvesnės savo paties analizės tęsinys. Rezultate Antano ir Tardytojo susitikimas atskleidžia dar vieną Antano charakterio dimensiją, bet konfliktas palieka nuošalyje. Pagaliau pati pabaiga, nors ir parodo Antano bei Jono žmoniškumą ir jų lojalumą kovos draugams, veikalo visumoje praranda dalį savo kilnumo. Atminkime, kad Tardytojo sulikvidavimas nėra Antano nuosprendžio išdava, bet Tardytojo provokacijos vaisius (Antanas ir Jonas juk ruošiasi mesti kovą ir laužtis per sieną). Net ir savo iškiliausiame momente abu rezistentai yra Tardytojo savęs sunaikinimo troškimo marionetės. Todėl *Penki*

stulpai turgaus aikštėje, nors ir turi iškilių momentų bei liečia svarbias rezistencines problemas, suklumpa ties esminiais dalykais, be kurių jokia drama negali apsieiti.

Liūtas Mockūnas

KELETAS MINČIŲ APIE VERTIMUS

Manyland Books jau keli metai bando angliškai skaitančiai publikai pristatyti nors dalį lietuviškos literatūros. Tai didelis, atsakomingas, labai keblus ir leidyklai ne per daug pelningas darbas. Už pasiryžimą ir kantrybę tęsti jai priklauso padėka ir užuojauta. Mėgstam dažnai kartoti du didelius nusiskundimus: turime gerų rašytojų, kurie galėtų tinkamai reprezentuotis už mūsų kiemo ribų, bet lietuvių kalba juos izoliuoja nuo tarptautinės skaitytojų publikos. Iš kitos pusės, vertimuose dingsta jų lyriškas jautrumas ir stiliaus puošmenos. Kągi tokiu atveju daryti — neversti lietuvio rašytojo būtų lyg užkirtimas jam kelio į plačiuosius vandenis, o verčiant rizikuojama jį pastatyti į labai šaltą svetimų kritikų analizės skerspjį, kuriame gali smarkiai nukentėti ir mūsų pačių iliuzijos.

Manyland Books nusprendė rizikuoti. Iki šiol jau pasirodė keletas antologijų: poezijos *(The Green Oak)*, folkloro *(The Green Linden, Lithuanian Folk Tales)*, novelių *(Lithuanian Quartet, Selected Lithuanian Short Stories)* ir apie dešimt atskirų labai įvairaus pobūdžio veikalų. Kai kurie iš jų recenzuoti tokių žurnalų kaip *Time* ir *Saturday Review* ir skaitomi, reikia tikėtis, jei ne plačiosios amerikiečių publikos, tai bent tos grupės žmonių, kurie turi užtektinai smalsumo susipažinti su nežinomu autorium. Klausimas — kiek tinkamai jiems reprezentuojamės?

Kalbant apie vertimus, pirmoji problema yra verčiamų knygų atranka. Turint galvoj, kad norime svetimtaučiui atverti duris į mūsų literatūrą, pirmuoju reikalavimu turėtų būti veikalo literatūrinis lygis. Sau esame gan atlaidūs. Rašytojo gyvenimo aplinkybės ir jo sunkumai, emigrantų uždaro pasaulio „tarpusavės admiracijos draugijos" pasekmės, emocinis reagavimas į knygose iškeltas tremtinio dalies problemas, visa tai nudažo mūsų kritinius įvertinimus. Svetimtaučiui kritikui tai neturi reikšmės. Jo žvilgsnis į mūsų kūrybą neišvengiamai kitoks ir, daugeliu atvejų, tai, kas mums atrodo atleistina, jam visai nepriimtina. Tai, be abejo, nereiškia, kad kitų kraš-

tų kritikai visados objektyvūs. Visai objektyvus kritikas neegzistuoja, o, jei toks ir atsirastų, jo straipsnius vargiai ar kas skaitytų, nes jie, be kritiko asmenybės atspindžio, būtų neįmanomai sausi. Tačiau renkant knygas, kurios bus verčiamos ir spausdinamos, gal būt, reiktų būti sau dvigubai atsargesniems ir kritiškesniems. Eilėraštis, apysaka ar romanas turi būti verti to vardo ir turi atnešti skaitytojui daugiau negu poros valandų laiko praleidimą. Darosi nejauku skaitant vieno skaitytojo komentarus, kuriam didžiausias klausimas, perskaičius knygą, yra kodėl kažkas sugalvojo ją versti ar spausdinti. Susitikus Dr. Edward Hansen, galima būtų jam aiškinti, kad Vincas Krėvė yra vienas iš mūsų didžiausių rašytojų ir *The Temptation*, toli gražu, ne vienas iš jo geriausių kūrinių, bet klausimas, kodėl tada pasirinkome šią apysaką versti ir spausdinti, liktų neatsakytas.

Antroji problema liečia knygų pobūdį. Atrinkus lietuvių literatūros kūrinius, kurie išlaiko kritiką, reikia toliau apsispręsti, kuriuos išleisime į skaitytojų rankas. Kyla galybė klausimų. Ar versime lietuvių klasikus, kurie dažnai sunkiai išverčiami ir skaitytojui nelabai bus patrauklūs, ar koncentruotis į knygas, kurios pagautų skaitytojo dėmesį, jį užintriguotų, būtų jam artimesnės? Jei pasirenkama antrasis atvejas, kaip nuspręsti, kas pataikys į to skaitytojo skonį? Ar tai, kas mus pagauna ir užintriguoja, ar tai, kas daugiau ar mažiau panašu į šio krašto „best seller"? Jei nesvarbu būti populiariu, o svarbu, kad skaitytojas pažintų per mūsų literatūros nuotrupas mūsų kraštą ir charakterį, ką duosime jam? Lietuvos kaimo idiliją, tai, kas vadinama „ethnic background", ar bėgimo katastrofas ar prisitaikymo naujame krašte krizes? O gal tikslas nėra pirmoj vietoj supažindinti su lietuviais, gal reiktų spausdinti knygas, kuriose skaitytojas surastų universalius elementus, kuriuose per lietuviškąjį spektrą būtų įžvelgiamos bendro žmonijos likimo problemos? Jei taip, reikėtų pasitenkinti labai mažu knygų skaičiumi, nes mūsų literatūroje tokių nedaug. Į šiuos klausimus nėra lengva atsakyti. Tai reikalauja planavimo, labai jautraus kritikos jausmo ir atsakomingumo ir prieš lietuvį rašytoją, ir prieš anglą skaitytoją.

Trečioji problema liečia patį vertimą iš lietuvių į anglų kalbą. Geras vertimas reikalauja žmogaus, kuris nevien vienodai gerai moka abi kalbas, bet ir supranta ir jaučia abiejų kalbų specifinį charakterį ir dvasią. Net ir tobulas vertimas retai prilygsta originalui. Didieji pasaulio rašytojai vertimuose nukenčia, bet jų literatūrinės vertybės atperka tai, kas vertimuose dingsta arba pasikeičia. Skaityti Dostojevskį anglų ir prancū-

zų vertimuose yra skirtingi knygos išgyvenimai. Tik, rafinuotesnis prancūzų kalboj ir brutalesnis anglų kalboj, Dostojevskis lieka Dostojevskiu. Mažesnius rašytojus vertimai kartais iškreipia į blogąją pusę, bet kartais (labai retais atvejais) ir į gerąją. Kita kalba gali pridengti stiliaus trukūmus savojoj, arba išryškinti suveltą mintį. Visai mažos vertės rašytojus vertimai padaro savo paties karikatūromis.

Vertėjų yra keletos rūšių. Dažniausiai sutinkamas vertėjas, kuriam svarbiausia būti taisyklingu ir kiek galima arčiau originalo. Iš esmės tai geros ypatybės, tik bėda ta, kad skaitydamas vis matai už knygos lapų suprakaitavusį žmogų su penkiais žodynais. Šie „vertimai per ašaras" daromi paprastai kruopščiai ir su gerais norais, bet rezultatas neturi nei polėkio, nei spalvos. Verčiant, ištikimybė kiekvienam rašytojo žodžiui dažnai yra neištikimybė jo dvasiai.

Kiti vertėjai, jų pasitaiko rečiau, stengiasi pirmoj eilėj pagauti tai, kas specifiniame išsireiškime ar įvaizdyje esmingiausia ir rasti svetimoje kalboje artimiausią paralelę. Šiuo atveju rezultatas jau netoks „medinis" ir skamba natūraliau ir autentiškiau. Be abejo, kūrinys kartais gaus kiek kitokį atspalvį, bet tai bent nevargins skaitytojo, kaip tai daro pažodiniai vertimai.

Geriausi vertėjai sugeba sujungti kalbos pažinimą su jos dvasios pažinimu, sugeba pajusti, kas galima paaukoti ir kas yra būtina ir atkurti kitoje kalboje rašytojo savitą dvasią. Vertėjas, aišku, turi suprasti ir išgyventi verčiamą knygą, be to jis neturėtų drįsti pradėti.

Kaip matome, Manyland Books stovi prieš daugelį problemų, o kokie rezultatai?

Apie antologijas čia kalbėti gal neapsimokėtų. Viena, jos jau buvo aptartos mūsų spaudoje. Antra, kaip kiekvienoje antologijoje, jose yra ir labai gerų, ir vidutiniškų, ir gana prastų dalykų. Išskirstyti į šias kategorijas būtų ilgas darbas ir privestų prie tos pačios išvados: antologijoj visados per maža medžiagos pažinti geram rašytojui ir per daug — pažinti silpnam.

Verčiau tad sustosime prie devynių knygų, kurios išėjo į svetimtaučių rankas ir sulaukė atgarsių jų spaudoje.

Šių knygų sąraše sunku įstebėti planą, pagal kurį jos atrinktos. Jame telpa Vinco Krėvės *The Herdsman and the Linden Tree* ir Antano Vaičiulaičio *Noon at a Country Inn*, realistinės — romantinės apysakos iš kaimo žmonių gyvenimo istorinėj ar netolimos praeities perspektyvoj. Abi atidengia tai, kas Vaičiulaičio knygos aplanke vadinama „background, so

exotic and remote to Westerners". Kodėl Lietuvos kaimas skaitytojui turėtų atrodyti „egzotiškas" ir mažai suprantamas, nėra aišku, bet Vaičiulaičio pasakojimo žaismingumas ir Krėvės sugebėjimas keliais brūkšniais atidengti charakterį pagauna skaitytoją, kai kuriais atvejais išeidamas iš lokalinių rėmų.

Antra grupė knygų liečia karą, jo efektus žmonėms, sukeliant audras išoriniame ir vidujiniame jų gyvenime. Tai Jurgio Gliaudos *House Upon the Sand* — Hitlerio sekėjo Messkirch charakterio disintegracija neapykantos ir savęs egzaltavimo pasėkoje ir kelias į savęs pažinimą; Vinco Krėvės *The Temptation* — autobiografinė apysaka, pretenduojanti į politinį romaną, Maskvos metodams, taikomiems intelektualams, atskleisti; Aloyzo Barono *Footbridges and Abysses* — apkasų kasėjų atsidūrusių tarp dviejų Antrojo pasaulinio karo jėgų, pergyvenimai; fragmentinis ir kartu panoraminis romanas. Visos trys turėtų patraukti nemaža skaitytojų: pokarinė knygų banga, analizuojanti diktatūros režimo mentalitetą ir karo žiaurumą, dar nėra atslūgusi.

Randame ir dvi realistinio, fantastinio ir ironiško pobūdžio knygas: Igno Šeiniaus *Rejuvenation of Siegfried Immerselbe* ir *The Ordeal of Assad Pasha*. Pirmoji grįžta prie „grynosios rasės" mito ir gana rafinuotu tonu iliustruoja jo absurdiškumą. Antroji yra lengvas fantazijos žaismas su šacho rūmų intrigomis, filmų artistėmis ir diplomatų problemomis — ironiška miniatiūra. Šeiniaus knygos turi dvi dideles, geras ypatybes. Viena, jos turi daugiau universalių elementų, nes į įvykius žiūrima iš vidujinio, ne išorinio taško. Antra, Šeiniaus humoras ir ironija lengvesnės ir grakštesnės formos negu paprastai tai mūsuose randame.

Lieka dar dvi knygos — Vytauto Tamulaičio knyga vaikams *Nimblefoot the Ant* ir Mykolo Vaitkaus *The Deluge*. Pirmoji neišvengiamai patrauks mažuosius skaitytojus. Tamulaičio mikroskopiniame gamtos pasaulyje viskas gyva ir tikra, neištęsta ir nesentimentalizuota. Tamulaitis išlaikė tą sunkų balansą, nuo kurio daugiausiai priklauso knygos vaikams vertė — fantastinio ir tikrojo pasaulio. Vaitkaus *The Deluge* (A love story of ancient times) yra sentimentali, kvasi-biblinė istorija, savo charakteriu priklausanti XIX a. galui.

Taip atrodo, žvilgsnį permetus, verstų knygų sąrašas. Kaip matome, siekta įvairumo, imta iš įvairių žanrų, nefavorizuojami rašytojai. Krėvė ir Šeinius reprezentuojami dviem knygom (neskaitant antologijų). Turint galvoj jų reikšmę mūsų literatūroje, tai suprantama. Krėvė mūsų literatūroje vienas iš dviejų ar trijų stambiausių figūrų. Šeinius, nors daug ma-

žiau populiarus, vienas iš originaliausių ir „vakarietiškiausių" rašytojų. Klausimas tik kyla pažvelgus į kai kurių iš šių knygų literatūrinę vertę.

Jei tikėtume knygų aplankais, jos visos yra arba šedevrai arba netoli jų. Charles Angoff įvadai (jis yra juos parašęs keturioms knygoms) taip pat nuolat kalba apie „excellence", „important contribution to the enduring literature of mankind", „most delicious chapters in contemporary literature" ir t. t. Kai knyga šitaip pristatoma, noromis nenoromis, skaitytojas ieško joje to, kas jam pažadėta. Žinoma, knygų aplankuose ir įvaduose rašomi dalykai visados išpūsti: knyga turi būti parduota. Atskiedus šį entuziazmą, dalykai atrodo kiek kitaip.

Krėvės *The Herdsman and the Linden Tree* yra tikras žmogaus, kuris gyvena suaugęs su žeme, kurio dvasinės vertybės neišskiriamai sujungtos su jį supančia gamta, portretas. Lietuvos ūkininkas mūsų rašytojų buvo analizuotas ir kritikuotas, romantizuotas ir idealizuotas be galo, bet tikriausias jis mums liko *Šiaudinėj Pastogėj*. Vertimas negali pilnai perduoti jo kalbos sodrumo, bet jo instinktyvus žmogaus ir jo silpnybių pažinimas ir tas optimizmo ir rezignacijos mišinys, su kuriuo jis žiūri į realybę, yra žymiai daugiau negu įdomus etninis — folkloristinis peizažas. Tačiau Krėvė reprezentuojamas ir kitos knygos *The Temptation*. Lietuviams, žinantiems Krėvės asmenišką istoriją, ji yra savotiška „literatūrinė išpažintis". Anglo skaitytojo akimis žiūrint, sunku pasakyti kokiai kategorijai ji priklausytų. Tai nėra politinis romanas, nes bet kokiam romanui reikia sukurtų charakterių, kuriuose atsispindėtų vidinis konfliktas. *The Temptation* herojus Lemain perduoda mums autoriaus idėjas, bet jų neišgyvena. Tai nėra ir politinis essay dramatiškoj formoj, nes idėjos neturi laiko pakankamai išsivystyti, grįžtant vis prie Lemain praeities, nepasisekimų ir t. t. Tai nėra pagaliau nei tikras politinis „fable", nes tai reikalautų didesnio atsitraukimo nuo konkrečios tikrovės ir perkėlimo į universalinę plotmę. Bandydama būti daug dalykų iš karto, *The Temptation* pagaliau tampa niekas kitas kaip komentarų kolekcija.

Šeiniaus *Rejuvenation of Siegfried Immerselbe* bando sujungti satyros, science fiction ir charakterio analizės elementus į vieną, preciziškai išdirbtą romaną. Šeiniaus talentas išlaikyti per visą knygą tą patį lengvą, pusiau rimtą, pusiau juokaujantį toną išsaugo jo herojus nuo pavirtimo stereotipais. Immerselbe, nors ir primena visus fanatiškus ir fanatiškai savimi patenkintus Trečiojo Reicho atstovus, sutiktus knygo-

se, filmuose ir televizijoj, yra gyvas charakteris. Šeiniaus ataka efektingiausia tuo, kad jis joje nepaskęsta su visu emociniu bagažu, kaip tai daug kam atsitinka. Kaip satyra ši knyga turi neabejotinus privalumus — mokėjimą subtiliai pulti priešą ir suprasti jo žmogiškas silpnybes. *Rejuvenation of Siegfried Immerselbe* nėra nemirštanti satyra, bet gera satyra toks retas paukštis literatūros padangėj, kad Šeiniaus knyga gali drąsiai jaustis kompetetingai parašytų satyrų tarpe. Apie *The Ordeal of Assad Pasha* nėra daug kas pasakyti. Tai grynai skaitytojui pralinksminti apysaka, kurioj satyriniai bruožai pilnai neišryškinti ir kuri nepretenduoja būti niekas kitas kaip vienos valandos praleidimas geroj nuotaikoj.

Jei Šeinius savo Trečiojo Reicho atstovą pastato į neįmanomą situaciją ir stebi su ironija, kas įvyks, Jurgis Gliauda savo Messkirch bando padaryti „tragišku herojumi", kuris turėtų sukelti skaitytojui pasibaisėjimo ir gailesčio jausmą. Apie *House Upon the Sand* lietuvių kalboje buvo daug rašyta. Mūsų išeiviškoj literatūroje jis įdomus kaip bandymas įžvelgti į mentalitetą, kuris neturi knygoje jokio santykio su lietuvių tauta. Tačiau sukurti tragišką herojų sunkus uždavinys ir šiuo atveju rašytojas, deja, to nesugebėjo. Beskaitant romaną, Messkirch per visus dvasinius lūžius darosi vis daugiau ir daugiau studija, kuria pailiustruojama moralinė tiesa ir mažiau Messkirch-žmogus. Romano intriga gerai išvystyta, sudomina skaitytoją, charakteriai nevirsta karikatūromis, kas gan dažnai atsitinka romanuose šia tema. *House Upon the Sand* galėjo būti labai geras romanas; toks, kokį jį pažins skaitytojas, jis tėra vienas iš eilės romanų, kurie, kaip ankščiau minėjome, dar vis bando formuluoti Antrojo pasaulinio karo košmarą.

Tai kategorijai priklauso ir Aloyzo Barono *Footbridges and Abysses*. Čia bandoma perduoti nuotaikas žmonių, kovojančių su badu, purvu, mirties baime, nežinomybe ir situacijos absurdu. Centrinio charakterio asmenyje bandoma duoti viso to sintezė — problema, kaip išlikti žmogumi nužmoginančiose aplinkybėse ir pergyventi kiekvieną dieną. Romano stipriausia pusė yra detalių autentiškumas. Skaitytojui, kuriam apkasų kasėjų ir bendrai pabėgėlių likimas yra dažnai tik paraštė prie didžiųjų karo konfliktų, jis priartina kasdieninę tų dienų realybę. Romano silpniausia pusė yra tai, kad autorius nepasitenkina rodyti buities žiaurumą — jis, atrodo, jaučia pareigą ją tiesiogiai priminti skaitytojui kiekviename puslapyje. Išskyrus šį per didelį nepasitikėjimą skaitytoju ir vietomis nepakankamai apšlifuotą vertimą, *Footbridges and Abysses* yra gan geras realistinis romanas.

Apie *Nimblefoot the Ant* jau anksčiau minėjome, kad tai, be abejonės, geriausia vaikams knyga, kurią galime išversti ir prisistatyti visų kraštų vaikams. Tai universaliausia mūsų išversta knyga — gerai parašyta, lengva ir žaismінga, nekalbanti į mažą skaitytoją „iš viršaus". Tamulaitis gerai pažįsta, kas patraukia vaiko fantaziją, o vaikų pasaulis universalus.

Vaičiulaičio *Noon at a Country Inn* vertime nesudaro didelio įspūdžio. Pirmoje eilėje stilistas, jis nukenčia daugiau vertimo procese negu kiti, ir jo charakterizacija nėra užtektinai stipri tai atpirkti. Amerikos skaitytojui, kuris pažįsta novelės žanrą geriau negu bet kurį kitą ir kurio krašte jis yra pasiekęs aukšto lygio — nuo O. Henry iki Hemingway iki O'Hara ir John Cheever — tai bus gerai parašytos, bet eilinės novelės.

Pagaliau Mykolo Vaitkaus *The Deluge* — savotiškas kuriozas visų šių knygų tarpe. Parašyta kaip „fable", ji pasižymi intriga, kuri primena rašymą pagal formulę, charakteriais, kurie visiškai plokšti, ir moralinėmis išvadomis, kurios perduodamos primityviausia forma. „Fable" uždavinys yra pasakyti gilią tiesą paprastai ir kartu subtiliai. Kyla klausimas, ar autorius iš viso bandė tai padaryti.

Baigiant šią trumpą apžvalgą knygų, kurias Manyland Books laikė užtektinai vertingomis išversti į anglų kalbą, kokios išvados reiktų prieiti? Išverstųjų knygų literatūrinė vertė nevienoda. Tarp jų yra keletas, kurias reikėjo išversti, pora, kurias galima buvo neversti, ir pora, kurių tikrai nevertėjo versti. Tai nereiškia, jog norime, kad visos verčiamos knygos būtų šedevrai — tokių vargiai rasime. Nenorime ir to, kad mūsų išverstos knygos prilygtų geriausiems anglų ar amerikiečių kūriniams — tai būtų nerealus galvojimas. Tačiau turime teisės laukti, kad tai, kas pasirodo, būtų mūsų literatūros originaliausi ir kompetencingiausi atstovai.

Poezijos srityje atsakymas bus, kad tai be galo sunku išversti, nežiūrint kiek norėtume pristatyti skaitytojui tokį Nyką-Niliūną ar kitą mūsų moderniosios poezijos atstovą. Prozoje vertimo sunkumai mažesni, bet visvien problema, kai kalbame apie rašytojus, kaip, pavyzdžiui, Marių Katiliškį. Todėl atsistojame prieš klausimą: ar iš viso tada apsimoka ką versti? Ir atsakymas gana paprastas. Žinoma, kad reikia versti, bet turint galvoje, kad mūsų kalbos puošmenos, norint nenorint, nukentės, reikia žiūrėti, ar knygos idėjos ir personažai, autoriaus iškeliamos problemos ir jų išsprendimas tai atpirks ir atneš skaitytojui ką nors naujo, gyvo ir tikro. Jei ne, mes

tebegyvenam iliuzijų pasaulyje, ir mūsų literatūros reprezentacija nuo to nukenčia.

Kalbant apie sunkumus verčiant, reikia ir atsiminti, kad skaitytojas nelygins originalo su vertimu. Todėl ir šioje apžvalgoje nebuvo lyginama lietuviškas originalas ir vertimas. Nebuvo ir bandoma suieškoti visas vietas, kurios vertimuose šiurkščios, neišlygintos, medinės ir kartais net juokingos. Kiekviename vertime tai pasitaikys. Visumoje jos išverstos aiškiai ir taisyklingai. Kai kuriais atvejais, lietuvių kalboje paprastas ir intymus tonas anglų kalboje tampa šaltas ir formalus; lyriškos vietos, verčiant per daug pažodžiui, suplokštėja; skundas kartais tampa riksmu. *Rejuvenation of Siegfried Immerselbe* preciziškas stilius pasidaro labai nelankstus; *Footbridges and Abysses* vertėjas, bandydamas ieškoti vis naujų žodžių, padaro stilių kartais perforsuotu, kartais manieringu. Anglų kalbos vienas iš didžiausių privalumų yra sugebėjimas išreikšti daug keliuose žodžiuose. Lietuvių kalbos — lankstumas ir žodyno turtingumas. Dėl to vertėjams būtų labai gera visados prisiminti Hemingway patarimą: tai, kas negalima pilnai išreikšti tiesiai ir paprastai, geriausia palikti skaitytojo vaizduotei.

Telieka mesti žvilgsnį į šių knygų įvertinimą amerikiečių spaudoje. *Time* (1963 m. birželio 28 d.) recenzavo Gliaudos *House Upon the Sand* ir įvertino ją kaip priklausančią prie geriausių knygų apie nacizmą. Recenzija atpasakoja knygos turinį ir pažymi, kad, nežiūrint visų savo nusižengimų, Messkirch netampa karikatūra. Turint galvoj, kad knygos apie nacizmą yra dažnai visa karikatūrų galerija, Gliaudos romanas gana suprantamai, patraukė recenzento dėmesį.

Footbridges and Abysses recenzuota Edward M. Potoker *Saturday Review* (1966 m. kovo 26 d.). Atkreipta dėmesys į autoriaus pasirinkimą rašyti apie vieną iš Antrojo pasaulinio karo aspektų, kuris dar nėra kitų rašytojų paliestas. Barono romanas charakterizuojamas pasisekusiu lyrizmo ir realizmo junginiu, vietomis sugadintu „xenophobic stereotypes", ypatingai, kas liečia rusus. Recenzija visumoje palanki, išskiriant tą faktą, kad daug kam šitame krašte sunku tikėti, kad bolševikai gali būti tokie pat žvėriški kaip naciai.

Rejuvenation of Siegfried Immerselbe recenzuota Robert Finn iš Public Relations Board, Inc. Robert Finn aukštai įvertina romaną kaip satyrą ir apgaili tą faktą, kad vertimas vietomis sužaloja veikalą. Paskutinioji pastraipa gerai nupiešia, kokios reakcijos reikėtų siekti iš skaitytojo verčiant knygas:

However, it is immediately apparent to the reader who is

not familiar with the original Lithuanian that the defect is far outweighed by the book's quick pace and fascinating content. And the satire still *bites hard.*

The Temptation susilaukė gan ilgos recenzijos iš Dr. Edward Hansen (Illinois Institute of Technology). Visa recenzija gali būti sutraukta į vieną jo vartotą frazę — jam sunku prisiminti skaitytą knygą, kuri būtų taip „eminently forgettable". Sprendimas aštrus, bet mums, kurie mėgstame save egzaltuoti, labai sveikas.

Baigiant prieiname trijų išvadų: pirma, kad darbas, atliekamas Manyland Books, yra susietas su didelėmis ir sunkiai išsprendžiamomis problemomis ir, jas suprasdami, turime įvertinti geruosius rezultatus ir linkėti sėkmės. Antra, kad turime turėti ir puoselėti savikritikos jausmą, kurio dažnai stokojame, ir būti sau dar negailestingesniais negu galime laukti, kad bus šio krašto kritikai. Trečia, nepamesti vilties, kad mūsų tarpe atsiras rašytojų, kurių knygos pereis per tautos ir kalbos ribas ir sugebės svetimtautį skaitytoją tvirtai pagauti.

Ilona Gražytė

APIE ŠEŠIASDEŠIMT ŠEŠTŲJŲ METŲ LITERATŪRĄ

Mūsų egzilinės literatūros pasaulyje 1966 metai priklausė prozai. Nors poezija kovėsi tikrai narsiai, pasiryžusi prozą užgožti net kiekybės mūšio laukuose, susitelkusi aštuonias knygas su pusantro tūkstančio puslapių. (Sunkioji artilerija — Marijos Aukštaitės rinkinys *Rožių vasara*, du su puse svaro, 745 puslapių, plius 15 puslapių vien turinio). Visą šitą masę atlaikyti grynakraujė grožinė proza nebūtų sugebėjusi, kad ir gana drūtais (Petro Tarulio romanas *Vilniaus rūbas* — 495 psl.) veikalais be, šį kartą gana gausios, jaunimo literatūros talkos. Net ir šitokiu būdu tesusidarė vos kelių tomelių ir poros šimtų puslapių persvara. Betgi kokybiniame fronte prozos pranašumą jau iš anksto garantavo pirmosios linijos su trimis veikalais, tviskančiais premijų šarvuose. Prozai laimėjimą svėrė ir patirtis: prieš naujokais-debiutantais (kad ir su laikraštiniu ar antologiniu stažu) atskiestas gretas čia stojo vardai su keletos ar net keliolikos (A. Baronas, N. Mazalaitė, A. Rūta) veikalų praktika.

Pirmumas tad ir priklauso laimėtojui.

Vadovaujantis pačių autorių duotomis žanrinėmis etiketėmis, pernykštį prozos įnašą sudarė trys romanai, apysaka, padavimai ir pasakojimų pynė. Taigi, vyravo romanas. Klasifikaciją siaurinant, visi trys romanai sutilptų į psichologinio romano rėmus, nors nei išorinio, nei vidinio panašumo tarp jų nėra. Netgi atvirkščiai, kiekvienas turi kokią nors būdingą, griežtai jį išskiriančią savybę: ar tai problematiką (Jurgio Gliaudos *Delfino ženkle*), ar formą (Aloyzo Barono *Trečioji moteris*), ar stilių (Petro Tarulio *Vilniaus rūbas*). Nė viena ši savybė pati viena, žinoma, nelemia kūrinio vertės, tačiau santykyje su kitais elementais ir ji turi savo svorį.

Konstrukciniai geriausiai išbalansuotas ir tampriausiai intrigos siūlo jungiamas yra Jurgio Gliaudos romanas *Delfino ženkle*, laimėjęs *Draugo* konkurso premiją. (Gliaudai ši premija ketvirtoji).

Romane sprendžiama problema jaunos šeimos, belaukiančios pirmojo kūdikio, motinai, neštumo stovyje, nuo menigos pavartojus tolidomido tablečių, turinčių naująją gyvybę deformuojančios galios. Jai apie artėjančią nelaimę nieko nežinant ir beveik ekstatiškoje būklėje laukiant palaimos išsipildymo, vyras (kiek vėliau jis grėsmingą paslaptį atidengia ir uošviams) su vis didėjančia įtampa išgyvena tragedijos artėjimą. Negalėjimas neviltimi pasidalinti, fiziškai ir dvasiškai išsilieti, jį atitolina nuo žmonos, pastumėja į trumpą meilės nuotykį su jos drauge, jauna negraite Hedda. Apie Heddos mirtį Meksikoje, daromo aborto metu, romano pagrindinis veikėjas Čarlis išgirsta tada, kai jau džiaugiasi žmonai Linai pagimdžius sveiką berniuką. Heddos ir joje vos prasidėjusios gyvybės kraujo aukų, sakytum, reikėjo ir užteko „užrūstintiems dievams" naujagimio normalumui atpirkti.

Romano veikėjų pagrindinį sekstetą, šalia jau minėtųjų jaunavedžių, Linos tėvų Prestonų, jos teatro studijų draugės Heddos, papildo pastarosios globėjas ir nuolatinis palydovas Fitzgeraldas. Visi jie ryškūs, individualūs, o svarbiausia — reikalingi. Netgi kiekvienam iš šalutinių veikėjų, daugiausia Čarlio įstaigos bendradarbių, autorius suranda skirtingų kontrastiškų bruožų. Veiksmas vyksta natūraliai, situacijos kuriamos logiškai, veikėjų psichiniai išgyvenimai atskleidžiami nuosekliai, įtikinančiai.

Pati didžiausia romano silpnybė yra konstrukcinė: jo atomazga. Per visą veikalą savo veikėjus sėkmingai vedęs į kraštutinę situaciją, jiems jau žengiant per slenkstį, prieš jų akis,

autorius staigiai užtrenkia duris, ant kurių kabo linksmomis raidėmis užrašas „happy end". Išsamiausias ir, manau, taikliausias naujojo Gliaudos veikalo vertintojas dr. Jonas Grinius teisingai pastebėjo, kad „laiminga pabaiga gerokai susilpnino romano probleminį svorį", atimdama „veikėjams galimybę realiai susigrumti su ontologiniu blogiu", paliekant juos neišbaigtais ir „be metafizinės atramos." (*Draugas*, 4. 30. 66).

Vis dėlto *Delfino ženkle* romanu Gliauda įrodė esąs šiuo metu drąsiausias ir stipriausias mūsų probleminis prozos rašytojas.

Savo veikėjų į kraštutinę situaciją pastatyti neišdrįso nė Aloyzas Baronas *Trečiosios moters* romane, laimėjusiame per keletą metų Giedros korporacijos skelbtą romano konkursą. Nors pasirinktoji tematika ir siužetas galimybių davė apsčiai, gi konkurso sąlygos beveik to ir reikalavo: „Romano pagrindinė veikėja turi būti stipraus charakterio lietuvė moteris". Vargu galima geresnę progą „stipraus charakterio" bandymui sudaryti, negu veikėją pastatant į kraštutinę situaciją.

Romano turinys maždaug šitoks: Bevaikė jauna Kevėnų pora Vilniuje, nacių siautėjimo laikais pasiima auginti iš mirties belaukiančių žydų getto iššmugeliuotą kūdikį, nepaisydami už tai jiems gresiančio pavojaus. Berniukui augant Aldona Kevėnienė jį pamilsta kaip tikrą savo sūnų. Savo Liuko (Mykoliuko) ji negali užmiršti nė sugrąžinusi jį po karo iš kaceto laimingai išsprukusiems tėvams.

Abi šeimos atsiduria Amerikoje. Prasidėjus Vietnamo karui, Liukas, dabar suaugęs jaunuolis, paimamas kariuomenėn, ten sužeidžiamas, sugrąžinamas atgal ir paguldomas ligoninėn. Ilgus metus jo nemačiusi Aldona nuvažiuoja aplankyti. Tikroji motina ją už tai išplūsta, nors ir vienai ir kitai aišku, kad Liuko širdį jau laimėjusi trečioji moteris, jo sužadėtinė Grace.

„Stipraus charakterio lietuvė moteris" yra Aldona. Kad ji lietuvė ir moteris, manau, niekam abejonės nekils, bet „stiprų charakterį" joje vargu kas nors įžiūrės, kad ir nuodugniau įsiskaitęs. Ji paprasta, natūrali, pilka moterėlė, nieku iš kitų neišsiskirianti. Gi aplinkybės, kuriose veiksmas vystosi, „stipriam charakteriui" išvystyti tikrai dėkingos. Žinoma, jo reikalauja vien tik konkurso rengėjų sąlygos. Gerą romaną galima parašyti ir jų nepaisant. Deja, šiuo atveju sąlygų laikymasis rašytojui tegalėjo tik į naudą išeiti.

Veikalas parašytas dirbtina, savotiškai forsuota „flash back" forma, taigi veiksmas vystosi dviejose plotmėse: vienoje — šiandien ir čia, kitoje — tada, Lietuvoje ar Vokietijoje. Dirbtinumas pasireiškia griežtai simetriškoje pokaitinėje skyrelių

eigoje: visų pavieniais numeriais atžymėtų skyrelių veiksmas vyksta *vienur, gi poriniais* — *kitur*. Jokio natūralaus ryšio tarp pavienių ir porinių skyrelių nėra. Kartais skaitytoją tai erzina, nes jam per daug aišku, jog jo norimų sužinoti praeities detalių atskleidimą vilkina ne koks nors įnoringas veikėjas, bet patsai autorius. Gausios Barono kūrybos kontekste ir šitoksai, kad ir nelabai vykęs forminis bandymas yra sveikintinas, kaip pastanga nesustingti vietoje, ieškoti, tobulėti.

Girtinas taipgi Barono (atrodo, sąmoningas) bandymas atsikratyti veiksmą lėtinančių ir kūriniui nieko neduodančių ilgesnių peizažinių ar pseudofilosofinių įtarpų, charakteringų jo ligšiolinei kūrybai. (Šio staigaus posūkio pasėkoje Barono stilius per daug susausėjo, net ir veikėjų dialoguose pasidarė lakoniškas, reportažinis). Be „nenaudėlio" (paties autoriaus žodžiais tariant) veikėjo, tiesa, neapsieita ir *Trečioje moteryje*. Tik tiek, kad jo (Tado Su Kepure) plepalams skiriama žymiai mažiau vietos, negu panašaus tipo personažams ankstyvesniuose Barono romanuose. Kitų autorių kūrybos citatų naudojimo srityje ribojamasi veik išimtinai vien Algimanto Mackaus poezijos fragmentais, šį kartą turinčiais neabejotiną ryšį su romano turiniu ir aiškiai įtakojančiais jo pagrindinę veikėją. Saiko nuovoką *Trečioje moteryje* ryškiau tepažeidžia įkyrus neoriginalaus Evangelisto įvaizdžio piršimas skaitytojui kažkokiu didžiareikšmiu simboliu, jo kartojimas veik kiekviename skyrelyje.

Petro Tarulio romanas *Vilniaus rūbas* yra lyg priešingybė Barono „suveiksmėjimui". Jau iš pat pradžios čia skaitytojas pastatomas prieš tuščią sceną ir bent per trisdešimtį puslapių kankinamas tolimesnei veikalo eigai veik nereikalingų dekoracijų aprašinėjimais, kol pagaliau pasirodo veikėjas. Kol jis sukruta, kol prabyla, praeina dar daugiau puslapių. Tarulių reikia netrumpo poskirio vien, sakysim, krupniko aprašymui. Jam reikia kelių skyrelių ir keliolikos puslapių veikėjo apsisprendimui atidaryti duris, peržengti slenkstį piktam šuniui užpakaly grasinančiai lojant. Žodžiu, *Vilniaus rūbas* yra penkių šimtų puslapių romanas, kurio pakankamai detalus turinys, įskaitant nesutrumpintus dialogus (kurių dauguma yra iš tikrųjų monologai, veikėjo pokalbiai su savimi) ir būtinas veikėjų charakteristikas, galėtų būti atpasakotas vidutinio ilgio apysakaitėje. Šitoksai iš adatos vežimo skaldymas primena pagreitintu tempu susuktą filmą, vėliau ekrane rodomą iki kraštutinumo sulėtintais judėsiais.

Veiksmas čia irgi prasideda Vilniuje, dar lenkų okupacijos metu. Valkatėlei, buvusiam batsiuvio gizeliui Stanislovui

Vedlugai, šauna gera mintis veikiai praturtėti. Jis nukerpa gabalą šilkinio „auksu atausto" apsiausto, dengiančio jo dėdės zakristijono prižiūrimos bažnyčios altoriuje stovinčio šventojo statulos pečius, jį sukarpo į mažus gabalėlius ir, per demarkacinę liniją išnešęs Lietuvon, juos pardavinėja kaip „palaiminimus" naiviems kaimiečiams. Biznis gerai sekasi. Prisigrobstęs nemaža pinigų, Vedluga pasidaro gerbiamu ir laukiamu svečiu net ir apsitrynusių poniučių draugijoje. Po kiek laiko, žinoma, jis atidengiamas, „apšvarinamas" ir policijos išvejamas per sieną į ten, iš kur atėjęs.

Šalia Vedlugos, kurio kiekvienas žingsnis, kiekvienas judėsys, kiekviena mintis Tarulio užfiksuojama, romane daugiau vietos skiriama jo trumpalaikei bendradarbei (jį vėliau išdavusiai) Karusei, jį suėmusiems policininkams Šiaudiniui ir Kaciušiui; kiek mažiau — poniai Vandai ir visam jos „įtakingų poniučių" būreliui. Betgi ne kartą ir iki panagių išblusinėti veikėjų portretai nepalieka ryškaus gyvo žmogaus įspūdžio. Skaitytojas nuolatos jaučiasi lyg pro padidinamąjį stiklą nagrinėtų kokio nors paveikslo detales, niekada neturėdamas progos ilgesniu žvilgsniu apmesti jo visumą. Nėra pakankamo atstumo. Gi savo veikėjų atžvilgiu Tarulis visada bando išlikti objektyvus, juos atskleidžia su savotišku pasitenkinimu ar meile, kritiko V. A. Jonyno žodžiais tariant, „nepasiduoda pagundai pašiepti žmonių tamsumo" (*Draugas*, 1966 m. lapkričio 12 d.) ir virsti moralizatorium.

Tarulis — geras pasakotojas, stilistas, linkęs tas savo dorybes pernaudoti plepėdamas iki besaikingumo.

Tiesioginio veiksmo romane labai maža. Daugelis reikšmingų detalių atpasakojama būtajame laike, taigi, joms jau įvykus. Dialogas — gana retas. Ši forma, kaip minėta, dažnai panaudojama Vedlugos vidiniams monologams išsakyti. Manau, kad autorius tai daro sąmoningai, norėdamas bent tokiu būdu išblaškyti skaitytoją užgulančią monotoniją.

Išvadoje reikia sutikti su kito kritiko — Pr. Naujokaičio — autoriui daromu priekaištu: „Tiesiog gaila autoriaus, kai su tokiu sultingu, gyvu, įdomiu žodžiu prapuola nuobodžiose smulkmenose, nereikšminguose valkatėlės išgyvenimuose" (*Tėviškės žiburiai*, 1967. I. 5.).

Nemažiau stilinga ir gerokai plepi yra ir trečioji prozos laureatė Nelė Mazalaitė knygoje *Miestelis, kuris buvo mano*, laimėjusioje 1965 m. *Aidų* žurnalo literatūros premiją. Knygos pobūdį leisiu nupasakoti Broniui Railai, paskutiniu metu savo „Akimirkose" daug laiko skiriančiam literatūriniams nagrinėjimams:

Čia į gimtąjį miestelį traukiniu atvažiuoja labai ir labai kalbi panelytė su savo sužadėtiniu, norėdama jį tėvams parodyti, ir laukia stotelėje, kas atvyks pasitikti ir namo pavežėti. Deja, niekas neatvažiavo, tai mergina savo mylimąjį išsiveda pėsčią ir ta proga, neduodama jam nė prasižioti, užpila informacijomis apie gimtojo miestelio ir apylinkės nuotykius. Devynias istorijas išpasakojusi, ji šoksta ant dešimtosios ir vos pradėjusi — be niekur nieko užbaigia knygą... (Dirva, 1966. 12. 30.).

Kuo gi ypatingas tas Mazalaitės miestelis, už kurį, anot pasakotojos, „nėra gražesnio"? Na, ten yra ir Kiaulių gatvė, o rudenį pasidaro „toks purvynas, kad ir arkliai keikiasi, kai reikia važiuoti" (14).Kokie gi žmonės gyvena jame ir jo apylinkėse? Labai nekokie. Nebent tik klebonų luomas išlikęs kilnus, nesusitepęs, šviesus. Kiti — vis dar bendrauja su dvasiomis, giltinėmis, velniais, laumėmis, taigi tebėra tamsūs, prietaringi, kvailoki. Yra savo naujagimius uždusinančių apvilčių merginų (Liudininkė), tėvo ūkius nugyvenančių pasibaisėtinų tinginių (Nuotakos), visą apylinkę siaubiančių vagišių (Žinia), sūnų už auksą parduodančių šykštuolių (Šulinys), na ir ponų, kuriems jau vaikystėje „visos nuodėmės... atrodė permažos" (Varpas). Šitoji gražių tipų plejada gal ir nesudaro miestelio gyventojų daugumos, bet jie užtikrintai apgyvena didžiąją knygos puslapių dalį, tepalikdami vos kelioliką pačios pasakotojos sentimentaliems vaikystės išgyvenimams (Brangenybės, Duona, Siela).

Mazalaitė pasakoja patraukliai, savo jau seniai susikurtu didžiai „ornamentuotu" stiliumi, kuriam būdingas nusistovėjusių sintaksės taisyklių nedaug paisantis sakinys, itin dažnai prasidedąs jungtukais „Ir" arba „Tačiau". Ji kalba su dideliais perdėjimais, simbolizuodama ir mistifikuodama įvykius, idealizuodama ir schematizuodama veikėjus. Kaip parašyti jai visad svarbiau negu ką parašyti. Gyvenamąją realybę ji mato pro tirštai romantiškus, fantazijos nuspalvintus akinius. Nenuostabu, kad legendos žanras yra Mazalaitės stiprybė. Geriausiai pavykę *Miestelio* pasakojimai (Nuotakos, Šulinys, Ugnis) yra kaip tik stipriausiai atausti tais legendos siūlais.

Miestelis nėra skirtinas prie geresniųjų Mazalaitės veikalų. Vietomis autorė lyg pritrūksta įprastinio entuziazmo. Pasijaučia nuovargis, nervingas skubėjimas, lakoniškumas, stilius padvelkia įkiria monotonija, dirbtinumu. Iš neįprastai ilgai pritilusios Mazalaitės, manau, buvo galima ko nors žymiai geresnio tikėtis.

Dar mažiau „susitupėjusi" yra savo „kūrybine produkcija" pirmykštę Mazalaitę šiandien toli pralenkiančios jos kolegės Alės Rūtos mėgėjiškai neoriginalaus pavadinimo apysaka *„Žemės šauksmas.* Jau iš dedikacijos („prisiminti 25 metų lietuvių trėmimui į Sibirą") matant, jog tai progos padiktuotas, kad ir savanoriškai, vis dėlto „duoklinis" veikalas, jo silpnybėmis ir ydomis gal ir nereikėtų per daug stebėtis.

Per tris šimtus puslapių neišlygintu reportažiniu-prakalbiniu stiliumi Alė Rūta seka vienos į Sibirą išvežamos ir ten žūstančios šeimos tragediją. Apysakoje įvedama ir daug šalutinių veikėjų, o jauniausiajai šeimos atžalai, keliolikmečiui berniukui sudaroma proga dar kartą parvykti Lietuvon.

Veikėjai suschematizuoti, dialogai — trafaretiški, situacijos — pigiai melodramatizuotos, fonas (nors ir statistine, istorine, geografine bei kitokia „naudinga informacija" pamuštas), kažkaip neautentiškas, negyvas. Tenka visiškai sutikti su to paties B. Railos teigimu: „Kad reportažinė medžiaga virstų menine apysaka ar romanu, neužtenka ją tik praplėsti, išlyginti, sujungti savų žodžių upėmis pačiam daugiau nieko neišgalvojant" (Dirva, 1967. 1. 13.).

Žemės šauksmas yra pats silpniausias Alės Rūtos prozinis darbas. Gal dėl to, kad tai tryliktoji jos knyga?

Kiekvienas iš jau minėtų prozininkų, išskyrus nebent Gliaudą ir Alę Rūtą, turi susikūręs ryškų, lengvai atpažįstamą stilių. Stiliaus sąvoka, žinoma, plati ir daugialypė, tačiau didžiausia „lengvo atpažinimo" galimybę duoda vieno iš jį sudarančių elementų ryškesnis prasikišimas pro kitus. Vienur lemia sintaksė (Mazalaitė), kitur — drąsus, neįprastas palyginimas (Baronas), dar kitur — mažareikšmis daugžodžiavimas ar skyrelių sukirpimas pagal tą patį šabloną (Tarulis).

Vienu geriausiu mūsų stilistu jau nuo seno laikomas Antanas Vaičiulaitis, kurio beletristikos rinkinėlis *Gluosnių daina* su pereitų metų data pasirodė šiųjų pirmajam ketvirčiui besibaigiant. „A. Vaičiulaičio stilius... visur kupinas ano tobulai išieškoto sidabrinio skambėjimo, pagaunančio skaitytoją kaip neatsiklausoma muzika. Pats žodis rašytojo yra taip branginamas, taip reikiamoj vietoj atrenkamas, kad juo grožiesi, kaip netikėtai atkasta aukso sage gyvajame lietuvių kalbos pilkapyje", — sako *Draugo* apžvalgininkas (Kultūrinis priedas 1967. 3. 4), kuriam tegalima tik nuoširdžiai pritarti. Betgi Vaičiulaitį iš stiliaus atpažinti nebūtų taip lengva, nes esminė jo stiliaus savybė yra kaip tik visų jin įeinančių elementų tobulas balansas. Jo kiekvienas žodis taiklus, apsvarstytas, kantriai priderintas, kiekvienas sakinys tikslus, lygus, nušlifuotas, kiek-

vienas palyginimas šviežias, gyvas, natūralus, neiškrintąs iš bendrojo konteksto. Nemažiau rūpestingas Vaičiulaitis ir formoje, jos įvairių elementų proporcijose, perėjimų nuosaikume ir logikoje.

Vaičiulaitis — šventadieniškas rašytojas: tokiais jis sugeba padaryti netgi ir kasdieniškus savo aprašomuosius įvykius ar jų dalyvius. Pasaulį jis piešia ryškiomis, skaidriomis spalvomis, ir tamsius debesis apvesdamas šviesiais kontūrais. Jo veikėjai, kartais kiek groteskiški, kaip pasakose ar legendose dera, yra tartum prityrę aktoriai scenoje, kurie kiekvieną žodį moka padaryti reikalingu, kiekvieną judėsį prasmingu. Dekoratyvinis fonas veik visada derinasi su veikėjų nuotaikomis, jas iškelia, pabrėžia. Kad ir trumpomis aprašomosiomis įtarpomis Vaičiulaitis dažniausiai sugeba apeliuoti į visus skaitytojo pajučius. Jos yra tartum trijų dimensijų, primenančios mažiau skaidrią akvarelę, daugiau — lengvus, trapius bareljefus.

Po padavimų etikete *Gluosnių dainoje* sudėta dešimt ilgesnių ir trumpesnių prozinių gabalų, kurių vieną ar kitą autorius jau ir pavadinimuose perklasifikuoja pasakojimais ar legendomis. Jų siužetinė skalė siekia nuo antikinės Graikijos, nuo Kristaus gimimo iki heroiškos mūsų partizanų epochos. Visiems jiems bendras vardiklis tėra didelė žodžio kultūra, šį kuklų (126 psl.) rinkinėlį iškeliantį viršum plačiapečių tomų.

Dėmesio vertas itin skoningas dail. T. Valiaus viršelis ir knygos *meninis apipavidalinimas*.

Drama

Po kiekvieno potvynio ateina atoslūgis. Drama, pernai „užvertusi mūsų literatūrinę rinką" penkiomis knygomis ir trejetą kartų tiek veikalų, šiais metais turėjo tenkintis vieniša Algirdo Landsbergio drama *Penkiais stulpais turgaus aikštėje*. Gi ir šioji parašyta, o ir premiją laimėjusi bene prieš dešimtį metų. O, atrodo, taip dar neseniai patį dramaturgą „rišo prie stulpų" įvairūs mūsiškių dramos spektaklių patriotiški pseudokritikai, esą jis nuvertinęs heroiškąjį partizanų sąjūdį, išaukštinęs neviltį ir pralaimėjimą. Iš esmės visi priekaištai kilo iš to, kad Landsbergis savo veikėjų nepadarė suidealizuotomis schemomis, parodė juos per daug žmogiškais: svyruojančiais, abejojančiais, kenčiančiais.

Anuo metu teko būti dviejų *Penkių stulpų* pastatymų žiūrovu-liudininku. Nežiūrint didesnės ar mažesnės dozės patoso, pozos, melodeklamacijos ir kitų mėgėjams būdingų ydų, kurios šiandien, skaitant knygą, atrodo, sunkiai tebuvo išvengiamos,

abu spektakliai įsipiovė mintin neišdildomai ryškiais bruožais. Jų skirtingas interpretacijas susimbolintai apibūdindamas galėčiau pasakyti, kad lietuviškasis (Clevelando Vaidilos) paliko daugiau žaliai raudoną, gi amerikietiškasis (Čikagos Community Theatre)—šviesiai juodą (sakytum, nespalvoto filmo) įspūdį. Knygą skaitant susidaro vėl kitas, žemės (ar pelenų) ir kraujo (ar ugnies) įspūdis, labai tiksliai dailininko Algirdo Kurausko išreikštas viršelyje.

Knygoje atspausdintoji versija, matyti, autoriaus bendravimo su kelių pastatymų režisoriais dėka, pasidarė žymiai nuosaikesnė ir sceniškesnė. Tai tartum amerikietiškosios ir lietuviškosios versijos sintezė, sudaryta vieną abstraktinant, antrą konkretinant, realistinant, įvedant naujų scenų, paryškinančių pagrindinių veikėjų bruožus, duodančių jiems tvirtesnius, aiškesnėn praeitin atremtus pagrindus. Jų ypač trūko partizanų vadui Antanui scenoje, kiek prisimenu, nepajėgusiam atsverti žymiai ryškesnio, kietesnio ir spalvingesnio savo antipodo Tardytojo. Jo išryškinimui daugiausia ir buvo pridėta. Tačiau kai kuriais atvejais pridėtosios scenos, užuot išryškinusios ar suprastinusios, dar labiau sukomplikuoja Antano asmenybę. Jis vis tiek lieka sunkiausiu ir neaiškiausiu dramos personažu. Jo replikose daugiausia deklamacijos, „valdiškų" negyvų frazių, kuriomis dialoguose jis kartais tartum užkrečia ir kitus veikėjus. Tokių vietų, tiesa, nedaug. Kiti veikėjai, ypač Jonas ar Genė, lieka gana žmogiški, šilti, natūralūs.

Individualinės ir tautinės laisvės problemos *Penkiuose stulpuose* sprendžiamos mūsų epochos rėmuose universalinėje plotmėje. Esminis konfliktas vyksta žmogaus viduje. Tąja prasme veikalas vietomis primena Sartre *Nešvarias rankas*.

Iškeltinas Landsbergio forminis šviežumas, išradingumas, įgalinąs jį problemas kelti plačiai, visapusiškai. Reikia sutikti su *Draugo* recenzentu V. A. Jonynu (1966. 12. 31) jog, nepasitenkindamas toliau nesiekiančiu vienos (autentiškos) partizanų kovų detalės sudramatizavimu „autorius sukūrė Legendą apie Milžinkapį — stiprų, drumsčiantį vaizduotę dramos veikalą, kuris praturtino mūsų dramaturgiją ir kuris *išliks*".

Poezija

Charakteringa, kad stipriausi pereitų metų poezijos rinkiniai — Liūnės Sutemos *Bevardė šalis* ir Antano Gustaičio *Ir atskrido juodas varnas* — turi irgi ryškų probleminį atspalvį.

Trečiojo Liūnės Sutemos eilėraščių rinkinio tematika daugiausia sukasi apie vieną iš pagrindinių individo laisvių — lais-

vę abejoti — ir iš jos kylančio praregėjimo tragiką. Skausmą stebint, kaip

Dyla neišsaugomai
nuo kiekvienos pilnaties
atsineštiniai bendri sapnai —
(Miriam, 24 psl.)

Kada visi į kraują įdiegti, įaugę, neatskiriama žmogaus dalimi tapę daiktai, sąvokos, vaidiniai ima blėsti prasmės šviesoje ir jų vieton skverbiasi naktis ir tuštuma. Ateina

Laikas skirtis. Dabar, ir taip,
kaip skiriasi trupėdama
atlauža nuo uolos,
ilgėdamasi būti uola,
kitur ir kita,
ir augint kitaip kvepiančias samanas
ir krūmokšnius kitus. (25 psl.)

Bevardėje šalyje perduotam Sutemos kūrybos etapui būdingas ir perėjimas iš gana palaidų, vedamosios minties ar dedikacijos tejungiamų (Tapiniai, Išskalauti daiktai) į vieningesnius, stipresnės konstrukcijos ciklus (Nieko neatiduosiu, Bevardė šalis, Neišduodu, tiktai grąžinu, Nenoriu būti atpirkta). Jie sukomponuoti paralelizmo ar laipsniavimo figūrų pavyzdžiu, su sąmoningu planu, palaipsniui kylančia įtampa ir aiškų tašką pastatančią atomazga.

Kalbant kiek kontradikciniais terminais, net ir Sutemos skausmingas intymumas, teikęs ligšiolinei jos poezijai dominuojančią spalvą, *Bevardėje šalyje* pasidarė lyg universalesnis. Kūrybinės išraiškos prasme jos mėgiamojoje simbolikoje atsirado daugiau bendrųjų vardiklių, plačiau atveriančių langus ir duris į poetės pasaulį, jį priartinančių, leidžiančių jį suprasti, įsijausti ar net įsisavinti. Liūnė Sutema pasidarė laisvesnė, drąsesnė, atviresnė.

Bevardę šalį perskaičius susidaro įspūdis, kad poetei tartum atsivėrė nauji horizontai, kad ji dar daug ką turės mums pasakyti. (Plačiau apie šį rinkinį jau rašė V. A. Jonynas *Metmenų* 12 Nr.)

Antano Gustaičio rinkinį *Ir atskrido juodas varnas* problemine poezijai priskyriau dėl to, kad daugelis jo humoristinių eilėraščių yra satyrinio žanro; gi satyra, kelianti ar pajuokianti žmogaus ar visuomenės aistras, ydas, silpnybes, pa-

čia savo esme sugestionuoja problemas, nors jos būtų ir daugiau lokališkos ar specifinės.

Poetais humoristais-satyrikais lietuvių literatūra iš viso negali per daug didžiuotis. Jų geresniuosius skaičiujant užtektų ir vienos rankos pirštų. Tame mažame ratelyje Antanas Gustaitis iškyla unikumu ypač dėl savo sugebėjimo darniai sujungti dvi iš esmės priešingas savybes: kandų sarkazmą ir grakščią eleganciją. Šitąja prasme jį galėtume lyginti nebent su garsiuoju vokiečių poetu humoristu Erichu Kaestneriu.

Antano Gustaičio sąmojus rafinuotas, lakus, kartais siekiąs aforistinės gilumos. Kad ir kasdieninėn aktualijon atsirėmęs, savo posmais jis veik visad pakyla virš bulvarinio lėkštumo. Jo žodis išmąstytas, pasvertas, todėl kietas ir aštrus, nenuslystąs paviršiumi, visada siekiąs giliau. Muzikinis skambumas, žaismingos aliteracijos rodo jo pagarbą žodžiui, sąmoningą rūpestį jo parinkime, rimtą požiūrį į savo pašaukimą. („Prieš savą mes nirštam, / o priešą užmirštam"; „Bendrai mes maikėjam, bendrai mes vaikėjam";... aš čia likęs / tvirtas, girtas, apvalus") Kaip tik toji atranka, toji saiko nuovoka ir įgalina poetą keliais taikliais sakiniais nupiešti beveik „epinės" apimties paveikslą:

Užgimęs užaugo, užaugęs paseno,
Tarp lopšio ir karsto taurelėm stukseno,
Daug matė, girdėjo, kalbėjo, galvojo,
Daugiausia gi — plojo, kai kitas kovojo
O priešų tėvynės taip baisiai nemėgo,
Kad bėgo, ir bėgo, ir bėgo, ir bėgo,
Pabėgęs kentėjo, kentėjo, kentėjo,
Kol nebeiškentęs per jūras atėjo.
Atėjęs čia narsiai ant kranto sustojo,
Ką buvo pasakęs, kartojo, kartojo,
Vis veržės į Vilnių, į protėvių pilį,
Ir galvą paguldė už automobilį.

(Užrašas ant žinomojo lietuvio kapo, 18 psl.)

Sakoma, kad poetai — visuomenės sąžinė. Šitoksai apibūdinimas dar labiau, manau, tinka įžvalgiems satyrikams. Tąja prasme lietuviškoji egzilinė visuomenė turėtų didžiuotis savo tarpe turinti Antaną Gustaitį.

Tematiškai (laiko prasme) nuo pirmųjų dviejų poetų skiriasi Antanas Rūkas, savo trečiojoje poezijos knygoje *Mano tautos istorijoje* užsimojęs jau tikrai epinį paveikslą. Surašyti tautos istoriją poezijos forma nuo ledų gadynės iki šios die-

nos — siekimas, reikalaująs ir polėkio ir drąsos. Dar sunkesnis uždavinys surašyti ją po „lyrikos" etikete, kokią savajai knygai Rūkas priklijuoja. Kada jau pats tas „lyrikos" žodis suponuoja kažką trapaus, skaidraus, grakštaus, žodis „istorija" mintyse sukelia lyg ir priešingą vaizdą: sunkų, masyvų, kartais nuobodų, kartais skaudų, komplikuotą, žiaurų, su daug kraujo, daug ašarų, daug kančios. Naudojantis Henriko Radausko taikliu išsireiškimu: „lavonine kvepia istorija".

Nenuostabu, kad ir Rūko istoriją skaitant duotoji „lyrikos" etiketė ne visada limpa. Tąja pačia tradicine prasme, žinoma, neliptų nė „istorijos" etiketė. Savo lyrinėje istorijoje Rūkui tebuvo svarbu iškelti keli, tikrųjų istorikų gal net pražiūrėti momentai, pagauti kelios, poeto akimis žiūrint labai svarbios nuotaikos.

Ne didybę „nuo marių ligi marių", ne didvyrių garbę Rūkas savo istorijoje aprašo. Ne didieji kunigaikščiai (kurių kelis šykščiai taupius ir mažai charakteringus portretus jis duoda) yra jo istorijos tikrieji herojai, o minia, beveidis žmogelis, artojas, žvejys, darbininkas. Jo likimu poetas čia ir sielojasi:

Karaliai, kunigaikščiai, karvedžiai —
nuo marių ligi marių.
O žemdirbiui ir bitininkui, medžiotojui
ir žvejui —
mažiau, mažiau, mažiau erdvės. (52 psl.).

Tą pilkąjį žmogų Rūkas seka per visą 118 puslapių knygą, kurios gale save su juo sutapatina, sakytum, į jį įsilieja. Motyvas, taigi, socialinis, ar net socialistinis. Ir tai anaiptol nebūtų knygos trūkumas. Didžiausias *Mano tautos istorijos* trūkumas yra tas, „kad epopėjos autoriui nepavyko išryškinti jokios įdomesnės fabulos, surasti originalesnių motyvų ar savitai pagilintos emocinės bei intelektualinės manifestacijos, nei kristalinės stiliaus formos...", kaip taikliai pastebi jau minėtas Bronys Raila (*Dirva*, 1966. 12. 19).

Šioje knygoje Antanas Rūkas yra atsisakęs klasikinės poezijos varžtų ir rašo laisvomis eilėmis. Jų sulaužymas ne visada logiškas. Jose daug proziško grubumo, daug retorinės ar net plakatinės butaforijos. Netgi geriausiai pavykę lyriški pasažai, kad ir kaip nuoširdūs, ne visada skamba naujai ar pagaunančiai.

Iškelti reikėtų gražų knygos išleidimą ir vietomis gana efektingas dail. Viktoro Petravičiaus iliustracijas.

Į artimesnę, daugelyje mūsų atviromis žaizdomis tebegy-

vą istoriją atsirėmęs ir naujo poeto Mykolo Vilties eilėraščių rinkinėlis *Neparašyti laiškai*. Jo tematiką geriausiai nusako patys skyrelių pavadinimai: Kritusių partizanų testamentai, Ištremtųjų laiškai tėviškėn, Sibire mirštančio partizano atodūsiai. Kraujas — „jaunas kraujas", „degantis kraujas", „mirštančių kraujas", „nekaltas", „grynas" ir t. t. — čia srūva kone iš kiekvieno eilėraščio. Suabejoti jo autentiškumu kad ir vien poetišku požiūriu, reikštų riziką būti apšauktam surambėjusiu antipatriotiniu „reakcionierium", gal net išdaviku. Ypač kada knygelės leidėjai (Lietuvių Fronto Bičiuliai) rinkinėlio atsiradimą šiąja proga („minint 1941 metų tautos sukilimo ir rezistencijos 25 metų sukaktį") savotiškai mistifikuoja, tartum norėdami, kad skaitytojas jį priimtų kaip autentišką dokumentą. Rinkinį pristatąs J. B. (razaitis) net nemėgina „teirautis, kas autorius yra", gi bene pirmoji jo recenzentė (Julija Švabaitė) skaito jį atsiskyrus „nuo šiandieninės literatūros žengties, priimdama...(kaip) spontanišką ir vienkartinį šauksmą pasmerktojo mirti" ir perskaičiusi pasideda „šalia Sibiro maldaknygės" (*Draugas*, 1966. 2. 18).

Neparašyti laiškai perduoti laisvomis, baltomis eilėmis, tik vietomis pasiduodant ritmo, dar rečiau rimo suvaržymams, laikantis formų, kurios net ir dabartinėje oficialiojoje Lietuvos poezijoje tebėra gana retos. Yra daug iškilmingos pozos ir... prozos, kiek apnešiotų sentimentalių „štampų", bet taipgi ir stiprokų poetinių prasiveržimų. Daugiausia, manau, M. Viltį reikėtų pagirti ne už aktualią, mažai kieno giliau ir plačiau pajudintą tematiką, bet už debiutantams anaiptol nebūdingą saiko nuovoką, kuri šį rinkinėlį kaip tik ir iškėlė šiapus literatūros ribų.

Produktyviausias poezijos veteranas Mykolas Vaitkus dar vis nespėja išsemti netolimoje praeityje savo susikrautų kūrybos aruodų. Pernai išleistame *Dienoraščio* rinkinyje sudėti eilėraščiai parašyti prieš dvidešimtį metų (1946), taigi lygiai tuo laiku, kada jis patsai buvo užsimojęs ir kitus ragino „pajudinti iš vietos rimą". Kad jis tai darė ne vien žodžiais, o ir darbais, akivaizdžiai įrodoma *Dienoraštyje*. Yra eilėraščių, kuriuose žodžio akrobatika išvystyta iki tikrai aukšto laipsnio:

Vėlei gūsis. Auga staigiai.
Svaigią plačią bangą gena.
Mena... ką? Už medžių mūro
jūra, mūsų jūra šniokščia!
Trokščiau bėgti. Ten, atkalnėj
švelnią aukštą kopą rasiu.

Drąsiai jon! ir saulės aukse
plauksiu slankiai į nirvaną...

(Iliuzija, 38 psl.).

Jeigu poezija tebūtų vien žongliravimas žodžiais, Vaitkaus *Dienoraštis* neabejotinai neturėtų sau lygių.

Vaitkus yra išsidirbęs platoką, tirštai „ornamentuotą" poetinį žodyną, turi gausybę paviršutiniškosios formos šablonų ir minties, idėjos, emocijos ar polėkio ribotumą gali atsverti kalbėdamas apie tą patį dalyką vis kitais žodžiais, arba tuos pačius žodžius sudėstydamas kitokiosna formosna.

Lyginant *Dienoraštį* su neseniai išėjusiais kitais, jau vėlesniosios jo kūrybos rinkiniais, šisai vis dėlto žymiai pranašesnis. Ir tai kaip tik dėl jau minėtų poetui charakteringų elementų įvairesnio ir efektingesnio panaudojimo.

Labai nedaug kūrybinio polėkio esama ir B. O. Audronės antrajame eilėraščių rinkinyje *Žingsniai takeliu*. Šios knygos apimtį, turinį ir vertę bene taikliausiai iki šiol nusakė *Naujienų* apžvalgininkas *J. Pr.* (1966. 12. 24):

... Eilėraščių, maždaug po žodį, vidutiniškai po du, daugiausia po tris ir labai retai iki keturių eilutėje yra viso 115 ir jie paskirstyti skyreliais... Kad tai mergaitės darbas, galima atspėti ir be vardo...

O. B. Audronės eilėraščiai pilki, naivūs, nuobodūs, trafaretiškai vienodo sukirpimo. Pakenčiamo skambumo posmelis čia retas paukštis ir tai dar su abejotino originalumo plunksnomis.

Iš maždaug puspenkto šimto eilėraščių vieną kitą geresnį posmelį būtų galima atrinkti ir Marijos Aukštaitės viso gyvenimo kūrybą sudarančiame *Rožių vasaros* rinkinyje, iliustruotame klaikiai primityviomis šimoniško stiliaus (dail. Jurgio Juodžio) iliustracijomis. Dar daugiau tokių posmelių rastųsi J. Sakalo *Saulėtekio skrydyje*. Tačiau šitie atsitiktiniai posmai dar, deja, nė vieno iš trijų paskutiniųjų rinkinių neišvelka iš už anapus literatūros ribų.

Kritika

Nusiskundimai blogu literatūrinės kritikos stoviu yra tapę savotiška maniera. Dažnai skundžiasi tos „nesamos" kritikos paliestieji, nesigilindami ar patsai jų suponuojamasis objektas iš tikrųjų rimtesnės kritikos vertas ir kiek būtų pajėgus prieš

ją išsilaikyti. Neatrodo, kad padėtis būtų tokia beviltiška, kaip ją kartais bandoma piešti.

Tiesa, vyresnioji prityrusiųjų ar net „stažuotų" literatūros žinovų karta, kurių kartesnis vertinimo žodis gal ir daugelio „nusivylusiųjų" būtų slidžiau nuryjamas, paskutiniuoju metu gerokai sutingusi, tačiau, kita vertus, iškilo eilė naujų vardų, atkreipusių dėmesį ne vien savo drąsa ar arogancija, bet įnešusių naują požiūrį, parodžiusių pakankamai įžvalgumo, noro ir sugebėjimo.

Gal didžiausia mūsiškės kritikos yda yra jos per didelis išsiblaškymas gausiuose laikraščiuose, platesnės visuomenės nepasiekiančiuose periodiniuose ar neperiodiniuose leidiniuose, jos vienkartiškumas, nepastovumas, besistematiškumas.

Kritiko darbas sunkus, nedėkingas, reikalaująs didelio ir nuolatinio pasiruošimo, suryjąs daug laiko, o neteikiąs nė dalies to dvasinio ar moralinio pasitenkinimo, kurį jaučia rašytojas. Nenuostabu, kad šiandien kritikų gretose savanorių veik nebėra. Veik visi jie redaktorių užverbuoti, sakytum, „per kraują ir ašaras". Būtų naivu tikėti, kad be leidėjų paskatinimo, taigi, iš anksto žinodamas jo pasmerkimą dūlėti stalčiuje, kas nors imtųsi rašyti sistematiškesnį kritikos veikalą. Leidėjai gi pažįsta rinką ir užsakymais nesišvaisto. Taip toji kritika ir lieka partizaniška, laikraščių kampininkė. Išimtį čia pirmoji padarė Nidos leidykla, pernai išleidusi Bronio Railos straipsnių rinkinį *Laumių juostą*, kurį sudaro iš įvairių laikraščių (daugiausia *Dirvos*) atrinktos „Akimirkų kronikos", pataisytos ir papildytos naujai parašytomis.

Laumių juosta nėra kritikos veikalas tikrąja to žodžio prasme. Railą daugiau vilioja ne kritiko, bet, jo paties terminą vartojant, "kronikininko" pašaukimas, „čiupti už sparno mūsų srauniai skrendantį gyvenimą ir mėginti jeigu ne išsamiai aprašyti, tai bent prabėgomis užrašyti kai kurias jo iškarpas, nuotykius, žmones ir galvojimus". Jam rūpi „kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo pavaizdavimas *rašytojų ir kitų gyvų žmonių fone*" (mano pabr. K. R.). Bronys Raila čia daugiausia paliečia „kai kuriuos spalvingesnius literatus, ypač (savo) mokytojus ar artimesnius draugus". O jų susidaro gana impozantiška rinktinė: Juozas Albinas Herbačiauskas, kunigas Julijonas Lindė-Dobilas, Ignas Šeinius, Stasys Leskaitis-Ivošiškis, Juozas Švaistas, Vytautas Alantas, Bernardas Brazdžionis, Antanas Gustaitis, Marius Katiliškis. Literatų šeimai labai artimi ir likusieji lietuviškieji *Laumių juostos* „veikėjai": profesorius Mykolas Biržiška ir režisorius Gasparas Velička, nekalbant apie vienišą „svetimąjį" Albert Camus.

Besąlyginiai objektyvus iš tikrųjų nėra nė vienas kritikas. Būtų net netikslu to tikėtis straipsniuose apie „mokytojus ir artimuosius draugus", pirmoje eilėje siekiančiuose atskleisti patį žmogų, o ne jo kūrybą. Bronys Raila nėra iš tų, kurie aštresnį žodį „viniotų į vatą". Skaitytojas tai turėjo progos pastebėti ir citatose, panaudotose šioje apžvalgoje. Tai pastebi ir *Draugo* recenzentas K. Šilinis (1966. 10. 12), pelnytai pripažindamas autorių „šauniu stilistu, aptašyto žodžio meistru", betgi dar neatsisakančiu „nuo kieto poleminio tono".

Vis dėlto *Laumių juostoje*, ypač kūrybą aprašinėjant, vyrauja šviesios, vaivorykštinės spalvos. Ir tai nėra yda, o meilė lietuviškam žodžiui ir tiems, kurie jį puoselėja. Norėtųsi, kad skaitytojas *Laumių juostą* priimtų su prideramu dėmesiu, pateisintų leidėjo žestą, tuo padrąsindamas tvirtesnį kritikos žingsnį ateitin.

Vaikų literatūra

O kokiu keliu eit vaikų rašytojui? Ar tuo siauruoju, nepatogiuoju, kuriame nebėra vietos dalyviams, padalyviams, nuosakoms, o tuo labiau žodžiams, kurie reiškia veiksmus ir daiktus, niekada nenaudojamus dabartinio vaiko pasaulyje? Neturtingas ir nuobodus šitoks kelias. Ne vieną rašytoją jis supančios ir ne vieną mintį apkarpys, tačiau, kada stovime prieš hamletišką „būti ar nebūti" lietuvių kalbos atžvilgiu, turime pasirinkti kryptį, kuri duos daugiausiai vilčių buvimui.

(Nijolė Jankutė, *Draugas*, 1966. 5. 7).

Pereitais metais itin gausiai užderėjo vaikų literatūra: penkios knygos, veik penki šimtai puslapių tiršto druko, t. y. ne poezijos su vienu ar dviem žodžiais eilutėje, su vienu ar dviem posmeliais puslapyje, o kietai supresuotos beletristikos. Sakytum, kaip senais gerais laikais...

Džiugu, kad didžiausią tų puslapių dalį (186) ir užpildo literatūriškai vertingiausia knyga, Sonės Tomarienės *Senolės pasakos*, parašyta puošnia, taisyklinga kalba, patraukliu stiliumi, su dideliu įsijautimu į mažojo skaitytojo pasaulį.

Tematikoje Tomarienė nėra visai originali, tačiau sugeba ir jau girdėtus dalykus sugyvinti, papasakoti planingai, vykusiai įpinti tautosakos, mitologijos ir kitokių motyvų, dainų, eilėraščių, žaidimų, nejučiomis praturtinančių vaikų pasaulį, praplečiančių jų minties akiratį. Pasakas natūraliai jungia nūdieninis fonas, kasdieniškais įvykiais ir nuotykėliais nemažiau įdomus už jas pačias.

Sonės Tomarienės sakinys lengvas, paprastas, aiškus ir skambus. Ji nevengia retesnių žodžių, dėl kurių ir susilaukia priekaištų iš cituotos autorės, teigiančios, jog Tomarienės „kalba mūsų vaikams per žodinga, per turtinga. Liūdna, bet atėjo laikas, kad vaikų autorių kalbos turtingumą pradėjom laikyti minusu..." — dejuoja ji.

N. Jankutės rūpestis turi neabejotino pagrindo, tačiau jos išvados kiek skubotos. Galėčiau sutikti, jog ne visi Tomarienės pavartoti retesni žodžiai buvo reikalingi ar nepamainomi, tačiau jokiu būdu nesutikčiau su implikacija, kad, atsižvelgdami į egzilės diktuojamas sąlygas, imtumėm savo vaikus „lepinti" iki tokio laipsnio, kad pradėtumėm jiems kurti specialią pseudoliteratūrą. Naivu būtų galvoti, jog tokia literatūra bent trumpam laikui sustabdytų nutautimo procesą ar kad kalbos suprastinimu būtų išspręsta dilema „būti ar nebūti". Gal ir galima prastinti vadovėlius ar elementorius, bet jokiu būdu ne literatūrą.

Neatrodo, kad ir pati Nijolė Jankutė savo antrojoje, pernykščiais metais išleistoje apysakaitėje *Danutė stovyklauja* siūlomojo kalbos prastinimo recepto per daug laikytųsi. Tiesa, gausiuose ir nuotaikinguose dialoguose ji neretai pavartoja angliškų žodžių, bet tai daro ne skaitytojui lengvindama, o atvirkščiai, jį įspėdama ir čia pat vietoj pataisydama. Sakytum, kurdama autentiškesnį gyvenamosios aplinkos foną. Šiaip gi Jankutė, kad ir žymiai jaunesnių (šešiamečių) veikėjų pasaulį piešdama (ir, matyt, knygą tokio pat amžiaus skaitytojui taikydama), nevengia nei dalyvių, nei nuosakų, nekalbant apie išraiškesnius žodžius, ne taip jau dažnai užtinkamus ir suaugusiųjų kasdieniškame leksikone. Ir tai jokiu būdu ne yda, o dorybė.

Kiek blogiau su Gintarės Banaitytės-Ivaškienės istorine (Mindaugo laikų) apysaka *Baltuoju stumbru*, prieš porą metų laimėjusia Jaunimo literatūros premiją. Ir Ivaškienei, tiesa, žodžių netrūksta, tačiau, kad ir padėjus aiškių pastangų, ne visada pasiseka juos sustatyti į literatūriškai skambantį sakinį. Jos dialogams trūksta natūralumo, veikėjų pasaulio pažinimo. Pasakojime daug nenuoseklumų, per staigių posūkių, per ilgų šuolių. Gaila, kad šias „smulkmenas" tenka iškelti kalbant apie premijuotą knygą, literatūros rabinų ir pedagogų apšnekėtą, pasvertą, pripažintą; kalbant apie debiutantę, atrodo, nesibijančią darbo (pakankamas istorinės aplinkos išstudijavimas), turinčią lakią vaizduotę ir sugebančią megzti pakenčiamai patrauklią ir logišką intrigą. Tačiau šią pavyzdingai išleistą kny-

gą puošianti dail. Janinos Marks ornamentika vargu ar šiam leidiniui tiko.

Noras įmantriau, poetiškiau pasisakyti vietomis gadina ir Danutės Bindokienės nuotaikingą ir nuotykingą apysakaitę *Baltosios pelytės kelionę į nėnulį*. Janinos Narūnės *Snaigių karalaitėje* paminėjimo vertos tėra nebent dail. Stančikaitės iliustracijos.

Leidyklos

Baigiant gana gausaus pernykščių metų literatūrinio derliaus apžvalgą, įdomu pastebėti, kad tik mažesnę dalį knygų išleido žinomos leidyklos: Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo fondas — 3, Lietuviškos Knygos Klubas — 3 ir Nida — 2. Visos kitos knygos išleistos pačių autorių, jų bičiulių ar jiems artimų organizacijų. Nemanau, kad tai tebūtų atsitiktinis reiškinys. Iškyla liūdnas klausimas: ką su savo kūryba turės daryti rašytojas, neturįs nei pinigų nei turtingų draugų?

Kęstas Reikalas

ATRAMOS BEIEŠKANT

Šis referatas sutrauktoj formoj buvo skaitytas 1966 m. gruodžio 29 d. Australijos L. B. Krašto Tarybos suvažiavime, Sydnėjuje.

1

Šiame forume kalbėdami esam sąmoningi fakto, kad savo mintis tenka ryškinti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės sąvokos turinio saistomiems — augščiau pasaulėžiūrinių, srovinių bei grupinių skyriojimųsi, visus lietuvius, bet ypač išeivius apjungiant. Juk naujoji išeivija atsirado už Lietuvos ribų tik todėl, kad Lietuva neteko nepriklausomybės. Toji išeivija, suprantama, yra ir bus prieš Lietuvos okupavimo faktą. Josios aspiracijos, žodžiai ir veiksmai kryps prieš tą politinę jėgą, prieš tokius politinių jėgų susigrupavimus, kurie siekia esamą Lietuvos okupacinę padėtį išlaikyti. Tautai atgauti laisvę, o iki tam laikui bent iškovoti laisvesnes sąlygas jai reikštis bei gyventi, atrodo, turėtų būti visų sąmoningų ir nepasimetusių lietuvių tikslas, nežiūrint išsiskyrimų dėl pasaulėžiūros, dėl politinių įsitikinimų, dėl kelių į tautos laisvę ir laisvėjimą.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės sąvoka savo turiniu todėl aiškiai pabrėžia, kad joje telpa visi lietuviai. Sukurta ji tačiau išeivijoj, todėl pirmoj eilėj išeivijos lietuviai.

2

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė išeivijoj, jei nori išlikti gyvąja tautos dalimi nors ir būdama atplaišoj, niekad negali

elgtis taip, lyg atstovautų viena pati tautai, neprivalo pasijausti sau tikslas. Ji turi visus savo sprendimus, veiksmus bei darbus derinti su pagrindiniu tautos kamienu, niekad nuo jo neatitrūkdama, niekad akių nuo Pabaltijo nenugręždama. Dėl to labai svarbu, kad būtų kuo gyvesnė komunikacija su tauta, kad būtų kuo platesnės durys į ją. Ir tautos kamienui, gyvenančiam svetimoj kontrolėj, taip pat svarbu, kad būtų durys į pasaulį kiek galima plačiau praviros. Toks išeivijos ir tautos kamieno solidarumas kyla iš pagrindinio tautinio organizmo tikslo — šiuo atveju lietuvių tautiniam organizmui išlikti gyvam ir klestėti, kas pilnai įmanoma tik tada, kai turima sąlygos nevaržant reikštis ir politiškai savo kelius apspręsti, idėjoms tarptautiniame forume susitikti, išryškėti ir gyvenimą skatinančiai veikti.

3

Tegu logiškai, taigi racionaliai lengva prieiti kosmopolitinės žmonijos būsenos įsivaizdavimą, tačiau nei archeologija, nei istorija neduoda pagrindo tvirtinti, kad žmonės yra gyvenę kitaip kaip gentimis, iš kurių ir išsivystė tautos. Tą vaizdžiai byloja šių dienų primityviosios Afrikos ar Naujosios Gvinėjos gentys, kurių vienos yra pakeliui į tautas bei nacijas, gi kitos bus stipresnių ir gyvybingesnių etninių grupių taikiu ar prievartos būdu asimiliuotos.

Tiesa, kad naujųjų laikų technikos amžiaus žmogus vis labiau išsivaduoja iš žemės priklausomybės, vis ryškiau pajaučia tarpusavę bei tarptautinę priklausomybę ir žmonijos visumos reiškimąsi, bet per drąsus ir tik spekuliatyvus būtų tvirtinimas, kad žmonija eis tautinių skirtybių nihiliavimo keliu. Siekė to ir sieks didžiosios tautos ir jų valstybės, jos ypač yra pasišovusios asimiliuoti pakraštines kaimynines mažąsias tautas bei viduje egzistuojančias skirtingas etnines grupes. Joms tai yra pavykę praeityje, vyksta dabartyje ir pavyks ateityje, tik niekas negali pramatyti iki kurio laipsnio, kaip toli ir plačiai. Keičiantis nuotaikoms ir pažiūroms, gali vėl iškilti nacijos reikšmė kaip moralinio pagrindo valstybei, kas ir šiuo metu taip ryšku Afrikos kontinente, net dėl mažųjų salų Okeanijoj. Raudonosios Rusijos pavergtoms tautoms bei etninėms grupėms, kur ryškiai ir forsuojamai vykdoma asimiliacija, tenka ištverti iki palankesnių nuotaikų ir šioje žemės dalyje. Ištverti tepavyks tik gaivališkiausiems ir sąmoningai atspariems etniniams junginiams, nes pasikeitimų bent Rusijoj nematyti greitoj ateityje, nors šiaip jau aiškus nacionalinis išsiskyrimas vyksta vadinamajam komunistinių valstybių bloke, net ir aiškiems

satelitams palaipsniui vis ryškiau vaduojantis iš priklausomybės Maskvai. Tie nauji vėjai nelieka be atgarsio bei įtakos ir Pabaltijy, nors dėl skirtingos ten padėties ir mažesniu mastu.

Nematant greitų vilčių išvysti išlaisvintą ar iki vakarietiškos sampratos išlaisvėjusią lietuvių tautą, nenuostabu, kad išeivijoj gyvenanti lietuvių jaunesnioji ar jaunoji karta imasi pagrįsti filosofiškai ir morališkai savo vietą gyvenamuose kraštuose, nors ir neatsisakydami savo kilmės ir santykio su tauta bei jos kamienu krašte. Iš čia ir pasaulio piliečio vizija, ir geresnio pasaulio tikėjimas. Žmogaus prigimtis būtinai reikalauja savo nusiteikimams ir veiksmams logiško ir racionalaus pagrindimo, ateities keliams įžvelgiamų atramos taškų.

4

Pažvelkime į praktinį kelią, kuriuo esame ėję, kuriuo reikėtų eiti.

Tuščiomis, su plikomis rankomis paliko tėviškę naujoji bėglių banga, bet su tikėjimu ir viltim širdyje. Tai palaikė pokario stovyklose, lydėjo per jūras, padėjo įveikti pažeminimą ir vargą. Ilgą laiką su tikėjimu gyveno ir tauta namuose: kad rusas tik laikinai, kad pasaulio galiūnai susikirs, ir Lietuva vėl atsikels. Su laiku blėso viltys, dingo tikėjimas. Nepadėjo nei veiklos nei veiksniai, nei nutarimai, nei išprašytos, kartais net apmokėtos pasaulio politikų kalbos, nepadėjo nei mūsų ašaros bei maldos. Tai realybė, kuriai į akis bent išeivijoj nenorima pažvelgti, bet kuri tiek reali, kad kuo greičiau visu ryškumu bus suvokiama, tuo sveikiau. Realybė atveria akiratį, nors ir nemalonų, išsklaido iliuzijas, bet kartu atidaro kelius naujiems ieškojimams. Tas kelias veda prie labai tik bendrais bruožais nusakomo susiorientavimo: kad šiuo istorinės reikšmės lietuvių tautai momentu pagrindinis uždavinys yra išlikti tautai, kad esminė mūsų tautos nelaimė yra ne komunizmas ar socializmas apskritai, o rusiškasis raudonosios skraistės imperializmas, kuris stipresnis už politinę santvarką, kuris būtų net pavojingesnis, jei žygiuotų su nacionalistine maskviške vėliava.

Nesant greitų pakitimų vilties, išeivijoj lietuviui reikia ne laikiną pastogę statytis, ne izoliuotis į getus, bet kurtis ir dėl ateities kartų kuo giliau įleidžiant šaknis, bet kartu išlaikant ir išeivijoje Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, tik ne kaip suskilusio dvilypio lojalumo, bet kaip daugiaveidį organizacinį skyriojimąsi gyvenamo krašto rėmuose, kurį jei ne būtinai pagiria, tai bent toleruoja demokratinės santvarkos. Realybės suvokimas padeda nusikratyti iliuzijos, kad Vakaruose kraštu-

tinės dešiniosios politinės apraiškos geriausiai padeda lietuvių tautai ar aplamai komunizmo diktatūros prislėgtom tautom. Prablaivėjus žvilgsniui darosi aišku, kad visi kraštutinumai veda prie didesnio tautų išsiskyrimo ir antagonizmo, prie didesnės ir gilesnės prarajos tarp įvairių politinių koncepcijų ir jų gyvenime pasireiškimo. Tuo jie tik padeda esamai geležinei uždangai tarp Vakarų ir Rytų išsilaikyti, veda prie naujų atsitvėrimų sudarymo, nė trupučiu nepalengvinant lietuvių tautos grumtį dėl išlikimo.

Iliuzijų nusikratymas padėjo ir namuose (jei ir ne organizuotai, tai atskirai) apsispręsti ištverti ir išvengti asmeninės, tuo pačiu ir tautinės savižudybės. Prieš taip rafinuotą ir brutaliai žiaurų priešą sukilti ar išeiti į atvirą opoziciją tegali tik didelė tauta ar, susidarius palankiai situacijai, maža drauge su kitom pavergtom tautom. Tokių tačiau sąlygų dabartinėj Rusijoj, kur taip gerai organizuota ir įsistiprinusi diktatūra, beveik neįmanoma tikėtis. Tik visos raudonosios Rusijos demokratėjimas gali atnešti laisvėjimą pirmoj eilėj bent kultūriniam savitam lietuvių tautos reiškimuisi, o tolimesnėj eigoj ir politinę autonomiją ar visišką laisvę kokioj nors politinėj Europos struktūroje.

Šiuo metu Pasaulio Lietuvių Bendruomenė ir jos ribose veikią įvairūs veiksniai pirminiu savo uždaviniu turėtų laikyti padėti išlikti lietuvių tautai, subtiliai ir išmintingai paremti ją, besigrumiant dėl išsilaikymo, demaskuoti pasauliui kiekvieną okupanto kėslą, palaikyti gyvą tarptautinėje plotmėje lietuvių tautos vardą ir teisę į laisvą ar laisvesnę jos egzistenciją, palaikyti gyvą Lietuvos valstybės bylą bei jos okupavimo ir inkorporavimo faktą. Tai labai daug ir labai ilgam laikotarpiui, kuris šiandien dar jokiu būdu nepramatomas.

5

Mūsų galvojimas, mūsų sprendimai ir veiksmai, ypač kai kalbame dėl tautos bei valstybės problemų ir dėl išeivijos santykio su visai skirtingose sąlygose gyvenančiu tautos kamienu, dažniausiai remiasi mūsų paveldėtomis ar susidarytomis vertybėmis. Suminėsim tik kelias: žmogaus individuali apraiška, bet palenkta tautybės visumai, tautinė tapatybė, tautinė kultūra, tautinė valstybė, valstybės suverenumas. Tai daugumai mūsų vyresniosios kartos žmonėms kelrodis, kategorijos jų sprendimams. Bet ar taip yra su jaunąja karta? Dr. A. Sužiedėlis Jaunimo Kongreso proga analizavo naujųjų laikų pasaulinės apimties priklausomybę, idėjų internacionalumą bei judrumą. Jei jo įžvalga teisinga, tai toje šviesoje jau ir kitokios

vertybės. Blanksta individualybė kaip vienetas, o jos vieton iškyla socialinis bei ekonominis junginys, vietoj privačios bei pavienės iniciatyvos primatas tenka kolektyvinei, ar ji būtų kooperacinė, sindikalinė, valstybinė ar šiaip kitos rūšies organizacinio bei bendrovinio pobūdžio nacionaliniuose ar internacionaliniuose rėmuose. Kitoj šviesoj pasirodo ir valstybės suverenumas, nes komunikacija, tarptautinė prekyba, pagaliau atominės bombos grėsmė ir didžiųjų iki ausų apsiginklavimas ypač sumažino mažųjų savarankiškumą bei jų perspektyvas ateičiai. Šiuo metu aiškūs blokai, kur didžiųjų įtakai prievarta įrikiuota satelitai ar tokiais pasidarę laisvu bei pusiau laisvu apsisprendimu. Ekonominiai apsijungimai gana aiškiai vyksta ir dėl bendro intereso. Ir mokslo baruose daug didesnės galimybės dirbant bendrai plačios apimties laboratorijose, institutuose, bet dažniausiai tarptautiniu mastu bendradarbiaujant, pasidalinant patyrimu ir siekiant kartu jau nuvokiamų, bet dar neįvykdytų naujųjų atidengimų gamtos mokslų, fizikos bei medicinos srityse, net pritaikymų technikoje. Šis bendravimas dar suintensyvėtų, jei dingtų ar susilpnėtų nepasitikėjimas tarp didžiųjų varžovų.

Tai lyg ir tamsi grėsmė individui, mažosioms tautoms, mažųjų tautų valstybėms. Tik A. Sužiedėlis norėjo ir čia įžvelgti prošvaistes. Naujoj šviesoj kylančios kitos vertybės ar senųjų modifikavimas atidaro ir kitokias galimybes žmogaus realizavimuisi ir kitus kelius tautinės individualybės reiškimuisi. Jis sako: „Sąmoningu lietuviu šiandien būti yra iš tiesų tikėti, kad Dievas nėra miręs, tikėti, kad pasauliui yra galima šviesesnė rytdiena. Šio amžiaus ir ateities glaudžiame pasaulyje prasmė būti lietuviu iš tikrųjų tėra tada, jei ta tautinė būsena suvokiama kaip tik pasauliniuose rėmuose, ne siaurame atsiribojime ir užsidaryme". Jaučiame aiškiai, kad dėl vilčių ir kelių į lietuvių tautos nepriklausomybę A. Sužiedėlis išsiskiria su daugelio mūsų vyresniosios kartos atstovų galvosena, kai jis sako: „Yra betgi pavojus, jog ši teisinga teisinė sąvoka (nepriklausomybę atgauti) leidžia primiršti realybę, kad po šitiek metų, po visos žmonijos generacijos tautos laisvą būseną tenka sukurti, ne atgauti".

Šiuo paskutiniuoju sakiniu aiškiai implikuojamas tautos laisvėjimo vyksmas. Pražūtingiausia todėl būtų tūnojimas, pasyvumas. Ir okupantas krašte, ir aplinka išeiviams juk kasdien sudaro naujas būsenas, kurios vis pažadina tautinį savisaugos instinktą, todėl vis verčia sąmoningai apsispręsti, vis iškviečia rezistencijai, vis verčia senuosius kelius pervertinti ir naujų ieškoti.

6

Jei daug sunkiau lietuvių tautai išsilaikyti bei laisvėti, kai ji Maskvos kalinama, tai daug lengviau, kai Tarybų Sąjungos, tuo ir Lietuvos durys prasiveria plačiau Vakarams, apskritai pasauliui, kai geležinė uždanga ir Berlyno siena silpnėja ar net griūna. Šitas duris praverti privalo klebenti ir mūsų išeiviai, ypač jaunoji karta. Tam reikalui talkininkų Vakaruose galima susirasti iš mokslo, politikos ir meno pasaulio.

Mums tikrai atrodo, kad kalėjimo sąlygos geriausiai atitinka Maskvos aspiracijoms. Kalėjime gali elgtis kaip nori, ir Maskvai būtų labai svarbu priedanga nuo pasaulio, kol ji suvirškintų pavergtas, jos akimis žiūrint Rusijos tautines mažumas, tarp jų pirmoj eilėj lietuvius, latvius ir estus. Tą jie sėkmingai vykdo Pabaltijy, vietinius gyventojus atmiešdami rusais, Rytprūsiuose įkurdindami rusus, tuo Pabaltiją atitverdami nuo Vakarų.

Dėl tų tat priežasčių, mums atrodo, Maskva bus visad priešiška laisvam bendravimui su Vakarais bei sienų atidarymui laisvai turistų komunikacijai. Bet dėl sienų prasidarymo į Vakarus yra ir vilčių: patys Tarybų Sąjungos žmonės, ypač naujosios generacijos dėl to nerimsta. Ateityje jie gali turėti lemiamos įtakos, tegu ir ne tokios, kaip galima būtų tikėtis demokratiniuose kraštuose.

Rusinimo vyksmui Pabaltijy, kiek mus žinios pasiekia, vietiniai žmonės visais jiems galimais būdais priešinasi. Bet čia vaidmuo priklauso ir tų kraštų išeivijai Vakaruose. Nemanome tačiau, kad Pabaltijo kraštų išeivija yra tiek stipri, kad ji galėtų pilnai sustabdyti Maskvos rusinimo planą, ypač kad JAV ir Jungtinių Tautų institucija, bent iki šiol, lieka kurčios pabaltiečių šauksmui. Nepriklausomybės penkdešimtmečio proga 1968 m. visi pabaltiečiai bendru frontu turėtų apeliuoti į pasaulio sąžinę dėl jų kilmės kraštų rusinimo, siekiančio sunaikinti senąsias rytinio Baltijos pakraščio tautas. Lietuvių, latvių ir estų vadovaujančios institucijos išeivijoj 1968 m. turėtų sutartinai paskelbti Pabaltijo Metais ir siekti bendromis jėgomis galimai didesnio propagandinio efekto savo kraštų ir tautų gynimui bei laisvėjimui.

7

Naujų atramos taškų reikia ieškoti mūsų politinei kovai ir diplomatinei orientacijai.

Mūsų visad, kai tik 1940 m. netekome nepriklausomybės, tikėta Vakarais: jie būsią, kas atnešią laisvę Pabaltijo tautoms. Jie sumušią nacistinę Vokietiją, atstumsią raudonosios Rusi-

jos jėgą į senąsias, prieškarines sienas. Taip skelbė rusų ir vokiečių laikais mūsų pogrindžio spauda, pogrindžio politikai, tuo vylėsi lietuviškai nusiteikęs šiaip žmogus. Ir karui pasibaigus, prisimindami JAV prezidento ir Anglijos ministro pirmininko 1941 m. pagarsintą Atlanto chartą, tikėjome, kad atsakingi už karo paliaubų sąlygas ir kiek galima teisingesnių sienų nustatymą turėtų jaustis atsakingi antivokiškojo bloko vakariniai sąjungininkai. Pirmoje eilėje krypo akys į JAV, kurios po šio karo Vakaruose iškilo galingiausia jėga, todėl ir natūraliu konkurentu Maskvos pasišovimui dominuoti pasauliui. Tik kai giliau ir dabar jau iš laiko perspektyvos pažvelgi, tai pamatai, kad JAV yra buvusios ir pagrindinis Maskvos prestižo kėlėjas, o tuo pačiu netiesioginis sąjungininkas jos imperializmui įsistiprinti. Kyla įtarimas, kad JAV yra simpatizavusios pasaulio įtakų sferų su Rusija pasidalinimo idėjai. Toje dvasioje yra vykusi karo metu reikšmingiausia Jaltos konferencija, o po karo Potsdamo, kur praktiškai buvo palaidota Atlanto charta. Ta pačia mintim vadovautasi įkuriant Jungtines Tautas su Saugumo Taryba, kur pastarojoj nariai turi vetavimo teisę, o ja pirmoj eilėj, žinoma, naudojasi geram ir piktam didieji. Taigi nuo W. Wilsono ir Atlanto chartos dvasios praktiškai atsisakyta, tuo neberespektuojant mažųjų tautų teisių ir mažųjų valstybių suverenumo, bent jį susiaurinant. Nemanome, kad mažieji būtinai turėtų turėti tarptautiniame forume lygiai svarų balsą su didžiaisiais, bet taip pat netikime, kad nebuvo galima sukurti tokios Tautų Sąjungos, kur nebūtų buvęs įteisintas galingųjų savivaliavimas, kur nebūtų numatyta priemonių sutramdyti jųjų imperialistiniams kėslams. Geresnės bei teisingesnės tarptautinės pasaulio bendruomenės perspektyvos tuo žingsniu tikrai aptemdytos.

Dviejų galybių atominės jėgos monopolis — tai vėlyvesnė amerikiečių atramos tezė. Kol dvi galybės išlaikysiančios ginklavimosi lenktynių pusiausvyrą ir kontroliuosiančios atomo grėsmę, tol pasaulis džiaugsiąsis esama padėtim ir išvengsiąs karo. Amerikiečių politikai bei diplomatai niekad nesistengė rimtai demaskuoti Maskvos imperializmo, įsakmiai nereikalavo rusų pasitraukti į 1939 m. sienas, nekėlė pavergtų tautų bei paties rusų piliečio teisinės būsenos klausimo, o tenkinosi lenktynėmis ore, žemėje ir vandenyse, tuo sudarydami Maskvos pabaisos bei galybės įspūdį ne tik pačių Rusijos gyventojų sąmonėje, bet ir visame vadinamajam laisvajam pasaulyje. JAV nesiėmė suorganizuoti pasaulinio moralinio fronto prieš Maskvą, kuris tik vienas ilgo laiko mastu būtų buvęs pražūtingas raudonajai Rusijai. Visuotino moralinio spaudimo so-

vietinės Rusijos valdžia ir žmonės dešimtmečius nebūtų atlaikę. Dezorientacija ir laipsniškas irimas neišvengiamai, mūsų įsitikinimu, būtų vykęs raudonosios diktatūros Rusijoj. Bet tuo keliu eiti, matome, pasaulyje nebuvo jėgos, o šiandien jau per vėlu.

Esant tokiai padėčiai, kur tad turi krypti mūsų akys, kur ieškoti atramos? Gal vėl į Vokietiją, kur okupuotos lieka jos rytinės sritys, kur pačios vokiečiams paliktos teritorijos dalis prieš gyventojų norą atskirta? Tarptautinės teisės požiūriu Vokietijos ir Lietuvos, Latvijos, Estijos klausimai yra likę atviri: buvę karo sąjungininkai nėra pasirašę net vienašališkos taikos sutarties, nekalbant jau apie Vokietiją, kuri savo keliu tokią sutartį turėtų pasirašyti ir ratifikuoti. Tai jau pavėluota ir to, žinoma šiandien nepadarys jokia federalinė vokiečių respublikos vyriausybė. Vokiečių tačiau rytinių sienų klausimas labai komplikuotas ir greitų vilčių nežadantis. Prieš tai piestu stoja ir stos Maskva, o kas ją palenks nusileisti? Tikrų ir nuoširdžių rėmėjų vokiečiai neturi, lieka tik jų vienų jėgos. Geriausiu atveju jie gali pasiekti tik apkarpytos Rytų Vokietijos susijungimo su federaline, vakarine respublika. Tik ir tai, atrodo, tegalima didelių nuolaidų Maskvai keliu — Vokietiją neutralizuojant. Šitoji padėtis jokių vilčių neteikia Pabaltijo kraštams.

Gal tad vis dėlto tikėtis A. Sužiedėlio geresnio pasaulio, naujos pasaulio santvarkos? Tuo tikėjimu vadovaujasi ir tikrasis europietis, bet pirmoj eilėj, žinoma, prancūzas de Gaulle, kuris ranka rankon ėjo su Adenaueriu, bet ir po jo vėl patraukia vokiečių krikščionių demokratus ir socialdemokratus, daugumą italų, nekalbant apie mažesniuosius kraštus. Ekonominė atrama jau yra — tai Vakarų Europos bendrosios rinkos jungtis. Nors de Gaulle šioje europinės unijos stadijoje ir yra pagrindinis neaprėžto valstybinio suverenumo gynėjas, né trupučio politinių teisių nenorįs perleisti naujajai bendrosios rinkos institucijai, bet tai tik pirmasis ir paviršutiniškasis įspūdis. Šią ekonominę instituciją jis tik nori matyti subordinuotą narių-valstybių ministrų konferencijai, kuri viena teturėtų teisę nustatyti bei nutarti ekonomines-politines gaires. Apskritai tai jo tolimiausia politinė vizija yra Europos federacija, laipsniškai įsijungiant į ją ir Rusijai, bent iki Uralo. Tą jis per eilę metų yra ne kartą užakcentavęs. Yra tai racionalūs samprotavimai ir realios užuomazgos, kurios duoda ir lietuviui geresnio pasaulio vilties dabartinėje neviltyje.

Tik vizija išvysti Lietuvą ir visą likusį Pabaltijį Europos federacijoj ir didžiausiam optimistui dar labai tolima, nes, kaip mums atrodo, tegalima tik per Pabaltijo tautų laipsnišką lais-

vėjimą pirmoj eilėj pačios Tarybų Sąjungos tautų apjungty. Blanki ir Europos federacijos vizija, kurioje kaip lygus dalyvautų Rusija. Tą, be abejo, supranta ir de Gaulle ir tie, kurie yra tos idėjos šalininkai ir ateis po jo. Rusijai pasijausti europinė jėga lemiamos įtakos gali turėti Kinija, kuri darosi galybe ir, nors raudona, virsta tikrąja grėsme pasauliui, bet pirmoj eilėj Rusijai.

Kitos tačiau kiek stipriau pagrįstos atramos, bent mums taip atrodo, mūsų valstybinėms viltims atominių ginklų amžiuje, deja, nėra, jei netikime, kad Lietuva gali keltis iš kapinyno, jei nelaukiame Trečiojo Pasaulinio karo. Tik jei ir toks kiltų, tai JAV greičiausiai būtų rusų sąjungininkai, jei grėsme laikome Kiniją. O amerikiečiai nuo seno ją tokia laikė ir dabar laiko.

Tiesa, pokario europinės sienos daugelyje vietų dar vis nenustatytos, bet negi manome, kad Rusija paklausys kurios nors jėgos grįžti į Potsdamą prie nebaigtos konferencijos stalo? Amerikiečiai ir anglai turėtų būti tie, kurie tokį reikalą judintų. Visa kita atmetus, vien jau dėl brėstančio Kinijos pavojaus JAV to tikrai nesiims, o tuo labiau anglai, kurių ir reikšmė nusmukusi, ir interesai skirtingi. Pastarieji tai jokių ir norų neturi pamatyti apjungtą Vokietiją. Pagaliau ir šiaip Londonas tėra tik JAV satelitas, nors tą dėl ambicijos ir labai stengiasi pridengti.

Šiokių tokių tačiau vilčių, nors ir sunkiai įžvelgiamų, teikia dar globalinė istorinė patirtis. Imperijos buvo išaugę ir subyrėjo dėl labai sunkiai suvokiamų priežasčių. Gal netenka pačios gyvastingumo, gal pakinta žmonių nusistatymas ar nuotaikos, lyg ir aptingstama — imama bodėtis nuolatinio sargybinio pareigomis, tuo labiau nuolatinio budelio? Šiandien ypatingas spaudimas iš visų kraštų ir įvairių sluogsnių dėl humaniškumo, dėl valdžios varžtų ir policinių priemonių suliberalinimo; visų ir visad smerkiama diktatūra, prievarta. Raudonoji Rusija yra pirmoji, kuri įvairiuose tarptautiniuose forumuose tą skelbia. Ar ilgai šita josios dviveidiška moralė gali išsilaikyti, gal pagaliau pats rusas žmogus ims savęs dėl šio melo nebepakęsti? Tai vis klausimai, bet ir teigiamu atveju keliai tolimi. Bet todėl ir mūsų ryškinime visas dėmesys ir rūpestis — išlikti tautai. Iš praeities imperijų griuvėsių kilo pavergtos tautos, bet tik išlikusios.

Pagrindinis vaidmuo tautai išlikti tenka patiems lietuviams Lietuvoje, jų vadovaujančiam šviesuomenės sluogsniui. Iš visų mus pasiekiančių duomenų neturime nė mažiausio pagrindo abejoti, kad šis pastarasis yra lietuviškas ir sąmoningas savojo

uždavinio tautoje, nežiūrint kad dažnai yra ir komunistų partijos eilėse. Iš 1964 m. Vilniaus universitete stacionarinėj pamainoj (atitiktų mūsuose full-time student) studijavusių 3.700 studentų 3.600 buvo komjaunuolių sąjungos eilėse. Tik tas gali tikėti juos nuėjus į tautos išdavikų tarpą, kas tebegalvoja 1939-40 m. kategorijomis. Viskas rodo, kad Lietuvos šviesuomenė ir profesūra daro dideles pastangas atsispirti Maskvai, kad lietuvių kilmės studentija puoselėja lietuvių kalbą, skaito ir ugdo lietuvių literatūrą, lanko teatrą, visur, kur tik gali, pabrėžia savo lietuvišką kilmę tarptautiniuose forumuose, šiaip jau visur jautrūs lietuviškiems interesams, jei gali, net pasipriešina rusifikacijai ir organizuotai. Žinomas faktas, kad po Stalino mirties, pasijutus laisviau, studentija Lietuvoje ėmė kelti galvas: dėl to buvo apie 400 areštuotų ir dingusių be pėdsakų, tarp jų daugumas komjaunuolių.

Patyrimas sako, kad jei išeivija nori suvaidinti vaidmenį ir padėti tautai išlikti, tai ji neprivalo išvirsti atitrūkusia nuo tautos ir jos raidos pabėgėlių bendruomene, kaip yra atsitikę su baltaisiais rusais, su londoniškiais lenkais, su čiangkaišekininkais Formozoje. Ar kas begali patikėti, kad rusų tautos nuotaikas atitinka rusų pabėgėlių konferencijos Paryžiuje ar Ispanijoj — kuris Romanovų yra tikrasis pretendentas į sostą, kuris grąžintinas į Petrapilio baltuosius caro rūmus? Ar kad pilsudskininkai iš Londono vėl paimtų lenkų tautos vairą, kad Čiangkaišeko vis tebelaukia žemyno Kinija?

Pabrėžtina, kad pabaltiečiams, idant išlikus prie Baltijos jūros, o taip pat neviltyje neištirpus išeivijoje, pirmoj eilėj tenka pasikliauti sago jėgomis. Kiek toks vieningas frontas prieš rusinimą ir kitos rūšies Maskvos išnaudojimą įmanomas namuose, mums sunku spręsti. Išeivijoj tai , deja, pasigendam jų tampraus ir nuolatinio bendradarbiavimo. Tai būtų labai svarbu politinėje ir propagandinėje veikloje: didesniu svoriu būtų apeliuojama į pasaulio sąžinę, palaikoma gyva jų kraštų byla, stipresniu dūžiu būtų klebenami Kremliaus vartai, judinama geležinė uždanga, skiriantį Rytus nuo Vakarų. Didesnis būrys švenčių ir šiaip parengimų proga keltų pabaltiečių išeivių pasitikėjimą savim, o ypač jaunosios kartos viltis dėl savo tėvų ir sentėvių kraštų etninio veido išlikimo ir tų tautų išsilaisvinimo bei išlaisvėjimo.

Mūsų profesionalai politikai privačiuose pokalbiuose iškelia, kad, girdi, mums nereikią per daug susirišti su latviais ir estais. Rusai greičiau galį padaryti nuolaidų dėl Lietuvos negu dėl Latvijos ir Estijos — jiems esą reikalingi Rusijai gyvybinės reikšmės turį Rygos, Liepojaus ir Talino uostai. Jei su tokiom

viltim ir galima buvo guostis iki Potsdamo konferencijos, kol nebuvo įvykęs Rytprūsių atskyrimas nuo Vokietijos, tai šiandien toks samprotavimas yra likęs tik diplomatų atsargumo seniena. Iš mūsų pusės atitaisytina skriauda, padaryta tragišku momentu latviams ir estams. Tuoj po karo iš VLIKo šaltinių buvo raštas vakariečių sąjungininkų karinėm vadovybėm, kur aiškinta, kad nebūta lietuviškų SS dalinių vokiečių karinių jėgų sudėtyje, kaip kad turėjo latviai ir estai. Tegu ir dėl kažkokių savisaugos ar politinių motyvų gimė toks raštas, bet nedovanotina klaida jame paminėjimas mūsų kraujo giminaičių latvių ir kaimynų estų. Už tai turėtų mūsų veiksniai, kad ir pavėluotai, apgailestaudami ir atvirai atsiprašyti.

8

Iš viso ikšiolinio ryškinimo gana aiški išvada, kad lietuvių tautos kova dėl išlikimo sunki ir sąlygos neatrodo, kad greitoj ateity pakistų. Kyla klausimas, kaip tam reikalui yra pasiruošusi tauta ir jos atplaiša išeivijoj?

Pati tauta, tik XIX a. antroj pusėj tikrai pabudusi buvo vis dėlto tautiškai sąmoninga. Netrūko iš kai kurių vyresnių ir cinizmo: ką čia mes padarysią, žemdirbių tautelė, kaip mes išsilaikysią tarp dviejų milžinų, prie caro buvę geriau (mažesni mokesčiai), kaizeris buvo mums tikras tėvas (Klaipėdos krašte). Bet tokie balsai buvo reti ir pamažu dingo. Lenkinimas tačiau Didžiojoj Lietuvos kunigaikštystėj, gi vokietinimas Klaipėdos, Tilžės bei Gumbinės apylinkėse buvo palikęs žymius pėdsakus, ypač miestuose.

Atsikūrusioj Lietuvoj jaunesnioji karta, ėjusi lietuvišką mokyklą, gyveno tikrą tautinės sąmonės renesansą su visu jaunatvišku entuziazmu ir net, sakykim, nekritiškumu. Per dvidešimt nepriklausomo gyvenimo metų sulietuvėjo miestai, išskyrus Klaipėdą.

Mūsų politikai nė trupučiuko neabejojo valstybės pamatais: neturėjo jie nei santaupų užsieniuose, tik retas perbėgo sieną į Vakarus ir tragiškuoju 1940 m. birželio mėnesio momentu. Manyta — paliksim su tauta ir dalinsimės likimu, nors ir juodu. Tikėta, kad po karui vėl viskas bus po senovei, vėl egzistuos nepriklausoma Lietuva. Dėl to paties besąlyginio tikėjimo tautos ir valstybės pamatais nepriklausomais laikais neorganizavom kompaktinių kolonijų imigraciniuose kraštuose (o galėjom bent Pietų Amerikoj), kur dabar būtų atrama naujajai priverstinei išeivijai, kur galėtų klestėti ir augti lietuviškos mokyklos, spausdintas žodis, savas religinis gyvenimas, kur būtų bazė ir politinei veiklai. Nesiruošėm ilgos išeivijos są-

lygoms ir Vokietijoj, kol naujoji išeivių banga gyveno stovyklose. Juk mūsų vadinamieji veiksniai nė mažiausios instrukcijos nedavė, kad vykti tik į vieną kraštą ar drauge visiems likti Vokietijoj.

Išeivijoj, pasklidus po pasaulį, asimiliacija vyksta visu frontu, nežiūrint mūsų lietuviškų sambūrių ir susiėjimų. Naujieji išeiviai, kurie turėjo būti lyg ir politiniai emigrantai, savo dvasia jau toj pačioj generacijoj labai supanašėjo seniesiems, kurie dėl duonos buvo emigravę į JAV, Pietų Ameriką. Net ir didesniais būriais po II Pasaulinio karo atvykę į naujuosius kraštus, *nesugebėjo susiburti į stipresnes kolonijas, bet beveik* bėgo vienas nuo kito. Todėl nėra lietuviškų gatvių bei priemiesčių nei naujuose JAV centruose, nei Kanadoj, nei Australijoj.

Vieną, ką atsivežė naujieji išeiviai, tai politinę instituciją VLIKą, vieną, ką sukūrė išeivijoj, tai Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizaciją. Jas telieka remti, nes šiuo metu tai konkrečios atramos išeivijos lietuviams ir jų neatitrūkimo nuo tautos ir jos pagrindinio laiko padiktuoto uždavinio — išlikti, ištverti šią istorinę situaciją iki geresnių ir šviesesnių dienų laisvės vilčiai įsikūnyti.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenę su jos skyriais ir poskyriais ir jiems atstovaujančiomis valdybomis pirmoj eilėj norėtumėm matyti kaip visiškai apolitinį sambūrį, lyg miniatūroje organizuotai besireiškiančią tautą. Joje tačiau reiškiasi įvairūs politiniai klubai, dažniausiai iki šiol puoselėją senųjų Lietuvos partijų tradicijas bei jų programas. Jie yra apsijungę politinėj institucijoj VLIKe, kuris siekia atkurti nepriklausomą Lietuvą, o iki tam laikui palaikyti savųjų tarpe ir tarptautiniam forume gyvą Lietuvos bylą. Jis iki šiol sudaromas išimtinai iš senųjų Lietuvos partijų likučių ir politinių susigrupavimų delegatų. Ar tai tikslu, kitas reikalas. Tikslu, jei atitinka krašte likusių ir išeivijos politinei diferenciacijai, netikslu, jei taip nėra.

Australijoj 1965 m. tarp studentų ir jaunosios kartos čia mokslus baigusių akademikų buvo išsiuntinėta 120 anketos lapų. Atsakė 55, t. y. 45,83%. Vienas iš klausimų buvo priklausimas senosioms lietuviškoms partijoms. Priklausąs pasisakė tik 1 krikščionių demokratų partijai, nepriklausą 54. Simpatizuoją pasisakė 1 krikščionių demokratų partijai, 6 tautininkams ir 1 kitoms partijoms; visai nesuinteresuoti — 47. Panaši, tur būt, nuotaika yra ir JAV bei Kanadoje. Mums atrodo todėl, kad ilgainiui VLIKo struktūra turės kisti. Gal jį sudarys tik šiaip sau politika išeivijoj besidomį asmens, nežiūrint jų politinių

atspalvių. VLIKo tačiau reikšmė ateityje gali net didėti, kai mūsų diplomatinė tarnyba susilpnės, seniesiems išmirštant ir naujiesiems neturint pilno diplomatinio statuso.

9

Grįžtant prie mūsų asimiliacijos, kitataučiams pasirodo kitoks vaizdas. Tai suprantama, nes jie nekantrūs: bijo svetimų etninių grupių ir kuo skubiausiai norėtų matyti visus susiliejusius su krašto gyventojų visuma, su jame dominuojančia dauguma. Pertho universiteto tyrinėtojas dr. Ronald Taft (*From Stranger to Citizen*, Perth, 1965) susumuodamas išvadas apie pabaltiečius imigrantus, daro tokią išvadą: „Jie sudaro įspūdį, kad asimiliacijos reikalu yra pati pasyviausia grupė iš visų kitų imigrantų" (61 ir 62 psl.). Tai jo stebėjimų ir tyrinėjimų išvada Perthe, bet ji tokia pat būtų ir Sydnėjuje, ir Melbourne.

Su jaunąja karta kitaip. Visi stebėjimo duomenys sako, kad per mišrias vedybas niveliuojasi etninės skirtybės ir blėsta bei dingsta interesas savajai tautybei, tautinei bendruomenei ir kilmės tautai. Tai ypač ryšku jaunojoj kartoj, kuri imigraciniam krašte užaugo ir mokslus išėjo. Ir mūsuose, pvz. Australijoj, mišrių vedybų procentas nepaprastai didelis. Australijos Commonwealth Bureau of Census and Statistics, Demography 1964, biuletenis Nr. 82 patiekia imigrantų vedybų statistinius duomenis. Lietuvių vyrų per tuos metus vedė 79, moterų ištekėjo 59. Lietuves vedė 20 vyrų — taigi 25,3%, lietuvaičių ištekėjo už lietuvių kilmės vyrų 33,9%.

Tarp Australijos lietuvių akademikų 1965 m. pravestoj anketoj nelaiką savęs Lietuvių Bendruomenės nariais iš 55 pasisakė 13, t. y. 23,6% ,bet australais save pavadino tik 5, kiti Australijos lietuviais ar tiesiai lietuviais. Vestų tik lietuvį bei lietuvę 4, ką įsimylėtų 19, likusieji davė įvairius kitus netiesioginius atsakymus. Į Lietuvą, pakytus sąlygoms, nuolatiniam apsigyvenimui pasisakė grįžtų 5.

Jaunosios kartos asimiliacijos problemai suvokti galėtų padėti susipažinimas su šios rūšies tyrinėjimais pirmoj eilėj angliškai kalbančiuose kraštuose. Kodėl jaunoji karta bėga nuo saviškių, kodėl stengiasi susilieti su pagrindine ar dominuojančia krašto kalbine ir etnine grupe? W. E. Lambert, R. C. Hodgson, R .C. Gardner ir S. Fillenbaum yra pravedę ir 1960 m. paskelbę savo tyrinėjimus Kanadoje, Montrealyje. Čia dvikalbis kraštas — prancūzų ir anglų. Prancūziško koledžo studentai testuojami (jie nematė kalbėtojo, tik girdėjo balsą ir turėjo spręsti apie kalbėtojo asmenybę) priskyrė, jų manymu, angliškos kilmės balsui geresnę išvaizdą, augštesnį ūgį, didesnį

ambicingumą, sociališkumą, charakterio stiprumą ir apskritai patrauklumą. Tai rodytų, kad Kanados prancūzai laiko savo etninę ir kultūrinę grupę žemiau už angliškąją. Aiškus menkavertystės kompleksas.

Iš patirties pastebėjom, kad jaunuoliai ir vyresnieji be rezervų identifikuojasi su tėvais, o per juos ir su jų etnine grupe, jei tėvai užima žymų postą gyvenime, yra pasiekę mokslo ir augštos ekonominės gerovės. Išvada: jei mūsų lietuviškoji išeivija nori išlikti ir ateities kartose, ji turi pasiekti krašto socialinėje pakopoje augštesnio laipsnio ir būti gerai susiorganizavusi arba jaunojoj kartoj ugdyti kitokią socialinių-moralinių vertybių sampratą. Paskutinysis uždavinys nėra lengvas, jei tėvai nėra pakankamai stiprios, inteligentiškos ir giliai išsimokslinusios asmenybės. Mūsų šių dienų išeivijos lietuviški laikraščiai, mūsų vyresniosios kartos diskusijos lietuviškuose forumuose rodo šiuo atžvilgiu apyliūdnį vaizdą.

Stebėjimai leidžia spręsti, kad tose šeimose didesnis ir gilesnis lūžis su paaugliais vaikais, kur tėvai konservatyvūs, atitrūkę nuo gyvenimo ir jo naujų srovių ir judėjimų. Jaunimas paprastai bodisi senomis idėjomis bei formomis ir griebiasi naujų, jų manymu, pažangesnių. Šia kryptimi bei šiuo klausimu turėtume pravesti tyrinėjimus tarp savųjų kaip šeimos taip ir lietuvių bendruomenės ribose. Theodore Newcomb studija (*Personality and Social Change, Attitude Formation in a Student Community*, New York, 1943) patiekia stebėjimus iš nedidelio New England mergaičių koledžo. Didžioji dalis studenčių buvo iš politiškai ir sociališkai konservatyvių šeimų, bet koledže jos turėjo liberalią atmosferą. Daugumas studenčių pasisavino liberalias vertybių sampratas, o mažuma neparodė jokių pakitimų, pasidarė net labiau konservatyvios. Ketvirtaisiais studijų metais su liberališkomis idėjomis studentės suaugo į tikrą instituto bendruomenę ir sveikai atsipalaidavo tėvų globos, gi konservatyvioji mažuma liko nuošalėje institucijos daugumos, baugščios ir nepasitikinčios.

Jaunosios kartos suaugimui su savo tautine grupe didelės reikšmės, atrodo, turi tolerantiškumas, tolerantiškas charakterio bruožas. William W. Lambert ir Wallace E. Lambert (*Social Psychology*, 1964) 60 psl. aptaria M. Anisfield studijos duomenis apie etninės mažumos nusiteikimus JAV. Tirta vienos žydų gimnazijos (high school) moksleivių nusiteikimai kitatikių ir žydų atžvilgiu. Pasirodė, kad nusiteikimai prieš kitatikius ir savus žydus artimai sutapo: kurie buvo labiausiai tolerantiški kitatikiams, buvo taip pat tolerantiški saviškei žydų bendruomenei, kurie pasisakė nemėgstą vienos grupės, ne-

mėgo ir kitos. Antagonistiniai charakterio bruožai rodė taip pat neigiamą nusiteikimą savo tėvams, savo bendruomenės daugumos grupei, savo religinei bendruomenei.

Labai svarbu kiekvienam, bet ypač jaunam žmogui yra logiškas nusiteikimų darnumas. Šį reiškinį yra formulavęs Fritz Heider (*The Psychology of Interpersonal Relations*, New York, 1958), kuris sako, kad žmonės siekia išlyginto ir harmoningo santykio tarp nusiteikimų ir pasireiškimų. Kyla psichologinis nepasitenkinimas, kol tokio balanso nepasiekiama. Charles Osgood ir Percy Tannebaum (*Psychological Review*, 1955, 42-43 ir 62 psl.) paryškina, kaip žmonės keičia savo nusiteikimus, kai skirtumas tarp jų pasidaro ryškus. Aišku, kad tas pats dėsnis veikia ir mūsų lietuvių bendruomenėje, o ypač jaunojoj kartoj, kur aplinkos ir kitos kultūros įtaka labai stipri. Išlikti tarp svetimųjų lietuviu reikia logiškai bei racionaliai atremti iš aplinkos kylantį priešingą įtikinimą, asimiliuojančiai veikiantį nusiteikimą, ypač jaunuolio amžiuje. Reikia racionalios įžvalgos ir įsitikinimo, kad tavo darbas lietuvių tautai reikšmingas, kad viltys dėl tautos likimo nežuvusios, kad kova ir aukos dėl jos nėra bergždžios.

Šio mūsų rašinio tikslas ir yra išryškinti viltį ir neviltyje, o mūsų buvimui ir išlikimui kad ir išeivijoj susirasti, kiek įmanoma, stipresnę atramą Pasaulio Lietuvių Bendruomenėj, nes tik sambūryje pajaučiama prasmė, reikšmė ir jėga. Tik ši mūsų tautinė bendruomenė yra laisvos valios, ji nėra likiminė ar pagrįsta ekonomine nauda, todėl tiek ir tol stipri, kol yra sutarimas, kol joje buvimas suteikia moralinio pasitenkinimo. Priešingu atveju pasitaikys vis daugiau individų, ypač iš jaunosios kartos, kurie išeivijos lietuvių bendruomenės ims šalintis, net visai nuo jos atsigręš.

Tauta krašte yra bendro likimo bendruomenė, todėl ten galima tikėtis žymiai didesnio atsparumo prieš rusifikaciją, stipresnio gyvybingumo kovoje dėl tautinio išlikimo. Gera ir tikrai patriotiška, jei ateityje, jei tik bent kiek kultūrinio reiškimosi sąlygos Lietuvoje pagerės, kad mūsų išeivių jaunosios kartos jėgos ten grįžtų ir įsijungtų dėstytojais augštosiose mokyklose, šiaip mokslinio tyrimo bei darbo institucijose bei meno ar literatūros baruose. Bet ar greitai tokių sąlygų susilauksim, kad būtų užtikrinta tų asmenų darbo laisvė ir asmeninis saugumas, tai kitas klausimas. Šiandien tokių sąlygų dar nėra.

A. Zubras

ŽODŽIAI Į TAUTĄ

1966 m. lapkričio 19 d. New Yorko Santaros-Šviesos surengtame diskusijų vakare Ramūnas Girnius, Skirmantė Makaitytė, Romas Misiūnas ir Antanas Saulaitis, SJ nagrinėjo išeivijoje gyvenančiųjų lietuvių pastangų kalbėti į tautą prasmingumą. Iš keturių pasisakymų *Metmenims* išliko du, kuriuos čia ir spausdiname.

Konteksto dėliai keletas simpoziumą lydėjusių įvykių.

Simpoziumo salėn atsilankė Jungtinių Tautų bibliotekos vedėjas, sovietinis lietuvis dr. Levas Vladimirovas. Po simpoziumo vykusiom diskusijom baigiantis, Saulius Šimoliūnas iš publikos jį pakvietė prasitarti, kaip jam atrodą mūsų galvojimai apie kalbėjimą į tautą. Simpoziumą moderavęs Vincas Rastenis Vladimirovui pasisakyti leido, ir tai buvo vienas iš įspūdingiausių to vakaro momentų: buvęs politinis kalinys, nuo bolševikų tiesiogiai nukentėjęs, pripažino ir bolševikui tą pačią balso laisvę, į kurią demokratinėje santvarkoje teisę turi visi; dramatiškai paliudydamas skirtumą tarp totalitarizmo, kuris už nuomonių skirtumą baudžia, ir demokratijos, kuri ir priešui leidžia nekliudomam savo mintį pareikšti. Savo žodyje dr. Vladimirovas siūlė glaudžiau bendrauti su sovietinės Lietuvos gyventojais, apsikeičiant kultūrinėmis vertybėmis. V. Rastenis į tai reagavo, pabrėždamas, kad sovietinė valdžia, neleisdama išeiviams savo sukurtų kultūrinių vertybių Lietuvon laisvai perduoti, pati yra pagrindinė tokio bendravimo kliūtis.

Reakcijos į šį įvykį vyko visais frontais.

— Vliko pirmininkas Vaclovas Sidzikauskas — *Aidų* redaktoriaus žodžiais tariant, „tikrai ryžtingai apeliuodamas nuo partinio į principinį žvilgį," — išardė Vliką.

— Už pakvietimą L. Vladimirovui pasisakyti S. Šimoliūnas buvo priverstas pasitraukti iš New Yorko Santaros-Šviesos pirmininko pareigų.

— Už leidimą Vladimirovui kalbėti V. Rastenis buvo pašalintas iš Lietuvos delegacijos Pavergtųjų Europos Tautų seime.

— Už buvimą salėje, Vladimirovui kalbant, iš Vliko pašalinti Bronius Bieliukas ir Algis Vedeckas.

— Už priklausymą Santarai-Šviesai, kurios surengtų diskusijų metu iš publikos pasisakė L. Vladimirovas, iš Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ryšininko su Vliku padėjėjo pareigų buvo priverstas pasitraukti Algimantas P. Gureckas.

— Už tai, kad po simpoziumo pasisakė Vladimirovas, kai

kurių simpoziume dalyvavusiųjų studentų tėvų draugai su jų tėvais nebekalba.

Šių, V. Sidzikausko žodžiais tariant, „jautrų, sakyčiau, tautinį instinktą susiorientuoti padėty" liudijančių priemonių dėka, „yra visiškai aišku, kad tas Lietuvos laisvės kovos fronto įlenkimas yra visiškai ištiesintas" (*Darbininkas*, 1966 m. gruodžio 28 d.). Autoritetingo žodžio užtikrinti, grįžtame prie paties simpoziumo minčių.

1. Kokia Jūsų nuomonė apie mūsų veiksnių ir suvažiavimų skelbiamųjų „žodžių į tautą" prasmingumą: ar jie iš tikrųjų esti bent didžiai tautos daliai Lietuvoje iš čia perduotos mintys, ar jie lieka tik žodžiai į orą, arba žodžiai tik sau?

MAKAITYTĖ: Jeigu apie prasmingumą sprendžiame iš darbo rezultatų, tai „žodžiai į tautą" prasmingumas labai menkas. Negalime laukti, kad jie turėtų reikšmingos įtakos Lietuvoj. Išskyrus menkomis nuotrupomis, atsišaukimai Lietuvos nei nepasiekia, ir sakyčiau, kad tai gerai. Nes juose panaudota per daug išdėvėtų, melodramatiškų išsireiškimų, kurie sudaro neracionalų, propagandinį įspūdį. Negali sudaryti geros nuomonės apie mūsų politinių samprotavimų lygį.

Labai lengva mums iš tolo kalbėti apie „vargą", „pavergimą", „laisvės kovą". Bet tokie žodžiai atrodo žodžiai tik sau, savo rūšies neramios sąžinės glostymas. O sąžinės neramios, nes nuo to „vargo" pabėgome, su Lietuva ryšius nutraukėme, ir savo tautiečiams ne daug kuo galime pagelbėti. Nerealu galvoti, kad mūsų atsišaukimai galėtų būti politiškai efektyvūs. Politikoje kritikas, esąs silpnoje padėtyje, negali turėti poveikio į asmenis stiprioje padėtyje, kurioje dabar yra, rusų remiama, komunistinė valdžia Lietuvoj. Žmonės tik priverčiami daro priešui nuolaidas; arba du priešininkai gali vienas kitam nuolaidas daryti bendroje kovoje prieš trečiąjį. Atsižvelgiant į dabartinę pasaulinę politiką, ypač į glaudesnius ryšius tarp rusų ir amerikiečių, netenka galvoti, kad dabar galėtume pakeisti komunistinę valdžią Lietuvoje, o kol negalime, nenorėkime, kad mūsų tautiečiai tenai masiniai ar net asmeniniai prieš ją veiktų, kad stotų į „laisvės kovą", nes tai būtų aiški savižudybė. Tokio pasiaukojimo norėti iš tautiečio Lietuvoje yra nelabai garbinga, nes mes patys nieku nerizikuojame. Reiktų verčiau pirma pagalvot, kaip čia išeivijoje galėtume savo politinę padėtį sustiprinti.

Vienintelė prasmė skelbti tuos atsišaukimus čionykštėj spaudoj yra savo sąžinę nuraminti ir savo tarpe solidarumo jausmą sutvirtinti.

SAULAITIS: „Žodžių į tautą" prasmingumas dvejopas: sau ir lietuviams Lietuvoje.

Sau, tai yra, išeivijos lietuviams, tokie bendri pareiškimai reikšmingi trimis būdais.

Pirmiausia, bet koks žodis, kalba, straipsnis, diskusijos padeda asmeniui ar asmenims savo mintis išryškinti, išbandyti, patvirtinti, pakeisti. Taip ir pareiškimai lietuvių tautai, paruošti kieno nors vardu, trumpai, lyg koks tikėjimo išpažinimas, Credo, surenka pagrindines mintis, šiuo atveju apie mūsų nusistatymą lietuvių atžvilgiu (už geležinės uždangos). Tokie žodžiai primena mums ryšį su tauta. Todėl jie skelbtini mūsų spaudoje, nors neretai, ypač paskutiniuoju metu, kiekvienas laisvai kimba į kito ar kitų žodžius ar tariamus žodžius.

Antra, karo ir politiniai veiksmai išeiviją, tremtinius padarė pasyviais — tremtiniai kraustomi, išvaromi, maitinami, persekiojami. Ano meto antikomunizmas, spaudoje vadinamas „Stalino laikų antikomunizmas", yra pasyvus, gynimosi laikysena pažymėtas. Kaip tik bet koks žygis iš mūsų pusės yra aktyvumo išraiška ir svarbi tuo, kad mes, ne tik komunistai ar sovietai, nustato mūšio lauką. Vakarai ne tik reaguoja į Rytų įvykius ir pareiškimus, bet ir priverčia Rytus pasitempti.

Trečia, laikantis nusistatymo, kad tarp lietuvių visur turi būti glaudžiausi ryšiai (VLIKo pareiškimas 1966. I. 22-23), šie pareiškimai, jei jie pasiekia Lietuvą, yra *bendravimo forma*, papildanti siuntinius, laiškus, radijo ir kitus pranešimus, ir sujungianti dvi tautos dalis, kurios abi kartu atsakingos už politinę ateitį ir tautos likimą.

Lietuviams Lietuvoje tokie žodžiai, jeigu prieinami, turi dvigubą reikšmę.

Svarbu, kad Lietuvą pasiektų ne tik asmeniniai pareiškimai, nuomonės, pergyvenimai, bet ir grupiniai, pavyzdžiui, Jaunimo Kongreso, studentų suvažiavimo, religinio kongreso, kadangi jie atstovauja didesnei visuomenės daliai ir dar kokiam oficialiam organui.

Toliau, bet kuri žinia iš Vakarų ten laukiama, iš smalsumo ir iš reikalo. Nori sužinoti, kokios čia mados, muzika (ž. Amerikos Balso programas), nori sužinoti ir faktus, įvykius ir nuomones, sąjūdžius.

Ar pasiekia Lietuvą tokie pareiškimai? Atrodo, kad žinios per radiją, spaudą ir netiesiogiai pasiekia klausytojus ir skaitytojus. Spaudoje čia sakyta, kad, pavyzdžiui, garsioji raganų medžioklė davė kai kuriems Lietuvoje suprasti, kad išeivijos jaunimas bendrai sukomunistėjęs, ir tuo atveju medžioklė

pasitarnavo ne mums, bet sovietams. Bet tai gali įvykti ir mums teigiamais atvejais. Pareiškimai gali būti perduodami netiesiogiai laiškuose ir t. t.

Paprastai laukiame rezultatų tuoj pat. Dabartinėje padėtyje tai nelabai tikslu. Jei po 50 išeivijos metų būtų atkasti mūsų pareiškimai, jie ne tik taptų mūsų dabartinių nusistatymų istorine medžiaga, bet ir padėtų tautos kamienui geriau suprasti, jausti ir priimti mūsų pastangas Lietuvos atžvilgiu, nors tos pastangos nebūtų buvusios labai tobulos ar sėkmingos.

2. Ar Jums atrodo, kad tie „žodžiai į tautą", jeigu jie pasiekia klausytoją Lietuvoje, — pataiko į „tikrąją" stygą? Tai yra, ar tokius žodžius išgirdęs tenai pasijus, kad štai aš esu suprastas, štai mintys, patarimai, paskatinimai, kurių man kaip tik reikia?

MAKAITYTĖ: Sunku pasakyti, bet, dėl aukščiau minėtųjų priežasčių, abejoju. Ir, tik tarp kitko, jeigu lietuvių vyresnioji karta Amerikoje pradeda galvoti, kad su savo jaunimu politinėmis temomis vos susišneka, kaip jie gali manyti, kad jų galvosena bus artimesnė Lietuvos jaunimui, kuris net nėra buvęs jų įtakoje?

Lietuvoje yra daug dorų lietuvių patriotų, kurie mėgina esamomis sąlygomis, t. y. komunistinės santvarkos rėmuose, lietuvių būklę pagerinti. Kategoriškai pasmerkti visus bendradarbiaujančius su dabartine valdžia yra nesuprasti šiandieninės Lietuvos sąlygų. Argi mes, patogumų apsupti, galime norėti, kad kas nors iš principo atsisakytų progos patobulinti gyvenimą sau ir savo artimiesiems bei lietuvių tautai? Ar garbinga išlaikyti asmeninę garbę liekant ištikimais principui, ištikimais abstrakčiai „tautai" ir „žmonijai", tuo atsisakant galimybės padėti konkrečiam žmogui? Ar gal garbingiau savo principus truputį sukompromituoti, atliekant tai, kas praktiškai galima? Ar verta tarnauti idėjai, kai idėja nustoja tarnauti žmogui (o gi žmogui tarnauti idėjos sukurtos)? Į šiuos klausimus nėra lengvo atsakymo. Kiekvienas turi pats apsispręsti, nenustodamas pagarbos ir supratimo tiems, kurie laikosi kitos nuomonės. Tik noriu pridėti, kad mūsų rezoliucijose ir atsišaukimuose žmogus dažnai pamirštamas.

SAULAITIS: Atsižvelgiant į padėtį, pareiškimų tonas, nors galįs būti „oficialus", bendrinis, visada turėtų būti nuolankus. Ką tai reiškia?

Visų pirma, esame tautos dalis, ir tai gyvenanti išeivijoje. Nors ir išeivija turėtų aukštus mokslo laipsnius ir daug paty-

rimo, ne jai tenka vaidmuo leisti įstatymus, ar tai moralės ar kitus, sovietų okupacijoje gyvenantiesiems, ir ne ji paskirta tautos teisėju. Todėl, mano nuomone, vengtina „triumfalizmo", pasiskolinus žodį iš religinio atsinaujinimo terminų. Triumfalizmas arba išdidumas remiasi stereotipiniu Lietuvos gyventojo supratimu, panašiu į būdą, kuriuo sovietai žiūri į išeivius, juos vadindami nacių bendradarbiais, fašistais ir t. t., tik dabar pajusdami, kad reikia ir išeivijoje išskirti įvairias grupes, sroves (ž. pirmininko atsistatydinimą iš su užsienio ryšių komiteto: „reikia daugiau leidinių siųsti į vakarus; atsižvelgti į užsienio grupių specifiškumą"). Manau, kad praeityje tas Lietuvoje gyvenančio lietuvio stereotipas buvo: žmogus lietuvių tautybės, bet vis įtartinas (nors faktiškai žinome, kad nedidelis skaičius yra tikrai nuoširdūs — jei tokių iš viso yra — komunistai ar rusofilai).

Antra priežastis, dėl kurios reikėtų būti nuoširdiems yra, kad tiksliai nežinome, kas juos paveikia daugiau, kas smulkiai dedasi, kaip keičiasi žmonės už geležinės uždangos. Žinome tik, kad yra skirtumų tarp mūsų, ne tik įsivaizduotų, pvz. storulių amerikiečių milijonierių, bet tikrų — kalbos, rašybos, galvojimo būdų, siekimų, vilčių. Šią vasarą teko susipažinti su jaunimu iš keliolikos kraštų, ir labai pergyvenau, ir pergyvenome, kad iš Pietų Amerikos atvykę į mus „amerikiečius" žiūrėjo ne kaip į lietuvius, bet kaip į amerikiečius, nesąmoningai pasisavinę gyvenamojo krašto studentijos pažiūras į šiaurės amerikiečius. Per smagias pažintis ir asmeniškas draugystes tikrai pajutome savo vienybę, savo bendrą lietuviškumą. To reikia tikėtis ir mūsų tautiečių už geležinės uždangos atveju.

Nuolankumas išvengtų įžeidinėjimo. Būdamas stiprių antikomunistinių pažiūrų žmogus gali savo būdu būti labai žiaurus; ir mūsų spaudoje pasisakyta, kad kai kurie išeiviai neapykantą komunizmui išlieja net ant lietuvių bendrai. Čia reikia skirti gilų nusistatymą nuo metodo, kuriuo prieinama prie žmonių. Pvz., kai kuriems įtartini Katalikų Bažnyčios norai ar pastangos susikalbėti su komunizmu, nes jie neįžiūri metodinio skirtumo, o mato tik tariamą nuosmūkį nuo bažnyčios dogmatinio nusistatymo už Dievą, laisvę, tikėjimą. Net amerikiečių spauda ar Sovietų Sąjungoje lankęsi dvasiškiai pataria neįžeisti gyventojų, niekinant jų pasiektus darbus, kūrybą ir t.t., nes, nežiūrint laikotarpio ar sąlygų, tai visvien jų darbai, pvz., industrializacija ir kiti realūs pakeitimai, kurie būtų įvykę ar ten būtų „kapitalizmas" ar komunizmas ar kas kitas. Gyvendami sunkiose sąlygose, jie kaip žmonės turi

teisės džiaugtis ir būti gerbiami už tose aplinkybėse atliktus darbus ir kurtus kūrinius.

3. Kas ir kokiu būdu, Jūsų nuomone, dabartiniu metu pasakytina į Lietuvą? Ką manot tenai itin reikalinga išgirst?

SAULAITIS: Teradau tris tokius „žodžius į tautą": Lietuvių Studentų Sąjungos 1964 m. visuotinio suvažiavimo ir 1966 m. jaunimo kongreso bei religinio kongreso. Juose galima išryškinti kai kurias temas ir tam tikrą laikyseną.

Bendrai paėmus, atsižvelgiant į gyvenimo sąlygas sovietų užimtoje Lietuvoje ir į sovietų jautrumą, ir kartu į lietuvio ir bendrai asmens-žmogaus troškimus, šios temos vis pasikartoja:

Kūryba: žmogus turi būti laisvas kurti meną.

Mokslas: žmogus ieško laisvės būti mokslišku ir siekti mokslo.

Pelnas: išreiškia žmogaus norą matyti savo darbo vaisius, pvz., *rasti darbą pagal mokslą ar gabumus, užsiauginti daržą*, turėti savo namus savo šeimai.

Taika: sovietai tą žodį išnaudoja. Plg. Vakarų Vokietijos parodą Sovietų sąjungoje, kurioje kalbama apie taiką, norint rusams duoti suprasti, kad ir vokiečiai nori taikos, nors dažnai vakariečiai nušviečiami grobikais ir t. t. Reikėtų „žodžiuose į tautą" pavartoti kokį prieveiksmį, pvz., taikingai, ramiai ir kt.

Specifiniai norėtųsi iškelti keletą minčių apie antikomunizmą, valstybinę idėją ir lietuviškumą.

Tikrai ne paslaptis, kad lietuviai Lietuvoje nori žinoti apie išeivijos, ypatingai jaunimo, lietuviškus nusistatymus ir sugebėjimus. Tai žinome iš sovietų pastangų mus perdėtai biauroti, ir iš Lietuvoje lankiusiųjų pastabų. Todėl pats pareiškimo tekstas turėtų būti tvarkingai parašytas. Bet priedo minėtina, kad mes mokame lietuviškai kalbėti, nors ir sunkios sąlygos išmokti ir tobulintis, kad šokame, dainuojame, net ir kuriame. Čia svarbus vienybės elementas.

Be to, tai pabrėžia vieną didesniųjų tūzų mūsų rankose, kuriuo net pasinaudoja raudonoji Kinija, norėdama (taip sakoma) tautines mažumas sukiršinti prieš Rusiją, pirkdama Vakaruose leidžiamą antirusišką antikomunistinę išeivijos spaudą ir ją skleisdama Sovietų Sąjungoje. Tuo pačiu ginklu pasinaudoja tikri lietuviai nekomunistai ir lietuviai komunistai, norį atsikratyti rusifikacijos.

Kitas tūzas yra valstybinis reikalas. Nedaug nusimanau apie politiką kaip tokią, bet atrodo, kad sovietai jautrūs šiam

klausimui. Visada galime pabrėžti lietuvių tautos teisę ir norą nepriklausomai gyventi savoje valstybėje, bet gal nenustatant jos tikslios santvarkos, kuri visvien išsispręs pagal ateinančių laikų sąlygas, nebent kas nors sugebėtų dabar pranašauti, kaip bus ateityje.

Trečia, antikomunizmas. Sakoma, kad jaunimas Lietuvoje nesidomi politika. Jeigu atėmus antirusiškumą, ar bendrinis antikomunizmas turi savo vietą „žodžiuose į tautą"? Taip, jau minėta, ryšium su bendrais žmogaus siekimais. Nusistatymas gali būti griežtas, bet išsireiškimas turėtų būti kultūringas ir gal nepagrįstas atvirkščiu romantiškumu. Mes galime visiems gerai žinomą Lietuvos istoriją interpretuoti kitaip, negu komunistai. Šalia dabartinio tautiškumo (kalbos-šokių-dainų...), tai didelis pagrindas mūsų pareiškimams.

Ne kiekvienas pareiškimas turi tą patį turinį. Niekas nesitiki, kad, pavyzdžiui, studentų suvažiavimo tekstas būtų toks religinis, kaip religinio kongreso, arba kad religinis kongresas iškeltų jaunatviškus-kultūrinius-studentiškus siekimus tiek, kiek studentai, nors religija minima kiekviename trijų minėtų pareiškimų, ypač kad religinis persekiojimas yra vienas didžiausių faktų lietuvių gyvenime.

Manau, kad reikėtų minėti tikėjimo ir sąžinės laisvę (kuri kiekvienam suprantama), ir kiekvienu būdu stengtis remti šeimą ir šeimos pastangas atsilaikyti oficialių komunistinių įstaigų trukdymams. Tai padėtų mūsų žodžius išgirdusiems stipriau laikytis, ir kitataučiai Vakaruose, visuotinai pripažįstą tikėjimo ir sąžinės laisvę, mus remtų.

MAKAITYTĖ: Šis klausimas, tur būt, pats sunkiausias. Tur būt, kokios nors propagandos reikia, bet kažin ar įmanoma politinę propagandą varyti. Siūlyti lietuviams Lietuvoj kapitalizmą ar demokratinį socializmą ar religiją, kada jie pasirinkimo neturi, nei šis nei tas. Jeigu galėtumėm į Lietuvą ką nors pasakyti, ir, kas, mano nuomone, jiems reikalinga išgirsti, tai būtų naujienos iš mūsų kultūrinės veiklos, gera meninė ir literatūrinė kritika, gal būt, pagrindinių Vakarų pasaulio intelektualinių polinkių nagrinėjimas, gero džiazo ir modernios muzikos pristatymas, ir taip toliau. Žodžiu, *papasakoti jiems, kaip mes papildom Lietuvos kultūros lobyną ir, neapsiribodami tuo, parodyti jiems, kad mes neužsidarę, kad mums visas Vakarų pasaulis namai. Reikia aktyviai dalyvauti Vakarų gyvenime, ir savo gyvenimu dalintis su tautiečiais.* Aktyviai dalyvaudami platesnėj visuomenėj, platinsim Lietu-

vos vardą ir gal išsilaisvinsim iš siauros emigranto pasaulėžiūros.

Žinoma, net „kultūriniuose mainuose" neišvengsi politikos. Bet komunistinė propaganda (nors kartais ir erzinanti) mums nepavojinga. O Vakarų pasaulio geriausia „politinė propaganda" kaip tik turėtų atspindėti politikos antraeiliškumą asmeniniam bei visuomeniniam gyvenime.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1) Marija Aukštaitė, *Rožių vasara. Eilėraščių rinktinė* (Montrealis, 1966).
2) Jonas Balys, *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje* (Čikaga: Pedagoginis Lituanistikos Institutas, 1966). Mecenatas Lietuvių Tautinis Akademinis Sambūris.
3) *Film Culture*, Nr. 41, 42 ir 43 — Special Issue, *Film Culture-Expanded Arts.*
4) *Jauna gaita*, Nr. 59 ir 60.
5) Juozas Almis Jūragis, *red. Plunksna ir žodis. Plunksnos Klubo almanachas* (Sydnėjus, Australija: Sydnėjaus Lietuvių Plunksnos Klubas, 1966).
6) Anatolijus Kairys, *Viščiukų ūkis.* Trijų veiksmų satyrinė komedija (Chicago: Terra, 1965).
7) Juozas Kapačinskas. *Siaubingos dienos. 1944-1950 metų atsiminimai* (Chicago: Čikagos Lietuvių Literatūros Draugija: 1965).
8) *Lithuanian Folk Art*, an exhibition presented by the Museum and Laboratories of Ethnic Arts and Technology at the University of California, Los Angeles. UCLA Ethnic Art Galleries, November 21, 1966 — January 15, 1967. Marijos Gimbutienės įvadas. Viktorijos Feldon anotuotas katalogas.
9) *Lituanus*, Summer, Fall, ir Winter, 1966.
10) Adolfas Vaičaitis, *Linoprints* (Melbourne, Australia, 1966). Dvylikos lino raižinių serija, išleista trisdešimt penkiom nuospaudom. Vlado Jakučio įvadas.
11) Domas Velička. *Lietuvių kalbos pratimai mokyklai ir namams.* II sąsiuvinis (Čikaga: Pedagoginis Lituanistikos Institutas, 1967). Išleistas JAV Lietuvių Bendruomenės Čikagos Apygardos Valdybos lėšomis.

metmenys

Vyriausias redaktorius: dr. Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninis redaktorius: Henrieta Vepštienė

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Dalia Bilaišienė, Dalia Bylaitienė, dr. Gediminas Bylaitis, Birutė Bulotaitė, Žibutė Dobaitė, Algirdas Kurauskas, Julius Lintakas, Lilija Mockūnienė, Liūtas Mockūnas, Marytė Paškevičienė, Dalia Procutienė, Genius Procuta, Mečys Sutkevičius, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė, Gintautas Vėžys, Jurgita Zimavičiūtė

Administracija: Ramojus Vaitys
4726 Russet Ave.
Apt. R-109
Skokie, Ill. 60076

Kaina: šio numerio — 1.50 dol., keturių numerių prenumerata — 5 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago Ill.

5,-

ALp(LKA)1742
1967, Nr.13
L.arch.

88.291.29